

VIGILIA

1997/10

Igazságosabb és testvériesebb világot!
Andorka Rudolf, Heller Ágnes és Inotai András írása

SZABÓ FERENC: Prohászka, a szociális apostol

Bohumil Hrabal elbeszélése

Beszélgetés Vasadi Péterrel

Mai magyar szerzetesrendek

62. évfolyam	VIGILIA	Október
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Igazságosabban és testvériesebben!	721
ANDORKA RUDOLF:	Modernizáció — értékek, erkölcs, szolidaritás	722
HELLER ÁGNES:	Farkasok és kutyák dala	728
INOTAI ANDRÁS:	Két kor határán	731
SZABÓ FERENC:	Prohászka, a szociális apostol	735
HELMUT RENÖCKL:	Identitás és tájékozódás egy áttekinthetetlen korban (<i>Neubauer Irén és Róder Tamás fordítása</i>)	742

SZÉPÍRÁS

KÁROLYI AMY:	Bibliai liget (vers)	752
BOHUMIL HRABAL:	És szólt a holló: „Soha már!” (<i>elbeszélés; Kiss Szemán Róbert fordítása</i>)	753
VASADI PÉTER:	Lélekrengés; A szeretet súlya (<i>versek</i>)	757, 758
DÁVID GÁBOR CSABA:	Wesselényi Miklós vallásossága	759

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BALÁZS SÁNDOR:	Vasadi Péterrel	767
----------------	-----------------	-----

DOKUMENTUM

<i>Mai magyar szerzetesrendek (II. rész)</i>		774	
Szervita Rend Szűz Mária Szolgái; Orsolyita Nővérek; Szatmári Irgalmas Nővérek; Vinculum Caritatis Közösség; Pálos Rend; Sarutlan Kármelita Nővérek (Pécs); A Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostora Kismaroson; Sacré Coeur Nővérek; Jézus Szíve Társasága (Népleányok); Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek; A Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek (Keresztes nővérek); A Szociális Testvérek Társasága; Premontreiek Gödöllői Perjelsége; Csornai Premontrei Prépostság; A Magyar Bencés Kongregáció; Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek; Kisebb Testvérek a Szűz Mária Rendtartományban; Assisi Szent Ferenc Betegápoló Nővérei; A Szent Ferenc Kistestvérei és Kisnővérei Közösség; Az Isteni Szeretet Leányai Kongregáció; Piaristák; Domonkosok; A Ferencesek Kapisztrán Rendtartománya; A Szeretet Misszionáriusai (Teréz anya nővérei)			

KRITIKA

SARBAK GÁBOR:	Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai	792
---------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)		794
---	--	-----

Igazságosabban és testvériesebben!

LUKÁCS LÁSZLÓ

Bő egy esztendeje már, hogy a püspöki kar körlevélben fordult a hívők-höz és minden jóakarátú emberhez. A párbeszédre, közös gondolkodásra, cselekvésre hívó felszólítást országszerte örömmel fogadták. A jóakarátú, együttműködésre kész párbeszéd országos vitafórummá terebélyesedett, nemcsak az egyházon belül, hanem — sőt elsősorban — az egyház tanítását vallók és a társadalom másként gondolkodó csoportjai között. A tettek még váratnak magukra, de felcsillant a remény, hogy ha mindkét fél komolyan veszi az összefogást a társadalom érdekében, akkor az esetleges konkrét eseményeken túl valami megváltozik az egyházon belül, az egyház és a társadalom viszonyában, de magában a társadalomban is.

A párbeszéd több síkon indult meg. Egyrészt az egyházon belül, másrészt a politikai pártokkal, társadalmi szervezetekkel közös rendezvényeken. Változott a fórumok intellektuális színvonala is, a népszerűsítő ismeretterjesztéstől a legfelkészültebb szakértők tudományos vitájáig. Jellegét tekintve egyedülálló volt az a találkozó, amelyet a püspöki kar Tömegkommunikációs Irodája különböző civil szervezetekkel közösen rendezett. Az elméleti előadásokat konkrét beszámolóik követték: mit tesznek különböző egyházi és társadalmi szervezetek egy igazságosabb és testvériesebb Magyarországért. A magyar társadalomnak olyan csoportjai, személyiségei találkoztak itt egymással, akiket hitük, eszményrendszerük, politikai hovatartozásuk talán évtizedek óta elválasztott egymástól, s akik most örömmel fedezhették fel, hogy vannak közös eszményeik, félteni-, vallani-, tenni-alkotók.

A tudományos továbbgondolkodást a Kossuth Klub vitaestjei és a Magyar Tudományos Akadémia különböző intézeteivel közösen rendezett kétnapos konferencia segítette a leghatékonyabban. Láthatóvá vált, milyen tág horizonton kell körültekintenie annak, aki mai világunkban helyesen akar tájékozódni. Nyilvánvalóvá lett viszont az is, hogy elkerülhetetlenül át kell jutnunk a kor diktálta modernizációs folyamaton. Nem térhetünk ki a változás és változtatás kényszere elől. Ugyanakkor viszont a modernizáció csak akkor szolgálja, s nem rombolja az embert, ha szilárdan ragaszkodik azokhoz az erkölcsi normákhoz, amelyek az egyén és a társadalom életének fundamentumát alkotják.

E számunkban három előadást közlünk az említett konferenciákból, hogy jelezzük és erősítsük a megindult folyamatokat, s a szavaktól eljussunk a cselekvésig, a vitáktól a tettekig, az ellenségeskedésből az összefogásig.

Modernizáció — értékek, erkölcs, szolidaritás

ANDORKA RUDOLF

Elhangzott a *Modernizáció — társadalom — erkölcs* című konferencián 1997. május 22-én. A szerző már súlyos betegen tartotta ezt az előadást, és közvetlenül halála előtt készítette el annak írásos változatát. Írásának közlésével adózunk emlékének.

A „homo oeconomicus” és a „homo sociologicus”

¹Andorka Rudolf:
Homo-socio-oeconomicus.
A közgazdaságtan és a szociológia társadalmi és emberképe, 1995,
Budapest.

Az 1991 tavaszán tartott akadémiai székfoglaló előadásomhoz szándékosan olyan témakört választottam, amely némileg eltávolodik a magyar társadalom változásainak és problémáinak empirikus vizsgálatától, és ehelyett azokat az elméleti kérdéseket és gondolatokat próbáltam megfogalmazni, amelyek egész társadalomtudományi kutatási életpályámon bennem összegyűltek.

Ezek elsősorban akörül csoportosultak, hogy milyennek látom — látjuk — az embert és a társadalmat e kutatások alapján.

A „*homo socio-oeconomicus*”¹ című előadásban a közgazdaságtan és a szociológia ember- és társadalomképét hasonlítottam össze, különös tekintettel arra, hogy szociológusi életpályám előtt és közben gazdasági témákkal is foglalkoztam, és arra, hogy szociológusként egy közgazdaságtudományi egyetemen oktattam és rövidesen annak rektorává választottak. A „*homo oeconomicus*” hipotézise nagyon leegyszerűsítve abból indul ki, hogy az embert elsősorban racionális önérdéke vezeti cselekvéseiben, és hogy az a gazdaság és társadalom, amely racionálisan önző emberekből tevődik össze, a lehető legjobban működik. A „*homo sociologicus*” hipotézise viszont abból indul ki, hogy az embert társadalmi környezetének normái és mögöttük álló értékek vezetik cselekvésében, és hogy a gazdaság és társadalom jó működéséhez az értékeket és normákat illető társadalmi konszenzus szükséges. Másképpen megfogalmazva: a „*homo oeconomicus*” hipotézise nem tartja szükségesnek a más emberekkel való szolidaritást, a „*homo sociologicus*” hipotézise szerint viszont a szolidaritás az együttműködés előfeltétele. Mint előadásom címe is jelzi, a közgazdaságtan és a szociológia ember- és társadalomképét szintetizáló és egyben két tudomány szemléletét is egymáshoz közelítő „*homo socio-oeconomicus*” hipotézis kidolgozása mellett érveltem. Nem gondoltam volna akkor, hogy annak a jelenségnek a közepébe találok bele, amelyben a mai magyar gazdaság, politika és társadalom legsúlyosabb problémái jelentkeznek, ahol a totalitárius rendszerekből magunkkal hozott örökség a legsúlyosabb, és ahol a megoldás a legnehezebbnek és legidőigényesebbnek látszik.

Nemcsak a tudományos szakirodalom, hanem a médiumok és a közvélemény is foglalkozik ma az erkölcs romlásával, a társadalmi szolidaritásnak ezzel összefüggő hiányával és a mindezek hátterét

képező értékvalósággal. Jól szemlélteti ezt Balassa Péter és Javorniczky István beszélgetése. Az előbbi azt mondja: „A szolidaritás értékei deklaráltak le vannak sajnálva, efféle dolgokra nincs pénz. Deklaráltak az az érték, hogy öregem, az a tiéd, amit kikaparsz, könyökölj, legyél szemét”. Mire az utóbbi így válaszol: „Úgy tetszik, ez a rideg valóság. Mondhatja valaki, hogy szeretnék erkölcsös lenni, meg együttérző, de ha nem törődöm saját jövőmmel, a perifériára csúszom, mert... nincs társadalmi szolidaritás, engem sem véd meg senki”.²

²Az első egymilliók kora, Magyar Nemzet, 1996. január 6. 13.

Szalai Erzsébet a magyar társadalomban tapasztalható értelmi elszívárosodásról és annak a felfogásnak elterjedéséről írt az értelmiségben belül, hogy „mindenkinek kötelessége gondoskodni önmagáról, az erre képtelenek erkölcstelenek, mert másokkal akarják eltartatni magukat”.³

³Szalai Erzsébet: A vadkelet érzelmvilága, Népszabadság, 1997. február 22. 17.

Szociológiai adatfelvételek bizonyítják, hogy mindez nemcsak a társadalom szűk elit csoportjaira vagy az értelmiségre jellemző, hanem az egész társadalomra. Hankiss Elemér és munkatársai 1978. évi adatfelvételekbe felvettek négy „anómia-kérdést”.

**Társadalmi
kilátástalanság**

Ezeket a kérdéseket változatlan formában feltettük a BKE Szociológiai Tanszékének 1990 tavaszi felvételében, majd a háztartás panel adatfelvételek 1994. évi hullámában. Kitűnt, hogy igen sokan vannak, akik nem látják saját életük értelmét, nem hisznek önmagukban, nem látják értelmét az egyéni élet megtervezésének, végül nem tudják, miben higgyenek. Az utóbbi adatfelvételnek 1993. és 1996. évi hullámában egy német kérdőívből átvett „anómia-kérdéseket” tettünk fel. Kitűnt, hogy igen sokan vannak, Németország keleti részénél is többen, akik tehetetlennek érzik magukat, életük alakulását alig tudják befolyásolni, nem tudják problémáikat megoldani. Különösen magas, 80% volt azoknak az aránya, akik teljesen vagy részben egyetértettek azzal a kijelentéssel, hogy „manapság, aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon”. Tehát a magyar társadalom nagy többsége látja, elfogadja a normaszegést, esetleg kisebb-nagyobb mértékben maga is részt vesz benne.

**Anómia és
elidegenedés**

Ilyen és hasonló szociológiai adatok, vizsgálatok vezettek annak a hipotézisnek megfogalmazására, hogy a mai magyar társadalom legsúlyosabb problémái, a totalitárius rendszerek örökségének legnehezebben leküzdhető része nem a gazdaságban, még csak nem is a politikai életben, hanem az értékek, az erkölcs, illetve az utóbbiak hiányát jelentő anómia és elidegenedés területén található. Szerintem — és sok más szociológus szerint — sem a gazdaság, sem a politikai demokrácia nem képes bizonyos normák, elsősorban erkölcsi normák és azokat alátámasztó értékek nélkül működni.

A norma- és értékvalóságot a közelmúlt történetének sok eseménye és folyamata magyarázza. A totalitárius rendszerek a tradicionális értékeket és normákat le kívánták rombolni. Ugyanakkor szándék-

**A szolidaritás
idejétmúltúsága?**

kuktól eltérően teljes kudarcot vallottak egy új érték- és normarendszer megfogalmazásában és elfogadtatásában. Emellett a politika visszaszorította azokat a közösségeket, amelyek értéket és normákat kínáltak fel a társadalomnak. Szerepet játszottak az igen gyors, tömeges, sokszor erőszakolt változások a társadalmi szerkezetben.

Itt további magyarázó tényezőre hívnám fel a figyelmet. Mint a fenti idézetek érzékeltetik, Magyarországon terjedőben van, sőt divattossá válik egy olyan vulgáris ideológia, amely a szolidaritást, általában az erkölcsöt és mindenféle értéket idejétmúltúnak, szükségtelennek, sőt károsnak állítja be. Ezt a vulgarizált ideológiát sokszor a modern liberális gondolkodással azonosítják, és ezáltal a liberalizmus iránti társadalmi szimpátiát megpróbálják rá is kiterjeszteni. Mert hiszen hogyan lenne népszerű a szabadságot nagy értéknek tekintő eszméáramlat olyan társadalmakban, amelyek a szabadság hiányától szenvedtek. Máskor ezt a vulgáris ideológiát a mai amerikai gondolkodással azonosítják. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy ezt a vulgarizált radikális liberalizmust vagy libertinizmust az amerikai társadalomtudományokban ma csak egy kisebbség képviseli. A klasszikus liberalizmus és a mai liberalizmus fő áramlatai nagyon is hangsúlyozták a liberális piacgazdaság és a liberális demokrácia erkölcsi megalapozottságának fontosságát.

Nem tagadható persze, hogy előfordulnak — és az utóbbi 10-15 évben erősödtek is — hasonló nézetek, a szakirodalomban vagy legalábbis egyes társadalomtudósok olyan kijelentéseket tettek, amelyek azt a látszatot keltik, hogy egyetértene a neoliberalizmusnak ezzel a vulgarizált formájával. Hayeknek⁴ a szociálpolitikát elutasító gondolatai, Nozicknak⁵ a minimális államot kívánatosnak mondó állításai mindenestre így is értelmezhetőek.

Megdöbbenő, hogy Lyotard⁶ egyszerűen kijelenti, hogy bizalmát veszítette a demokráciában. A kétségtelenül megfigyelhető nehézségektől ilyen egyszerűen odavetett mondattal könnyen el lehet jutni arra az álláspontra, hogy a különféle diktatúrákat egyenértékűeknek tekintsük a demokráciával. Nehezen tudom elképzelni, hogy valaki, aki saját bőrén tapasztalta meg a különbséget, mindegynek gondolja, hogy diktatúrában vagy demokráciában él-e (amelyeknek természetesen vannak „jobb” vagy „rosszabb” változatai).

Végül itt említeném, de a továbbiakban még visszatérnék rá ellenkező előjellel, Downs nagyhatású „közgazdaságtani demokrácia”⁷ elméletére. Ezen elméleti modell szerint az egyszerű állampolgár és a politikus egyaránt csak önértékét, hasznát tartja szem előtt a politizálásban, tehát ugyanúgy dönt és cselekszik, mint a „homo oeconomicus” a gazdasági életben. Ez a modell, ugyanúgy mint a neoklasszikus közgazdaságtan piaci modelljei, igen jól használható az oktatásban, és hozzásegít hipotéziseink megfogalmazásához a kutatásban, de súlyos félreértésekhez vezethet, ha a valósággal azonosnak vesszük, még inkább ha normatív elméletnek tekintjük, vagyis egy gondolati bakugrással azt a következte-

⁴Hayek, F. A.: *Piac és szabadság*, 1995, Budapest.

⁵Nozick, R.: *Anarchy, state and utopia*, 1974, Oxford.

⁶Habermas, J. — Lyotard, J. F.: *A posztmodern állapot*, 1993, Budapest.

⁷Downs, A.: *An economic theory of democracy*, 1957, New York.

tést vonjuk le belőle, hogy ennek megfelelően kell helyesen eljárni, tehát az értékeket és erkölcsöt ki kell zárni a politikából.

Ezek azonban kiragadott példák, és a szerzők gondolkodásának alaposabb megismerése esetén sokszor tapasztaljuk, hogy a műveikből mások által levont ilyen szélsőséges következtetésekkel maguk korántsem értettek maradéktalanul egyet. Számos klasszikus és mai társadalomtudóst lehet viszont idézni, aki az értékek, az erkölcsi normák, a szolidaritás fontosságát hangsúlyozták. Közülük itt elsősorban olyanokra hivatkozom, akik magukat liberálisként definiálták, és akiket a liberalizmus gondolatrendszeréhez közelállónak szoktak tekinteni (hozzátéve, hogy a liberalizmusnak nagyon változatos definíciói találhatóak a világirodalomban).

⁸Smith, A.: *Az erkölcsi érzelmek elmélete* In: Márkus György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*, 1977, Budapest, 423-563.

Az Adam Smith-re hivatkozó társadalomtudósok jelentős része megfeledkezni látszik arról, hogy ő nemcsak a *Nemzetek gazdaságának* volt a szerzője, hanem tíz évvel korábban *Az erkölcsi érzelmek elmélete* című könyvet is írt, amelyben a piacgazdaság működéséhez szükséges erkölccsel foglalkozott.⁸

Steven Hirsch igényes pénzügyi újságíróként, tehát korántsem erkölcsfilozófusként írta az 1970-es években *A növekedés társadalmi korlátai* című, korát sok tekintetben tíz-húsz évvel megelőző könyvét. Ebben a gazdasági növekedés egyik lényeges korlátjának azt látta, hogy a piacgazdaság, amely a gazdasági fejlődést a leghatékonyabban segíti elő, aláássa azokat a megelőző évszázadokból örökölt erkölcsi alapokat, amelyek pedig működéséhez elengedhetetlenül szükségesek, mert az üzletfelek közötti kölcsönös hallgatólagos bizalom alapját teremtik meg.⁹

⁹Hirsch, S.: *Social limits to growth*, 1977, London.

Amerikában az elmúlt években mozgalommá terebélyesedett a „kommuninarizmus” irányzata, amely szintén az erkölcs és a szolidaritás fontosságát emeli ki, és — legalábbis az irányzat számos tagjánál — a „klasszikus Amerika” (18. század) értékeihez és közösségeihez való visszatérést sürgeti.¹⁰

¹⁰Etzioni, A.: *The moral dimension, Toward a new economics*, 1988, New York.

Miközben a „kommunitarizmus” egyes képviselői, például Etzioni, a szociológia ember- és társadalomképét ülteti át a közgazdaságtanba, a szociológiában a közelmúltban megjelent és gyorsan elterjedt „racionális választók elmélete” irányzat a „homo oeconomicus” hipotézis használhatóságát vallja a társadalmi jellemzések magyarázatára. Az irányzat egyik képviselője, S. Lindenberg¹¹ szerint a piacgazdaságban sem érvényesülhet a gátlástalan haszonszerzés, mert az ellehetetlenítené a bizalmon alapuló gazdasági kapcsolatokat. A gazdasági és társadalmi élet minden szereplőjének arra kell számítania, hogy a vele kapcsolatba kerülő többi szereplők legalább minimális — Lindberg szóhasználatával „gyenge” — szolidaritást mutatnak iránta, mert más esetben az ügyletek lebonyolításának költségei, az úgynevezett tranzakciós költségek (biztosítás, az adóságok behajtása, ügyvéd, biztonsági őrök stb.) igen magasra emelkednek. Minél modernebb társadalomban élünk,

¹¹Lindenberg, S.: *Contractual relations and weak solidarity: the behavioral basis of restraints on gain-maximization*, Journal of Institutional and Theoretical Economics, 1988, 39-58.

¹²Weber, M.:
Gazdaságtörténet,
1979, Budapest.

¹³Downs, A.: *Social
values and democracy,*
In: Monroe, K. R.
(szerk.): *The economic
approach to politics,*
1991, New York.

**Az erkölcs
szükségessége a
gazdaságban**

annál több személlyel állunk gazdasági és társadalmi kapcsolatban és annál nagyobb veszteséget okozhat a többiek nem-szolidáris vagy erkölcstelen viselkedése (merényletek), ezért a modernizáció előrehaladásával együtt emelkedik ennek a „gyenge” szolidaritásnak és hallgatóságos erkölcsi szabályok megtartásának fontossága. Visszatulva Max Weber¹² találó példájára hangsúlyozza, hogy a gazdasági, társadalmi és politikai globalizálódás feltételei között egyre kevésbé lehetséges és egyben egyre kevésbé racionális az a fajta magatartás, amelyet az indián őslakossággal szemben Cortez és Pizarro tanúsítottak, nevezetesen, hogy fel sem merült bennük az a gondolat, hogy valamilyen fajta szolidaritás lehetne közöttük, és hogy az indiánokkal szemben megnyilvánuló féktelen szerzési ösztönt az erkölcs korlátozhatná.¹³

Az értékek és az erkölcs politikai szerepének megítélésében a leglátványosabb példát maga Downs szolgáltatta a közelmúltban. A korábbi és fent részletesen tárgyalt könyvének évfordulója alkalmából rendezett, az elmélet használhatóságát több oldalról bemutató konferencián Downs ugyanis azt fejtette ki, hogy „sokan azt hiszik manapság, hogy a demokrácia képes jól működni akkor is, ha az egyének semmilyen társadalmi értéket sem követnek, csak önérdeküket”, pedig „a sikeres demokráciák abszolút döntő fontosságú alkotóelemei azok a demokratikus intézmények és viselkedési mintákat alátámasztó értékek, amelyek az állampolgárok szívében és elméjében élnek”.

Ezzel tulajdonképpen le is zárhatnám előadásomat, mivel eljuttottam a bizonyítani kívánt tételhez: a társadalomtudományok többségi felfogása szerint a társadalomban szükség van értékekre, erkölcsre, szolidaritásra, és pedig minél modernebb és demokratikusabb a gazdaság és társadalom, annál nagyobb mértékben szükségesek.

Befejezésül szeretnék mégis két olyan kérdést felvetni, amelynek nézőpontjából ez a probléma nem látszik ennyire egyszerűnek, hanem alaposabb kutatást és megvitatást igényelne. Az első kérdés: Ki iránt legyünk szolidárisak, meddig terjedjen szolidaritásunk, mi várható el a társadalom tagjaitól a szolidaritás nevében? Nyilvánvalóan nem várható el az egyéntől, hogy feláldozza magát bármilyen fajta közösség érdekében. Ezt megteheti önként, a társadalom legtöbbször nagyra is értékeli ezt az áldozathozatalt, de nem követelhető meg tőle. Az elrettentő példát Arthur Koestler *Sötétség délben* című könyvében a nyomozótisztnek a rab és rövidesen kivégzett Rubasovhoz intézett szavai adják: „Gondold meg, hova vezetne az a humanitárius álfilozófia, ha ragaszkodnánk ahhoz, hogy az egyén szent és sérthetetlen... Csak kétféle etika létezik, és ezek homlokegyenest szembenállnak egymással. Az egyik, a keresztény, humanista etika szentnek nyilvánítja az egyént... A másik viszont abból az alapelvől indul ki, hogy minden kollektív cél bármely eszközt szentesít és nemcsak megenge-

¹⁴ Koestler, A.: *Sötétség délben*, 1988, Budapest.

A szolidaritás mértéke

¹⁵ Hirschmann, A. O.: *Kivonulás, tiltakozás, hűség*, 1995, Budapest.

Társadalmi konszenzus

¹⁶ Rawles, J.: *A theory of justice*, 1972, London.

¹⁷ Rawles, J.: *Political liberalism*, 1993, New York.

¹⁸ Taylor, Ch.: *Sources of the self. The making of modern identity*. Cambridge, 1989, Mass.

¹⁹ Küng, H.: *Global responsibility, In search of a new world ethic*, London.

di, de meg is követeli, hogy az egyén minden tekintetben alárendeltessék a köznek, s ha szükséges, akár fel is áldoztassék a köz érdekében — egyszerűen törölhető az élők sorából, mint egy kísérleti nyúl vagy áldozati bárány.”¹⁴

Nyilvánvaló a szolidaritásunk a családunk és legszűkebb baráti környezetünk iránt. Nem ennyire nyilvánvaló mindenki számára, hogy a munkahely, a párt, a társadalom és a nemzet, az egyház iránti szolidaritás mennyire fontos, hol van az a határ, ahol a szolidaritást fel lehet, sőt esetleg fel is kell mondani, vagyis azt szabad vagy kell választanunk, amit A. Hirschmann¹⁵ találóan „exit”-nek nevez: a más közösséghez való csatlakozásnak vagy a minden közösségből való kiszakadásnak az alternatíváját. Végül nem feledkezhetünk meg róla, hogy valójában az egész emberiség — beleértve az elmúlt és a jövő nemzedékeket — iránt szolidaritást kellene éreznünk.

A másik, talán még alapvetőbb kérdés, hogy milyen értékek és normák területén lehetne társadalmi konszenzust kialakítani, illetve vannak-e egyáltalán ilyen értékek és normák. Természetesen minden világnézeti csoport a saját értékeit és normáit ajánlja a társadalom egészének. Így a püspöki kar körlevele a keresztény értéket ajánlja. Minden keresztény hasonlóképpen a keresztény — pontosabban a zsidó-keresztény vallás értékeire hivatkozik. Azzal azonban mindenkinek — kereszténynek, mohamedánnak, ateista humanistának stb. — tisztában kell lennie, hogy olyan pluralista vagy multikulturális társadalomban élünk, és még inkább fogunk élni a jövőben, ahol senki sem követelheti meg a társadalom többi tagjától, hogy az általa elfogadott és ajánlott értékeket elfogadja. Ezért toleráns dialógusra van szükség az értékek körüli egyetértés megteremtésében.

Nagyon jellemző ebben a tekintetben J. Rawles, a talán legtekintélyesebb amerikai liberális társadalom-filozófus véleményének változása. Az *igazság elmélete* című korábbi munkájában a fő liberális értékek, a szabadság, az egyenlőség körül látja kialakíthatónak a konszenzust.¹⁶ Új művében, *A politikai liberalizmusban* viszont lemond a konszenzusra törekvésről az értékek kérdésében, helyette csak a „korrekt” eljárási szabályokat illetően lát lehetségesnek valamilyen közmegegyezést.¹⁷

Mások viszont megpróbálnak a kultúra gyökeréig leásva közös értékeket felfedezni. Ch. Taylor¹⁸ az európai kultúrában — azon belül a zsidó-keresztény vallásban, a görög filozófiában és a romantika emberképében — keresi a közös gyökereket. Itt utoljára, de utolsóként szükségesnek látom a H. Küng által kezdeményezett „világvallások közötti dialógust” megemlíteni, amelynek keretében megkereshetnénk azokat a közös tanításokat, amelyeket ezek mindegyike magáénak vall.¹⁹

Farkasok és kuttyák dala

HELLER ÁGNES

Született 1929-ben. Filozófus. A szerzőnek a PPKE Jog- és Államtudományi Karán, a *Társadalmi szolidaritásért* című konferencián 1997. március 18-án elhangzott előadásának szerkesztett változatát közöljük.

Nyilvános fikció

Arról szeretnék röviden beszélni, hogyan lehetnek a civil szervezetek az állampolgári önévelés szervei?

Minden civil szervezet vagy érdeket, vagy egy eszmét, vagy egy ügyet képvisel. És minden civil szervezetbe önként, szabadon lépünk be, szabadon vállalunk benne szerepet. A civil szervezetek módot adnak arra, hogy a kérdéseket megbeszéljük, részt vegyünk a döntéshozatalban, az állásfoglalás megfogalmazásában, akár egy levél formájában, amelyet közösen írunk a sajtónak, akár egy demonstrációban, amelyen részt veszünk. De miben lehetnek a civil szervezetek, és nemcsak a civil szervezetek, hanem az egyházak és a felekezetek is az önévelés szervei?

Először is annak a kialakításában, amit publikus fikciónak, nyilvános fikciónak nevezünk. Nyilvános fikció az, ha valaki mond valamit, kifejti az álláspontját valamiről, akkor feltételezzük, hogy tényleg ez az álláspontja. Feltételezzük, hogy amit mond, igaznak tartja. Feltételezzük, hogy ha szavakban a közjót, a köz javát keresi, akkor tényleg a köz javát keresi. Feltételezzük, ha ez nem is mindig van így. Lehetséges, hogy valóban nincsen így. Lehetséges, hogy vannak más motívumai, saját érdeke, megbízatása és egyebek. De a nyilvános vitában mindig fel kell tételni, hogy mindenki azt hiszi, amit mond, azt akarja, amit ténylegesen mond. Ha azt feltételezzük, hogy a politikusok mind csálnak, az igazgatók mind lopnak és mind hazudnak, akkor a többségük csalni, lopni és hazudni fog. Tehát a publikus fikció értékevelő hatással rendelkezik. Mert ha feltételezzük, hogy valaki igazat mond, és meg van győződve róla, és tényleg az ország javát akarja, akkor azok, akikről ezt feltételezzük, maguktól megpróbálnak fölnőni ehhez a fikcióhoz. A fikció norma, amelyhez az emberek megpróbálnak fölnőni. Ha feltételezzük, hogy ezt teszik, akkor többen fognak igazat mondani, és többen fogják ténylegesen az ország javát keresni és a közjót szolgálni. Tehát meg kell tanulni azt, hogy létezik publikus fikció, hogy a demokratikus nyilvánosság szellemének ellentmond, ha az emberek szavai mögött rejlő titkos motívumok után kutatunk.

Az együttélés hierarchiája

A másik fontos ügy, amelyben a civil szervezetek, egyházak és felekezetek a demokratikus önévelést szolgálhatják, az együttélés hierarchiájának az értelmezése. Az igazságoknak megvan a maguk hierarchiája, és az állampolgári önéveléshez tartozik, hogy meg tudjuk ezeket egymástól különböztetni. Például itt van

az összeférhetetlenség kérdése. Mondjuk ha egy ateista és egy vallásos ember egy ügyben vesz részt, létezik egy olyan szint, amelyen igazságukat az inkompatibilitás jellemzi. Ha metafizikai kérdésekről van szó, akkor álláspontjuk összeegyeztethetetlen. De minden más szinten, mondjuk a kultúra vagy a szociális kérdések szintjén összeegyeztethetőek a nézeteik, és ugyanakkor lehetnek olyan szintek, ahol a vélemény-azonosság és a közös akció feltételei alakulhatnak ki. Ezért nagyon fontos például, hogy a dialógusban világosan megkülönböztethessék, hol van összeegyeztethetetlenség, megértés, tolerancia, és hol létezik az együttműködés lehetősége.

Ítézőképesség

Az önnevelés harmadik momentumja az, amit ítézőképességnek nevezek. Az állampolgári önnevelés föltételezi az ítézőképesség kialakulását. A konkrét kérdésekben konkrét ítéletet kell alkotni. Az egyén alkotja az ítéletet; saját ítélete minden közösségen belül az egyén felelőssége. Meg kell gondolnia azt, hogy igent vagy nemet mond-e valamire, felelősségteljes véleményalkotáshoz információt kell szereznie. Kötelessége az egyénnek, hogy információt szerezzen. Információ nélkül nem nyilváníthatunk közügyben véleményt. Meg kell szerezni azt a minimális információ-mennyiséget, amelynek alapján valamiféle hozzáértéssel szólhatunk hozzá az ügyhöz. Ugyanakkor azoknak a szerveknek, akik döntéseket hoznak, kötelességük, hogy a polgárt ne csak információval, hanem alternatív lehetőségekkel is szembesítsék.

Mindez a felelősségvállalás kérdésébe torkollik. Nietzsche mondotta, hogy az embernek megvan az a képessége, hogy ígéretet tegyen. Mít jelent a felelősségvállalás? Hogy föltételezzük, hogy megvan a képességünk arra, hogy ígéretet tegyünk. Tehát hosszú az emlékezetünk. Ha tettünk egy ígéretet, emlékezzünk arra, hogy milyen ígéretet tettünk, és meg fogjuk tartani. Ezen alapul a felelősség vállalása.

Felelősségvállalás

A felelősségvállalásnak azonban a politikai és a társadalmi cselekvés szintjén nem egészen ugyanaz a szerepe, mint az egyéni erkölcs szintjén. Ha az egyéni erkölcs szintjéről beszélek, azt mondhatnám Levinasszal, hogy minden ember, aki megszületik, minden más emberért felelős. Felelős a másik orcájáért, aki felé fordul. A politika szintjén meg kell kérdeznem azt, tudok-e mindenkiért felelős lenni? Vagy kiért vagyok elsősorban felelős? Dosztojevszkij azt mondta, hogy mindenki mindenkiért felelős, de ha ezt mindenki tudná, akkor azonnal paradicsom lenne a Földön. És ebben igaza van. Tudjuk azt, hogy nem tudunk de facto mindenkiért felelősséget vállalni, tehát el kell tudnunk dönteni, kiért vállalunk felelősséget. Mindenképpen felelősek vagyunk saját magunkért. Nem pusztán személyünkért, de környezetünkért, családjunkért, azokért a közösségeinkért, amelyekben élünk. Nemcsak az felelős, aki a minisztériumban ül, mindenki felelős, aki politikai kérdésekben akar véleményt nyilvánítani. Minden egyes állampolgár felelős az or-

szág sorsáért. Mit jelent az, hogy felelősnek lenni? Felelősnek lenni annyi, mint megbízatást vállalni. Azt a megbízatást, hogy felelős lesz az országért, Európáért, vagy az egész világot, de ezt közvetve teszi, nem közvetlenül.

A felelősség annyit jelent, hogy a kérdésre felelni tudok. Hiszen a felelősség minden nyelven a felelettel van kapcsolatban. Felelj a kérdésre! Az ember meg is tud felelni a kérdésre. Nem mindig tökéletesen, mert hiszen tökéletlen emberek vagyunk, de állampolgárként igyekeznünk kell felelősségünk vállalására.

Félelem nélküli élet

Végül a félelem nélküli élet kérdése is hozzátartozik a demokratikus önéveléshez. Nem hiszem, hogy tudnánk félelem nélkül élni. Ennek ellenére aláírtam ezt a nyilatkozatot, helyesnek találtam. Tudniillik a félelem nélküli élethez két dolog tartozik. Hogy ne legyen félelemre ok, és ne legyen senki, aki fél. Tehát a félelem-nélküliségnek is különböző arculata van. Amitől félünk, és aki fél. Most a félelmet csökkenteni akarjuk, és hogy csökkenteni kell a félelmet ebben az országban, ezzel teljesen egyetértek. Mindent meg kell tenni azért, hogy a félelmet okozó tényezők csökkenjenek. Ugyanakkor arra is rá kell nevelnünk magunkat mint állampolgárokat, hogy kevesebbet féljünk. Mitől féljünk kevésbé? A civil bátorság a demokrácia egyik nagy erénye. A civil bátorság az, hogy nem félünk kinyitni a szánkat. A civil bátorság nem abban áll, hogy nem félünk kinyitni a szánkat a miniszterelnök vagy az osztályfőnök előtt. A civil bátorság elsősorban abban áll, hogy nem félünk véleményt nyilvánítani szomszédaink, barátaink előtt. Aki a civil bátorság értelmében bátor, az a kitaszíthatóság lehetőségét is vállalja. Ha több a civil bátorság, kevesebbet fogunk félni.

Tegnap beszéltem valakivel, aki meglátogatott magyar családokat Munkácson és Ungváron. Barátom beszélgetésbe elegyedett ezzel a családdal. A család tanítókból áll, akik most munkanélküliek. De munkanélküli segélyt nem kapnak, mert hivatalosan nincs munkanélküliség, csak fizetés nélküli szabadságon vannak örökké. Semmiféle jövedelme nincs a családnak. A barátom megkérdezte, rosszul érzik-e magukat. Ez a szólásszabadság ára — mondták. Mi ezt az árat szívesen, örömmel fizetjük meg. Egy kicsit elszégyelltem magam, azt mondtam, ez a farkasok dala. Ezt én is énekeltem 1945-ben. Hogy fázunk és éhezünk, átlóve oldalunk, részünk minden nyomor, de szabadok vagyunk. Mi ma nem énekeljük a farkasok dalát. Túl modern Magyarország ahhoz, hogy elénekelje a farkasok dalát. De azért a kutyák dalát sem kellene énekelnie. Hanem valamit, mondjuk talán valamit a kettő között. Azt hiszem, hogy a civil szervezetek, az egyház, a felekezetek így segíthetik az állampolgár önévelését a publikus fikció, a felelősségérzet, az ítélőkészség kialakításával. A modern magyar polgár, ha már nem tudja is elénekelni a farkasok dalát, legalább ne vágyjon vissza az egyiptomi húsosfazekakhoz.

Két kor határán

Született 1943-ban Szombathelyen. Közgazdász, az MTA Világgazdasági Kutató Intézet igazgatója. A közgazdaságtudományok kandidátusa.

A szerző a *Társadalmi szolidaritásért* című konferencián elhangzott előadásának szerkesztett változatát közöljük.

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a meghívást, amelynek nagy örömmel tettem eleget. Próbáltam végiggondolni, hogy öt, nyolc perc alatt hány gondolatot lehet elmondani. Én három dologról szeretnék beszélni. Először arról, hogy tulajdonképpen hogy értékelhető az elmúlt néhány év, másodszer arról, hogy milyen kihívások zajlanak a világban, amelyek tetszik, nem tetszik, minket is el fognak érni, és ezekre választ kell adnunk. Harmadszor pedig néhány gondolatot osztanék meg Önökkel arról, hogy miért áll Magyarország keresztúton, ahol bizonyos kérdésekre ma kell megadni a választ és ezek nem halaszthatók. Mind a három témához három gondolatot fűzök.

Az 1989-90-es fordulat

Hármas átalakulás

Először tehát, 1989 lényege az én számomra — és most talán sarkítottan fogok fogalmazni — alapvetően nem a tervgazdaságból a piacgazdaságba, és az egypártrendszerből a demokráciába való átmenet. Ezek természetesen szükséges eszközök. Ennél jóval lényegesebb azonban, hogy 1989 Magyarország számára történelmi változatokban megnyitotta a modernizáció kapuját. Amíg évszázadokon keresztül az ország törekvése volt, hogy föl tudjon zárkózni a fejlett világhoz, a körülmények, a történelem 1989 után ezt lehetővé tette. A történelem ugyanakkor, miközben kegyes volt, nagyon kegyetlen is volt. Gyakorlatilag egy fél generációra ruházta rá három, történelmileg is súlyos fejlesztésnek, átalakulásnak a terhét. Először a felzárkózást a világhoz, másodszer a rendszerváltást, harmadszor pedig az európai integrációba, és ezen keresztül egy szélesebb világba való bekapcsolódást. Ezek bármelyike önmagában is embert próbáló, társadalmat formáló kihívás lenne. A három együtt óriási feladatot jelent, amely minden ország esetében azonnal előtérbe állítja a képességeket, amelyek a történelemben, a nemzeti tudatban, az önbizalomban vagy esetleg annak hiányában, a civil szervezetek fejlettségében sűrítődnek.

A modernizáció ára

Második gondolatom, hogy ennek a modernizációnak, ennek az átalakulásnak óriási társadalmi költségei vannak. Tisztán kell látnunk, hogy ez hatalmas költségek nélkül nem vihető végbe. Ha azonban nem sikerül ezt a feladatot megoldani, annak a költségei még súlyosabbak lennének, mint azok a költségek, amelyekkel most számolunk. Természetesen szükség van, ahol lehet, ezeknek a költségeknek a csökkentésére, és ehhez kettős program kell. Az egyik oldalon a lehető leggyorsabban és leghatékonyabban előre-

haladni az átalakulásban, a másikon pedig olyan védelmező-ellenálló rendszert kiépíteni, ami biztosítja, hogy a társadalom szövete nem szakad szét. Mert ellenkező esetben hiábavalóak lennének az óriási erőfeszítések.

Az újraelosztás formái

A harmadik gondolatom: tekintettel arra, hogy Magyarország közepesen fejlett és fizikai tőkében nem különösebben jól ellátott ország — és úgy látszik, sajnos lelki tőkében sem —, ebben az esetben a tőkefelhalmozás, a beruházás erősítése alapvető követelmény. Ez pedig olyan újraelosztást igényel, amelyben természetesen kívülről kaphatunk forrásokat, amiket felhasználunk, és erre szükségünk is van, alapjában azonban ezeket itthon kell előteremteni. Mégpedig négy különböző szinten, amelyek közül csak egyről szoktunk beszélni. Arról, hogy a fogyasztást csökkenteni kell és a beruházásokat növelni, ami tulajdonképpen a fizikai tőke felhalmozása. Ez vezet az anyagi természetű jövedelem-újraelosztáshoz. De van emellett három másik terület, amelyről kevesebbet beszélünk, és legalább olyan fontosak. A másik elem a szellemi tőke újraelosztása, nevezetesen az idővel való gazdálkodás, hogy az emberek az idejüknek bizonyos hányadában, és a korábbiaknál nagyobb hányadában, képezzék magukat. A harmadik a pszichológiai tőke. Ez a bizalom felé, a jövőkép érdekében való újraelosztás. Végül a negyedik az erkölcsi szolidaritás, a közösség vállalása, ami, úgy gondolom, hogy az értékrendben igényel „jövedelem-újraelosztást”.

A világ változásai

A jövedelmek újraelosztása

A világgal kapcsolatban három gondolatot fogalmazok meg dióhéjban. Először: világméreteken folyik egy jövedelem-újraelosztás nemcsak országok között, hanem egyes országokon belül is. A nemzetközi szervezetek legutóbbi adatai arról tanúskodnak, hogy a szegények és gazdagok közötti rés világméreteken tágul. Ez növekvő világprobléma lesz a következő időszakban, amelynek a magas munkanélküliség tulajdonképpen még csak további élesztője. Szeretném azonban azt is hozzátenni, hogy nemcsak a gazdagok és szegények közötti ellentét nő. Sokkal nagyobb problémává válik számos országban, így nálunk is, az azonos szinten élők közötti egyenlőtlenség. Nevezetesen az, hogy jövedelemben ugyanazon a szinten élünk, de egyesek ezért nagyon keményen dolgoznak, nagyon felkészült munkát végeznek, mások pedig ugyanezt nem felkészült munkával, esetenként ajándékként, jutalomként, szociális segélyként és egyéb jogcímenek kapják meg, minden ellenszolgáltatás nélkül. A jövedelem-újraelosztás ezen kívül statisztikailag nem mérhető módon is folyik, és ezt most pozitív értelemben mondom. Családokon belül igenis folyik az idősek, a kevésbé alkalmasak támogatása, és ezt semmiféle statisztika-

ka nem méri. Amikor a civil szervezetekről, ezek fontosságáról és a társadalmi kohézióról beszélünk, ezt valahol a családi hajszálerekig kell visszavezetni.

Az informatikai társadalom

A második az informatikai társadalom világméretű kihívása. Három pozitív dolgot szeretnék kiemelni. A 21. század az információk társadalma, ami egyrészt innovációt igényel. Ebben Magyarország bizonyára a világ élvonalában van. Másrészt kooperációt igényel, annak ellenére, hogy mindenki elvileg otthon dolgozhat, de egy világméretű hálózat részeként. Ebben bőven van javítanivalónk. Harmadrészt az előnyök kihasználása flexibilitást igényel. Ennek szigorú intézményi és jogi keretei vannak, és e keretek kijátszását nem flexibilitásnak nevezem, hanem valami másnak.

A globális verseny

Harmadszor: globális verseny folyik. A 21. században csak azok az országok lesznek vagy maradnak versenyképesek, amelyek nemcsak árban, minőségben, szállítási határidőben, hanem társadalmi értékrendben is versenyképesek. A 21. század a társadalmak, az értékrendek versenye, és nemcsak az áruké, áraké és minőségé. Természetesen ezek egymástól nem elválaszthatóak.

Magyarország keresztúton

A gazdasági és társadalmi folyamatok kapcsolata

Nagyon kevésbé vesszük figyelembe azt, hogy a gazdasági, politikai, társadalmi, pszichológiai folyamatok között fáziseltolódás van. Bejelentenek egy programot, nevezzük úgy, hogy egy kemény programot, amely a lakosságot sokkolja, de közvetlenül még nem érezheti negatív gazdasági hatását. Egy idő után azonban ez érezhetővé válik, majd megjelennek következményei társadalmi szinten, és utána megjelennek pszichológiai szinten is. Miközben a gazdaság már felfelé ívelő pályán van. Tehát az a helyzet áll elő, hogy a politikusok azt mondják, hogy nem értik, miért van ez a nagy elégedetlenség, amikor bizonyíthatóan megindult a gazdasági növekedés. Ezt kíséri azonban, erre rakódik rá az előző időszak negatív hordaléka. Most a nagy kihívás az, hogy ne legyen ezen a ponton bukjon meg az ország. Nehogy felfelé ívelő pályát törjön ketté ez a fáziskésés miatt előálló, egyébként teljesen törvényszerű elégedetlenség.

Az egyén szabadsága és felelőssége

Második megjegyzésem: 1948-ban született Magyarországon egy kényszerű kompromisszum. Az egypártrendszer közölte, hogy állampolgári jogok nincsenek, demokratikus jogok nincsenek, cserében viszont az állam mindenről gondoskodik. Lakásról, szubvencionált árakról, ingyenes oktatásról és egészségügyről. 1989-ben ez a kompromisszum megszűnt. Mi akartuk megszűntetni, amikor visszaszereztük a demokratikus jogokat. De senki azóta nem mondta el, vagy tudatlanságból, vagy mert valami miatt nem akarta, hogy ha a kompromisszum egyik oldala megszűnik, akkor a másik oldalát is változtatni kell. Az nem megy, hogy

az egyik oldalon minden joggal rendelkezünk, és amikor probléma van, mert felelőtlenül élünk és felelőtlenységünk következményeivel szembesülünk, akkor azt majd az állam el fogja intézni. Az egyéni felelősségérzetnek minden szinten sokkal nagyobb szerepet kell játszania, enélkül nincs civil társadalom. Teremthetem a legjobb körülményeket az oktatásban, ha valaki nem hajlandó azokat igénybe venni, akkor nem tudom megtanítani. Az államnak van szerepe az egészségügyben, de az egyénnek is legalább akkora felelőssége van, hogy egészségét megőrizze. Ezeket a kérdéseket, sajnos, még mindig nem tudjuk megfelelően megbeszélni a társadalommal.

**Nemzeti
felelősségvállalás**

Utolsó megjegyzésem: másutt is, de nálunk különösen, elkerülhetetlennek látszik egy úgynevezett intergenerációs szerződés. Ma már nemcsak arról van szó, hogy a társadalom különböző rétegei között a jövedelmek újraelosztása érdekében valamilyen egyezséget kell kötni. Az egyik oldalon áll a szakszervezet, a másik oldalon a munkaadó, vagy az egyik oldalon mondjuk a vegyipar és a másik oldalon a mezőgazdaság, és ezek valahogy egymás között kiegyeznek. Nem szektorok közötti jövedelem-újraelosztásra van szükség. A társadalomban van erre szükség, különben nem lehet finanszírozni a nyugdíjakat, a modern egészségügyi rendszert finanszírozni (a jelenlegit egyébként egyáltalán nem lehet), és nem lehet modern oktatási rendszert sem finanszírozni. Ebben, úgy érzem, mindenkinek óriási szerepe van, és az ország csak akkor tud sikerrel átlépni a 21. századba, ha ezen a szinten is meg tudja teremteni a nemzeti közösséget és a nemzeti felelősséget.

Prohászka, a szociális apostol

SZABÓ FERENC

Halálának 70. évfordulójára emlékezve

1931-ben született Kálócán. Jezsuita szerzetes. Egyetemi tanulmányait 1953–56 között az ELTE francia-magyar szakán folytatta. További rendi tanulmányait Leuvenben és Párizsban végezte. 1967-től több mint huszont évig a Vatikáni Rádió magyar adásait szerkesztette. 1992-ben hazatelepedett. A Távlatok főszerkesztője. Pázmány Péter és Prohászka Ottokár életművének feldolgozásával foglalkozik.

Kiáltvány a szociális kérdésről

Prohászka Ottokár (1858–1927) kétségkívül a 20. századi magyar katolicizmus legnagyobb alakja, a századforduló katolikus újjászületésének vezéregyénisége. Ezt nemrég leszögezte Gergely Jenő is *Prohászka Ottokár* című jelentős könyvében. Ha esetleg bizonyos pontokon vitatható is életműve, azt még ellenfelei is elismerhetik, hogy messze megelőzte kortársait a szociális kérdésben tanúsított érzékenységben, haladó társadalmi tanításában. Az ún. keresztényszocialista mozgalomnak is fő egyházi képviselője; Giesswein Sándor és mások, például a két háború között működő jezsuiták, Kerkai Jenő és Varga László is ebbe a prohászkai vonalba illeszkednek.

Hét éves római tanulmányait befejezve Prohászka Esztergomból figyeli a nyugati szellemirányzatokat. XIII. Leó szociális eszméit hirdeti a 90-es évek elejétől: kivonatos fordításban kiadja a *Rerum novarumot*, és Leó pápa beszédeit és leveleit is magyarra fordítja. Három és fél évtizeden át azokat a szociális eszméket terjeszti, és igyekszik gyakorlatba is átvenni, amelyeket a pápák kifejtenek a *Rerum novarumtól* a *Centesimus annusig*. A Magyar Püspöki Kar *Igazságosabb és testvériesebb világot!* című körlevelében is számos párhuzamot találunk Prohászka köteteit forgatva.

Száz évvel ezelőtt egy Esztergomban kiadott kis füzetben (amely aztán megjelent a Néppárti Naptárban), *Kinek higgyen a munkás?* címmel, kiáltványnak is beillő stílusban hirdeti, hogy „mozog a föld”: „Mit ér a politikai szabadság, ha nincs mit enni? Mit ér a testvériség, ha az egyik testvér leeszi a pecsenyéről a húst; s a másiknak odadobja a csontot? Mit ér az egyenlőség a törvény előtt, ha az egyik fogpiszkálóra és csipkére többet költöhet, mint a másik lakásra, élelemre, családjára? Az idők járása nehéz; a szegénység úgy terem, mint a gomba, s a megélhetés gondja oly sötét folt, amely mint a nyári délutánon a vihar felhője, nőttön-nő, s elborítja a munkásember egét egészen. Korunk nagy betegsége az, hogy terjed a szegénység; ez pedig nagyobb izgató minden emberfiánál...” Az önzés „féktelen, mint a tengeri vihar, s a pénzt, akciákat, értékpapírokat s a munka jövedelmét magas hegyhullámmá söpri össze, s néhány Rotschild-félének az ölébe dönti; a vége az, hogy a munka folyik, millió és millió ember dolgozik, de a pénz javarészben nem a munkásoké, hanem másoké.” (ÖM 22, 29)

Tovább elemezve a magyar helyzetet, a fiatal Prohászka rámutat arra, hogy a munkástömegeket az igazságtalan helyzettel szembeni lázadás mozgatja; hogy igenis van Magyarországon szociális kérdés; hogy tengernyi a baj; hogy kétségbeejtő a paraszt, a kisiparos meg a kisgazda sorsa, és hogy a szociáldemokrácia hódítja meg a szegény tömegeket. „Mit akar hát voltaképp a szociáldemokrácia? Száz szónak is egy a vége: új világot akar. Jól teszi, mondom én rá; huncut, aki mást akar. (...) Éljen! Ezt mi is mondjuk! Új világot akarunk; a bajokat orvosolni kívánjuk; csak az a kérdés, hogy hogyan. Az eszközökben van különbség; a szociáldemokrácia oly világot akar, amely soha sehol sem létezett; de veri a mellét, hogy neki sikerül azt megteremteni. Álmodik szegényke... (22,33).

A liberalizmus kritikája

Ezután a liberalizmusról rántja le a leplet: „A liberalizmus nem tud egyebet, mint azt, hogy szabadságról dudál. Teljes szabadság, féktelen konkurencia, ez az ő jellegje; ez pedig annyit jelent, hogy aki bírja, az marja. S ki az, aki bírja? Hát akinek pénze van. Tehát aki győzi pénzzel, tőkével, annak van szabadsága; az marja és kimarja a gyöngét; annak hódol minden, s a munkásnép olyan lesz, mint a futóhomok; védelem nélkül, szervezkedés nélkül kóborol; keres munkát, eladja magát; a nagy tőke meg féktelen versenyben csak a nagyobb nyereségre néz...” (22,38). „Hol az igazi gyógyszer? — Megmondom egy szóval: a keresztényszocializmusban.” S Prohászka megmagyarázza, mit jelent a szocializmus és a „keresztény” jelző: „Azért kell szocializmus, vagyis társas szövetkezés, mert az egyes ember meg nem állhat, s elfújja őt a gazdasági verseny; de azért is, mert az embert társadalomba teremtette az Isten, hogy ne legyen porszem, hanem hatalmas épület, hogy ne legyen széltől söpört, földönfutó levél, hanem törzsökös tölgyfa. Az emberiség egy nagy test; az emberi társadalom nagy szervezet, közvetkezőleg a gazdasági téren is szervezettnek, összefüggő testületnek kell lenni; s ezt a célt a szövetkezés által érjük el.” És mit jelent a „keresztény”? „Jelenti a keresztény igazságokat: a vallást, az erkölcsöt; névszerint a szeretetet, mértékletességet, igazságosságot, türelmet és türelmességet, melynek a kereszténység egyedüli biztos alapja, s melyek nélkül társadalmat, összetartást, egyetértést, szövetkezést teremteni nem lehet.” (22,41) Prohászka tehát elsősorban a szövetkezést sürgeti, valamint a munkást védő, emelő, művelő törvényhozást. „Éljen a keresztény-szociális reform!” — fejezi be kiáltványát.

Ugyancsak száz évvel ezelőtt íródott és a Magyar Sionban jelent meg *Az egyház demokráciája* című cikke (10,36), amelyet Prohászka elsősorban a papságnak szánt. Itt ismét a modernség, a haladás felé nyitott reformer mutatkozik be.¹ Gergely Jenő írja, az említett cikkről: „Aligha lehetne ennél szemléletesebben megfogalmazni az egyház és a nép korunkbeli kapcsolatát, Prohászka elkötelezettségét, a haladás és a demokrácia mellett. A sorok máig aktuálisak, bár a világegyház vonatkozásában a II. Vatikáni zsinat

¹Azt másutt megmutattam, hogy Prohászka modern volt, de nem modernista a X. Piusz által 1907-ben elítélt modernizmus értelmében: *Prohászka ébresztése*, 1996 Bp. 73–175.

Az egyház reformja

²Gergely Jenő:
Prohászka Ottokár, Bp.
1994, 52.

Kritikája Marxról

már erre vett irányt. Elképzelhető, milyen meglepetést keltettek ezek az írások, ezek a mondatok, a még csak nem is polgárosodott magyar katolicizmusban és a feudális előjogai és kiváltságai sáncai mögé húzódnó posztjoezefinista magyar egyházban?”²

Vizsgáljuk meg kissé közelebbről Prohászkanak Marx tanítását megrostáló, elmélyült tanulmányait. Száz évvel ezelőtt tette közzé a Magyar Sionban *Marx Károly nemzetgazdasági alapelvei* című dolgozatát, (ÖM 11,128kk) amely a tudományos tisztesség és tárgyilagosság dokumentuma. Prohászka észreveszi azt is, ami Marx tanában pozitívum, részizagság. Egy másik, 1896-os tanulmánya, *A szociális theória hadi állása*, átfogó helyzetkép. Miután összefoglalta a történelmi materializmus tételeit, ezt írja:

„Senki sem tagadhatja, hogy a szocializmusnak ez a fölfogása nagyon sok igazat tartalmaz, s legyen szabad az igazság néhány fölcillanó gyöngyére figyelmeztetnem is. (...)

1. Igaz először is az, hogy a munka a munkaeszközöktől függ, a munkaeszközök kifejlése pedig a technika haladásával tart lépést...

2. Másodszor igaz, hogy a tőke a gépeket hatalmába keríti, s a termelés hasznát a maga részére monopolizálja, s így a munka tényleg a tőkének szolgál...

3. Harmadszor az is igaz, hogy a korszerű eszmék a társadalmi szükségletekből valók, oly értelemben, hogy nincs talajuk a társadalom szükségletein kívül. Így például dacára a kereszténységnek, mily sokáig maradt érthetetlen az evangélium tana az egyenlőségről; érthetetlen annyira, hogy a rabszolgaság századokon tartotta fenn magát bele egész a VIII. századba.

4. Negyedszer igaza van a történelmi materializmusnak abban is, hogy a munkának, a termelésnek fejlődésében vannak korszakok, melyek a szenvedés, az elszegényedés és az egyenlőtlenség korszakai. E korszakokat az eszmék nem számúzhetik a világból. Ilyen a kapitalista termelés jelen szakasza...”

De ezek után Prohászka jelzi a marxizmus *tévedéseit és hibáit* is.

„1. Hiba lenne az, hogy minden eszmét a termelésből s az élet anyagi szükségleteiből eredeztet. Marx e hibába azért esett, mert szörnyű exkluzív volt; sohasem tekintett másra, mint az anyagi létnek közvetlen, anyagi föltételeire; az erkölcsöket, az eszményeket pedig ezekből magyarázta. Előtte a vallás, az erkölcs, a jog merő funkciója az élet szükségleteinek...”

2. Hiba a történelmi materializmusban az is, hogy az eszméket megveti, és eltagadja tőlük, hogy a társadalmi fejlődés útjára befolyással legyenek. Természetes dolog, ha az eszmék csak függvények, akkor nem csinálhatják meg azt, amiktől függenek. De ha az eszméknek örök értékük és független forrásuk van, vajon nem igazíthatják-e az értelmes embereket a társadalom sorsának javításában?” — Prohászka hozzát teszi, hogy maga a szocializmus is eszmékkel akar hatni a társadalomra: „...általában az egész tőke-

uralom megítélése min fordul meg? Nem-e az eszmék villámló anathémáján, mely régóta végig dörög a világon s óvja az emberséget, hogy ne nyugodjék ebbe bele?” (11,117–120)

Prohászka nem tagadja, hogy van egy bizonyos gazdasági determinizmus, és hogy a tőkés társadalom lényegén édeskeveset változtatnak az eszmék; bizonyos fázisokat nem lehet átugrani a fejlődésben. E ponton ő realistább a materialista Marxnál. „Marx is, Engels is csalódtak, amikor előre megjósolták vagy legalább is kilátásba helyezték, hogy ennyi meg ennyi év alatt a kapitalista produkció lejárja magát és csődöt mond. Marx Károly értéktörvényét is mennyire elhomályosítják a versenyárak (Konkurrenz-Preise), úgy hogy igen méltányos gondolkodók is ezt az alapvető törvényt csak szükséges fikciónak mondják; fikciónak az árak természetének tudományos analizisében. Pedig mily elragadó szép, mily logikus és kompakt Marx értéktörvénye! Igen, csakhogy lehet tényeket hamis hipotézisekkel is megfejtetni...” (11,122)

A magántulajdonról

Igen merész Prohászka álláspontja a magántulajdonnal kapcsolatban is. Több, mint egy félszázad kellett ahhoz, hogy János pápa *Mater et magistra* kezdetű körlevele őt igazolja, amikor a szocializálást és a magántulajdon korlátozását követeli. Prohászka nem tagadja a magánbirtok jogosultságát, csak az erőszakos foglalások, a közjőval ellenkező tőketerjeszkedés ellen lép föl. Világosan látja az élet új tendenciáját, a szociálisabb világ felé tartó fejlődést: fokozatosan „az egyes helyett az összesség fogja kezébe a termelést”. Megállapítja: „Azt azonban nem tudni, hogy a birtokviszony mily változatokon esik át; az a jövő titka” (11,120). Tudatában van annak, hogy forradalmi elveket hirdet (az akkori főpapok „vörösnek” tekintették; ez a tény is közrejátszott az 1911-es indexre tételben). „A szíves olvasó most már tán azt gondolja, hogy a dolgozat írója kész szocialista; de ha ezt gondolja, csalódik. E reflexiókkal csak újtát akartam vágni annak az együgyű fölfogásnak, mely a magánbirtoklást illetőleg minden most meglévőben thézist s változatlan dogmát lát, s mely teljesen elzárkózik a társadalmi fejlődésről szóló gondolatok ellen” (11,125).

Az „elzárkózók” között voltak a század végén az egyháziak éppúgy, mint a világi urak. Prohászka már 1894-ben igyekszik felrázni a szociális kérdések iránt közömbös papságot. (*A papság földadata a szociális kérdések körül* [11,40kk]). „A hivatalos Magyarorszag egészen a liberalizmus szekere elé van fogva, hogy a teherhordók és igavonók mily alakjában, fölösleges fejtegetni...” A magára maradt munkás nép prófétát vár, aki elmondja: »szánom a sereget«.

A egyház feladatai

„Hát nem lépett a papság, az a szegények és szenvedők közt forgolódo papság a társadalmi nagy gátszakadás részébe az egyház hajójával, hogy ha kell, magával ezzel a hajóval betömje a rést, s parancsoljon a romboló elemnek? — Kereken kimondom, hogy a papság bizony sehol sem tett eleget a szocializmust meg-

teremtő gonoszság és pogányság ellen — sok helyen elkésett —, máshol meg még most tesz semmit. Ne botránkozzunk meg e nyílt szón! Ne ütközzünk meg főleg azon, hogy azt mondom: a »papság«; kivételeket nem sorozhatunk szabályok közé, de viszont a szabály nem tünteti el a kivételt. Hogy kivételek vannak, azt készörömost elismerem, s azok a kivételek tudják s érzik leginkább, hogy árván, elhagyatottan, vándorsziklák gyanánt állnak társaik körében” (11,41).

Prohászka hosszan fejtegeti, külföldi szerzöt is idézve (Lange) a munkásosztály helyzetét, illetve a szociáldemokrácia térhódítását, majd a sürgető feladatokat jelöli meg. A papság érdeklődjék a társadalmi bajok iránt, az iparosok, munkások, a föld népének szenvedései iránt. „Ne kössük... össze magunkat az uralkodó rendszerrel úgy, hogy aztán vele állunk, vele dőlünk. Ne áruljunk egy gyékényen a liberális gazdasági rendszerrel, ne védjük azt”³ (11,48). Az egyháziak pártolják azokat az intézményeket és eljárásokat, amelyek a munkásosztály javát szolgálják. S a papoknak lelkére köti a munkások közti apostolkodást. Egyszóval: Prohászka komolyan veszi az Evangéliumot: „A szegényeknek az evangélium hirdettetik.” Jól tudja, hogy végső soron nem *rendszer*-kérdésről, hanem *ember*-kérdésről van szó. Új világot csak megtért, a szeretetet és igazságosságot gyakorló emberekkel lehet építeni. Innen az egyház evangelizáló küldetésének jelentősége tegnapi is, ma is.

Már 1894-ben, a „Keresztény szociális akció”-ról írva világosan leszögezi: „Ne vakuljunk! A szocializmus nem merő bujtogatás; a szocializmus egy szekta, mely mély, mindent átjáró s megrágó elégedetlenségből szivja hatalmas kifejlését. Nem zavarogni szerető elemek utcai tüntetése; hanem rendszer. Rendszer, mely segíteni akar a világ helyzetén. S honnan népszerűsége? Mert eget-földet renget a kiáltás a segítség után. Segítség pedig azért kell, mert nagy s mély a baj. Ha a kereszténység nem segít: akkor az utópiák vérmes izgalmai s az elkeseredett ember véres öklei a társadalmat beláthatatlan káoszba sodorják. Máris sodorják, mert késedelmesek vagyunk” (11,65–66).

Jött is a véres diktatúra 1919-ben. Prohászka naplójegyzetei és akkori más megnyilatkozásai (például püspöki körlevele, valamint az általa fogalmazott közös püspöki körlevél a kommün bukása után) tanúskodik arról, hogy a borzalmakat ugyan undorral a szívében élte át, de akkor is figyelte az idők jeleit: azt kerestekutatta, hogy miként kell az egyháznak megvalósítania a szükséges reformokat. 1919. július 7-i naplójegyzetében írja: „Nagyon érzem itt a nézet- s a helyzettisztulás szükségét. Konstatáljuk: elvittek mindenünket, amit a történelmi hatalmak adtak; most tehát a belső lényeg és szellem jegecesítse ki magának az új formát. Az egyház az ilyen megrablást mindig exkommunikációval sújtja. Gondolom, ezzel csak a végrehajtó erőszakot ítéli el, de nem kétkedik az Isten gondolatainak érvényesítésében. Tudja, hogy a

³A II. Vatikáni zsinat is hangsúlyozta, hogy az egyház nem köti magát semmiféle társadalmi-politikai rendszerhez.

világ nem kész, s hogy azon bűn s erény dolgozik! Hát mi a lényeg az egyházban? Az, ami a kereszténységben az égből jött s mint isteni erő lépett a világba; szellem és lélek és élet volt, s történelmi csak akkor kezdett lenni, mikor emberi viszonyok közé lépve azokban elhelyezkedett. Sok-sok alakot öltött azóta is végig a történelmen, másokat Keleten, másokat Nyugaton, s ugyancsak különbözőket a klasszikus, a középkori, az újkori egyházban...” (23,309–310). Később, még ebben a jegyzetben felsorolja a korszerűsödés főbb követelményeit, amelyek a II. Vatikáni zsinatra emlékeztetnek: művelt és kollegiális szellemű papságot; a klérus ne alkosson külön osztályt, ne szakadjon el a világiaktól: „ne a tekintély, a joghatóság, hatalom, parancs, hanem a belső elv, a szeretet dirigáljon”; egyházas érzés — népnyelvű liturgia...

A kommunizmus bukása után

A kommunizmus bukása után című, 1919. augusztus 17-i pásztorlevelében (9,26) miután leírta a vörösök garázdálkodását, híveit a következőkre inti⁴:

⁴A körlevélből idézett szakaszokban a kurzívált szöveg Prohászktól származik.

1) „Először is biztosítsuk *munkás-testvéreinket*, hogy mikor a bolsevizmus s annak tatárjárása ellen küzdünk, az nem annyit jelent, hogy a munkásosztálynak bármilyen, még a legkisebb elnyomására is gondolnánk. (...) Ellenkezőleg azt hiszem és vallom, hogy ha a magyar társadalomnak s a vallásos élet megújulásának új forrásai után nézünk s ha égő s vágyó szemmel tartunk szemlét a *magyarság jövőjének valamit érő tényezői fölött*: akkor ezeket *elsősorban a munkásrétegekben, az ipari munkás- s a földműves-osztályban reméljük föltalálni...*”

2) „Második kötelességünk csillapítani s *enyhíteni a szenvedélyeket*, s ezáltal gyökerestől kitépni a gyűlölség s a testvérharc dudáját. (...) Mi zsványokat s *haramiákat nem utánozhatunk*, azok példáját nem követhetjük...”

3) „Harmadik feladatunkat a szervezkedés teszi, hogy keresztény magyar nemzeti alapon szervezzük meg az érdekképviselőt. (...) *Törődjünk a néppel s segítsük törekvéseit* és karoljuk fel érdekeinek szolgálatát...”

4) „Ezzel kapcsolatban negyedik kötelességünk *iskoláink védelme s a keresztény valláserkölcsei alap biztosítása a nevelésben, oktatásban...*”

A húszas évek

Prohászka nemcsak hirdette a szociális elveket, hanem igyekezett azokat a gyakorlatban is megvalósítani. Az ő szellemiségéből született meg Farkas Edit Szociális Missziótársulata. 1915-ben hadiárvaházra gyűjtött pénzt, és minden módon igyekezett enyhíteni a világháború által okozott nyomort. 1916-ban a Gazdaszövetség közgyűlésén benyújtotta földbirtok-politikával kapcsolatos tervezetét (22,164). Indítványa részben a német Bodenreformtól nyerte inspirációját. Örökbérlet-indítványát a kisemberek lelkesedéssel fogadták, de a földbirtokosok közönyösen vonogatták vállukat. Prohászka püspök maga Ósiben és Tésén, püspöki birtokain megkezdte az örökbérletek megalakítását. Az 1919-es diktatúra

után a nemzeti szervezkedéstől várta az ország újjászületését. Azért vállalt 1920-ban képviselőséget is, hogy a nemzetgyűlésben elősegítse a szociális-gazdasági reformok megvalósítását. De csak hamar csalódottan vált meg a közvetlen politikai szerepléstől: keserűen állapította meg, hogy az ún. „keresztény kurzus” csak program volt a kereszténységről, de képviselői nem voltak keresztények (21,276).

Jóllehet a húszas években egyre inkább befelé fordul (Eucharisztia iránti csodálatos áhítata, misztikája tükröződik naplójegyzeteiben és a befejezetlen *Élet kenyere*ben), továbbra is a szociális reformokat sürgeti. Így például 1926-ban, halála előtt kevéssel egyik katolikus nagygyűlésen mondott beszédében:

„Mi az oka munkástömegek hitehagyásának, s ami ezzel együtt jár, mi a szociáldemokrácia erejének forrása, amely a milliókat magával ragadja? A szociáldemokrácia ereje nem Marx Károly filozófiája s nem a történelmi materializmusnak frázisai, melyeket Isten, Krisztus s az Egyház ellen formál. (...) A szociáldemokrácia ereje az a vagyon, föld, ház, otthon, remény nélküli proletáriátus, az emberhez méltó lét anyaföldjéből kiszakított, gyökérvesztett tömegélet és tömeglélek. (...) Ne féljünk a radikalizmus vádjaitól. Aki ezzel vádol, annak mi azt feleljük, hogy voltaképpen csak azt akarjuk, amit XIII. Leó pápa akart. XIII. Leóval hirdetjük, hogy a proletariátusnak joga van emberhez méltó életre, joga van az otthonra, a család fönntartására, a munkának a termelés gyümölcseiben való igazságos részesedésére. (...) Valljuk a magántulajdon szentségét, de nem minden magántulajdonét; nem valljuk a plutokrácia rettenetes uzsoráinak, nem a közjőval ellenkező terjeszkedésének jogait. A magántulajdon a kapitalizmusban oly méreteket ölt, hogy arányai elfojtják az életet s kevés kézben halmozzák föl a világ gazdagságát. (...) Tudom, hogy a kapitalizmus is szükséges fejlődési etap, s hogy nem lehet egy termelési módot egyszerűen lefűjni, s helyébe mást dekretálni; de az eddigi fejlődés már mutatja a kapitalizmus egyoldalú túltengéseit, s az egész világot megint a munka s a tőke új közösségbe való egybefoglalására ösztönzi...” (13,285–286).

II. János Pál a *Centesimus annus*ban nem hirdet mást. És Prohászka még abban is „próféta”, hogy Európa, benne Magyarország keresztény gyökereinek felélesztését sürgeti ugyanabban a beszédében. „Mindenekelőtt arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nyugat-európai kultúra a kereszténység gyökeréből fakadt, s arról le nem téphető. Hinnünk kell, hogy a kereszténységnek, ahogy missziója volt egészen az újkorig kultúrát teremteni, úgy van missziója most is az isteni erőket a világba állítani s azok kihatását a nemzetekkel megéreztetni. (...) Katholikus emberek kellene a mai világba, magas műveltséggel, de ugyanakkor az örök s végtelen távlatok fényével szemükben!...” (13,187;189).

Identitás és tájékozódás egy áttekinthetetlen korban

HELMUT RENÖCKL

1. Áttekinthetetlen kor

Osztrák filozófus. Etikát oktat Linzben a teológiai és a műszaki-természettudományos fakultáson. A linzi egyházmegye lelkipásztori intézetének munkatársa.

Ezt a tanulmányt Nyíri Tamás professzor emlékének szeretném ajánlani. Kerek 20 éve, hogy megismertem. Mindig újra és újra mély benyomást tett rám ragyogó, eleven figyelme a kor lényeges szellemi folyamatára, és az az építő-kritikus mód, amiként azokat fejtegette.

¹Az 1996. május 10-12-én Vrsar/Pazin (Horvátország) rendezett Pax Romana tanácskozáson elhangzott *A katolikus értelmiség és a pluralizmus kérdése Közép-Európában* témájú előadás átdolgozott szövege.

Valóban nem könnyű zavaros, gyakran ellentmondásos, rettentő gyorsan változó világunkban a szükséges áttekinthetést megszerezni és megőrizni.

Ez részben az újkori, a tudást és az életet illetően messzemenően szakosodott és rétegződött civilizáció következménye. A specializálódás által hatalmas teljesítmények válnak lehetővé, és különleges problémák keletkeznek: egyre több szakember, szaktudás és szakterület vesz bennünket körül, de az egész értelmének és összefüggéseinek a megfigyelésében óriásiak a hiányaink. Már önmagában ez is etikai kihívás: az etika — ahogy én értem — ellentétes az értelem- és értékvesztett szakosodással és elkülönüléssel. Egyesítő diszciplínaként megkísérli, hogy a fontos emberit egységében szemlélje, és hogy a különféle tudományokból és tapasztalatkörökből közbenső szintézist alkosson cselekvést irányító és személyiséget formáló szándékkal.

Az áttekinthetetlenség másrészt korunk drámai széttöredezettségeiből és átalakulásából adódik: hatalmas „népvándorlás” kortársai vagyunk itt, Európában és világszerte. Tudjuk, milyen végtelenül kegyetlen és gyötrelmes dolgok történtek és történnek legközelebb szomszédságunkban, Horvátországban és Boszniában: „etnikai tisztogatás”, a valóságban milliók elgyökértelenítése és elűzése, emberek és kultúrájuk fizikai és lelki megsemmisítése, tönkretétele. Ugyanakkor az Európai Unión belül — teljesen más keretek között — nagyfokú mobilitás és letelepedési szabadság tapasztalható. Az „Európai Unió” területén kb. 30 millióan élnek idegenben. Különböző okok: elűzés és inség, gazdaság és hivatás, valamint a világot és kultúrákat átjáró szabadidő-mobilitás kuszálják össze korunkban az embereket és életmintáikat. Emellett a „horizontális mobilitás” mellett az utóbbi évtizedek forradalmi tudományos, műszaki és gazdasági átalakulásai radikálisan megváltoztatták a munka világát és a magánéletet, a gondolkodási mintákat, magatartásformákat és érzéseket, összességében a tudatunkat. Mélyreható változások indultak meg, mióta a modern közlekedési

eszközök, a telekommunikáció, az elektronikus adattechnika és a tömegtájékoztatási eszközök gazdaságosan behálózják az egész világot, és nap mint nap, órákon át különböző képeket, adatokat, életmintákat és világnézeti elemeket visznek az otthonokba. Minőségileg új helyzetünkre egyrészt a globalizálódás, másrészt a „szedett-vedettség (patchwork) tudata” jellemző. A nemrég még kommunista országokban élő embereknél ehhez társul a politikai és szociális-gazdasági összeomlás. Ki képes egyenként ezeket a forradalmi változásokat, ezt a gyorsaságot, képeknek, adatoknak és életalakító részleteknek ezt az áradatát áttekinteni, feldolgozni és az identitásába beépíteni? Nem állnak-e a szociokulturális és vallási integráló, értelmező és irányt mutató intézmények óriási, eddig nem gyakorolt és még megoldatlan feladatok előtt?

A korszakváltás jegyei

Az eddigi paradigmák és távlatok már nyilvánvalóan nem elegendők. Korszakváltás folyik, a megfelelő bizonytalanságokkal, feszültségekkel, visszaesésekkel és tapogatózó tájékozódási kísérletekkel. Ezt észleljük mindnyájan a személyes és közösségi életérzésben, ez tükröződik az elméleti, jellegzetesen nem egységes reflexiókban. Nemcsak egyházunk került válságba, hanem a civilizációnkat serkentő és integráló (a racionális tudományra, technikára és gazdaságra épülő) újkori haladáshit is. Ez az átfogó megváltó és világformáló terv nagy lelkesítő erejű sikerei ellenére (vagy éppen miattuk) vesztett vonzerejéből. A modern átváltott „posztmodernbe”, a nagy összpontosított, formáló dinamika helyébe áttekinthetetlen, ellentmondásos sokféleség lépett, a távlatok részben leszűkültek szorosan vett „önmegvalósításra”, fogyasztás- és élményvágyra, valamint elburjánzó gyógykezelésekre. „Prométheuszból” „Nárcisszus” lett.

Európa 1989/90 óta olyan *kairoszt* élt át, amelyen ezer évenként legfeljebb egyszer fordul elő: a kommunista-totalitárius rendszerek összeomlásával a fél kontinens felszabadult. Egy és más mégis arra utal, hogy a vázolt hangulat, aggályoskodás, tehetetlenség és a rövidlátó-önző érdekek, a szellemi és politikai fuldoklás révén a legjobb úton vagyunk afelé, hogy ezt a kairoszt eljuttasszuk. Nem ismerjük fel, hogy egész Európa, nemcsak a Kelet, radikálisan megváltozott feladatok előtt áll. Az új európai és globális helyzetben Európa gazdaságilag és (még alapvetőbben!) etikailag-kulturálisan aggasztó hiányosságokat mutat. Az Európai Unió nemrég leköszönt elnöke, Jacques Delors mutatott rá: „Ha Európa nem találja meg lelkületét, nem éli túl (politikai) megszületését”.

2. Megnehezült személyes-kulturális-politikai-vallási identitáskialakítás

Sürgető kérdések tolnak fel: van-e a keresztény hívőknek akkora reményük, hogy a válságokat és a veszélyeket esélyekké és kihívássokká alakítsák? Ilyen helyzetben különösen fontos, hogy az ember

²Az ilyesfajta krízishelyzetek pszichoszociális dinamikáját E. Durkheim nagyszerűen fogalmazta meg „anómia”-tanában: Durkheim, E.: *Le Suicide*. 1897. Új német kiadás: 1973, Neuwied. A pszichogenezishez lásd főként Erikson, E. H.: *Kindheit und Gesellschaft* 1965, Stuttgart, *Identität und Lebenszyklus*, 1973, Frankfurt.

³Az etikai megközelítéshez lásd: Korff, W.: *Wie kann der Mensch glücken. Perspektiven der Ethik*. 1985, München. Ebben leginkább a 9-32. o. A vallási megközelítéshez: Renöckl, H.: *Zur Faszination neuer religiöser Strömungen*. In: *Katechet. Blätter* München 119 (1994) 340-350. Lásd továbbá: Höhn, H. J.: *Gegen-Mythen. Religionsproduktive Tendenzen der Gegenwart*, 1994, Freiburg, A fundamentalizmusról lásd például: Pfürtner, St. H.: *Fundamentalismus. Die Flucht ins Radikale*. W. Beinert, 1991, Freiburg (kiadó): „Katholischer” *Fundamentalismus. Aufstand gegen die*

és a világ „honnan”-járól és „hová”-járól, identitásunk mély gyökereiről és széles horizontjáról elmélkedjünk. Ezáltal sikerülhet a szükséges erők mozgósítása és újratájolása. Magától értetődően hívőként is korunk gyermekei vagyunk. Nem hagynak bennünket érintetlenül a válságok és a személyiségfejlődés sajátos nehézségei forradalmi átalakulások idején. Nyugalmasabb időkben az identitás kialakulása az inkulturáció folyamatában megy végbe, konkrétan a szülőkhöz, tanárokhoz, papokhoz és olyan mintaképekhez igazodva, akik kulturálisan „számítanak” valamit. Az átalakulási idők velejárója azonban, hogy a nevelők és mintaképek maguk is bizonytalanok abban, hogy mi érvényes még, illetve hogy a gyorsan és gyökeresen változó körülmények között mit kell megváltoztatni és mit kell megőrizni az életmintákban. Az azonosság megtalálása, teherbíró személyiség kialakítása ilyen körülmények között nehéz.²

Ilyen pszichoszociális helyzetekben a növekvő terhelés és a csökkenő teherbíró-képesség ollója egyre nagyobbra nyílik. Fokozódik a hajlandóság a befelé forduló látásmód és a túlzottan egyszerű, gyakran ellentétes irányú megoldásokra: mert az ember — elbizonytalanodva és meggyengülve — a bonyolult és hosszadalmas utakat nem viseli el, és a (megszépített) múltban vagy egy utópisztikusan ideális jövőben keresi „boldogulását”. Személyesen, kulturálisan, politikailag és vallásilag hajlamos a fekete-fehér minták, egyszerű „receptek” követésére, visszafejlődésre és utópiákra, védekező, zárt identitásra vagy egykedvű közömbösségre. A túlzott követelmény, a tehetetlenség vagy a frusztráció érzete a dolgok menetével kapcsolatban, de a saját, túl egyszerű „receptek” be nem válása és sikertelensége is gyakran vezet oda, hogy a hibát „másoknak”, bűnbakoknak tulajdonítjuk. Ellenségképek és szembenállások keletkeznek vagy erősödnek meg. Mindez kézenfekvő és érthető, de veszélyes az ilyen pszichoszociális helyzetben. A pusztá szemrehányás és elítélés nagyon keveset segít, sőt ezeket a tendenciákat még erősítheti is. A vallásos emberek és az egyházak semmiképpen sem immunisak az ilyen hatásokkal szemben, sőt, különösen veszélyeztetve vannak: gondoljunk csak a különféle fundamentalizmusokra, a vallásosság hanyatló, infantilizáló vagy rombolóan túl sokat követelő formáira. Az érthető félelmeket, vágyakat, személyes és politikai „győzelmi” mintákat túl könnyen interpretálják „Isten akaratá”-nak ezzel még rögzítve is azokat.³

Az átalakulási válságok sajátos indulatai mind gyakorlatban, mind elméletben hatással vannak a világnézetre: ilyen időkben a szokottnál többen szenvednek a túlzott követelmény érzésétől, tájékozódási nehézségektől, gyakoribb a torzultság és károsodás, mint rendszeren. Erősödnek a negatív létérzések, a félelmek, míg a bizonytalansággal és a változással szembeni gyanakvás nő. Az ember (abszolút) biztonságra vágyik. Az így hangolt emberek a valóságnak azokat az elemeit, amelyek viszonylag stabilak, mint a lélek, egység, rend, törvény, értékesnek és „valódinak” tartják,

Moderne. Reinbek
1989. A széleskörű
anti-fundamentalizmus-
irodalom nem kielégítő,
mert a kognitív hibát,
továbbá az egyházi és
politikai veszélyeket
megállapítjuk és felrójuk,
de kevéssé vesszük
tekintetbe az egyéni és
társadalmi
bizonytalanságokat és
túlzott követelményeket,
és a kiútról alig
töprengünk („A probléma
elsősorban a zsigerekben
van, nem a fejben”).

azokat a területeket és erőket, amelyek elbizonytalanítanak és változóak, vagy ekként hatnak, például mindent, ami a jövőben lesz, a testit, az ösztönöset vagy a sokféleséget pedig csekély értékűnek, ideiglenesnek, „nem igazinak” tekintik. Ez a megkülönböztető-értékelő szemléleti tendencia még dualista világfelfogáshoz is vezethet: a tulajdonképpen ideális, szellemi, változatlan, egységes világ *fent*, egy átmeneti, önmagában értéktelen, változó, sokrétű, anyagi, testi valóság pedig itt *lent*: amely egykor fentről jött, és ismét oda fog felemelkedni. Feltűnő, hogy válságos időkben előtérbe kerülnek az olyan magyarázatok, amelyek a súlyos földi realitást legalábbis erősen viszonylagossá teszik. Gondoljunk csak a platonista-újplatonista hagyományokra, a gnózisra és a világból menekülő misztikára, az ezoterikus vallásosság jelenlegi konjunktuurájára.⁴ Ezek közül némelyik újra és újra beszivárog a kereszténységbe is, és szükségessé teszi „a szellemek gondos megkülönböztetését”. Éppen válságos időkben nem elegendő a felszínesség, keresztényként merítsünk eligazítást újra a bibliai forrásokból.

3. Bibliai bátorítás történelmi utakról és válságokból

⁴Az áttekintéshez lásd:
Koslowski, P. (kiadó):
*Gnosis und Mystik in der
Geschichte der
Philosophie*. 1988,
Zürich. Az ilyen
tendenciákat Nietzsche
előrelátóan támadta,
lásd: Renöck, H.:
*Nietzsches Kritik der
wissenschaftlichen
Zivilisation und der
abendländischen Moral*.
In: Zapotoczky:
*Zivilisatorische Ursachen
von Konflikten 1986*,
Linz, 252-276. különösen
a 258-267., de Marx
valláskritikájának
ópium-tézise sem
teljesen megalapozatlan
egész sor vallási és
idealista-filozófiai
állásfoglalással szemben.

A világot leértékelő, dualista filozófiákkal és teológiákkal szemben a világa *Biblia* szerint világon túlmutató, transzcendens jó Isten teremtménye.

Mi emberek „Isten-képmások” vagyunk, azaz szellemmel megáldott, szeretetre képes, alkotóan és önmagukban felelősen akart teremtmények. Ez az alapkijelentés sok mindent magában foglal: a teremtés a mi reflexiók szintünkön nem képzelhető el lezárt, egyszeri tettként. Ha a világ és az emberek „készen” lettek volna teremtvé, úgy minden „előre programozott” volna, valódi saját, istenképűségre teremtett élet nem volna lehetséges. Életünk és a világ inkább kibontakoztatandó valóság, alakítási feladat. Ezért nem megy könnyen és gyorsan, hibák és visszaesések, a természetadta-vad, illetve részben eltorzult elemek és erők megszelídítése, az elővezető utak felismerése és végigjárása nélkül. Az olyan tájékozódási és értékelési problémákról, nehéz átalakulásokról, amilyeneket most is átélünk, a *Biblia* mindig drasztikus-realista módon számol be, ebben különbözik az egyoldalúan optimista vagy leegyszerűsítő antropológiáktól és társadalomfilozófiáktól. A létezésről, utakról és válságokról a *Biblia* világos eligazítást nyújt, a felebaráti segítséget és viselkedést állítja a középpontba, és átfogó kulturális küldetést hangsúlyoz: a Jahvéval, az egyetlen élő Istennel kötött szövetség Izrael legfőbb értéke. Minden életminta és intézmény — a családban és az istentiszteleten éppúgy, mint a politikában és a gazdaságban — ennek az Is-

tennel való összetartozásnak és minden ember születéstől való egyenlőségének megfelelően formálódik.

Az Újszövetség beteljesíti az előzékenyen tiszteletteljes segítség bibliai alaptípusát: Jézus intenzív kapcsolatban él az Atyával, s hasonlóan intenzív szeretettel fordul ezért az emberekhez és minden teremtményhez. Élete és tanítása gyógyító és bátorító, különösen a megvetettek és sérültek, a csüggedők és elnyomottak számára. Az „igazságosságot, irgalmat és hűséget” (Mt 23,23) határozottan alapértéknek, alapmagatartásnak nevezi: az Újszövetségből nyilvánvaló, hogy Isten hozzánk fordulása erősebb, mint az emberi gyarlóság és vétek, és nem fejeződik be a halállal. A Megfeszített, megdicsőült sebekkel, Feltámadottként mutatja meg magát. Amit itt a Földön átélünk és elszenvedünk, nem merül el tehát a semmiben, hanem — orvosolva és átalakítva — örök jelentőséget kap.⁵

4. Személyes identitás — katolikus identitás

⁵A bibliai tudományok mérhetetlen erőfeszítése révén olyan átfogó és jól biztosított kutatási eredmények születtek, hogy a „történelem rít szakadéknak” (W. Dilthey) hermeneutikai áthidalása megfelelően sikerülhet. A főntebb említett regresszív tendenciákból, de a meglévő kutatási eredmények egyszerű nem tudásából is újra meg újra bibliai részletekkel való nem-hermeneutikai, naiv vagy ideológiai visszaélésekhez jutunk. A pápai Szentírás Bizottság nemrég értékes dokumentumot adott ki erre vonatkozóan: *A Biblia magyarázása az egyházban*, 1993, Città del Vaticano

Mi következik ebből a szorosan vett bibliai emlékeztetőből az „identitás”-ra vonatkozóan? A gyorsan megvalósítható ideális viszonyok illúziójával szemben a teremtést befejezetlen, lehetőségekben és kockázatokban gazdag, sőt fájdalmas megvalósulási folyamatként jellemezzük. Pál a rómaiakhoz írott levélben (8,22) azt írja, hogy a teremtés még fájdalmasan vajúdik. Ami a Bibliában képszerűen felvillan, az a személyes életutakban és a hosszú történelemben alkotóan kibontakozik. Bennünk, emberekben és a világban nagyszerű, de megszegyenítően ostoba és félelmetes lehetőségek is rejlenek. Az életpályák és a nagy történelem szakaszosan pereg le, nyugodtabb időszakok váltakoznak átalakulásokkal és válságokkal. Újra és újra szükséges a tisztázás és a friss tájékozódás. A Biblia nem ígér sem földi paradicsomot, sem a túlvilággal nem hiteget. Az a remény, hogy a halál után beteljesedik, ami itt a Földön elkezdődött, inkább arra bátorít, hogy bizakodóan mindig megtegyük mindazt, ami személyesen és történelmileg lehetséges. A (helyes irányú) lehetséges a legtöbb. A tökéletesség nem mértéke az embernek.

A „személyes identitás”-ra vonatkozóan az alábbi következtetések adódnak:

Az áttekinthetetlen, gyakran túlzott követelményeket támasztó mindent pluralizáló átalakulások során (miként jelenleg) számolhatunk azzal, hogy erős irányzatok törekednek arra, hogy az identitást védekezően zártan, statikusan fogják fel. Ez azonban zsákutca lenne. Az „identitás” inkább befejezhetetlen fejlődési és integrációs feladat. Egyénileg, messzemenő önmagára vonatkoztatásban, állandóan önmaga körül keringve (ahogy néhány kortárs pszichológiai, filozófiai, gazdasági és vallási áramlat elképzeli) éppenséggel nem sikerül. Az ágostoni megfogalmazás szerint ez „incurvatio

in seipsum”, önmagába visszahajló köldöknézés, embrióra jellemző „tartás” lenne. A személyes növekedéshez és éréshez lényeges az egyenes tartás, a hozzánk közelálló emberekre tekintve, nyitottan az alkotó kulturális és társadalmi eszmecserére, az életfeladatokra, Istennek mint életünk forrásának és céljának személyére.

A „nyitott” identitású keresztény

„Identitásunk” megőrzése és kibontakoztatása újra és újra időt nyújt az elmélkedésre, a magunkra találásra és az önmagunkhoz térésre is (mégpedig éppen zaklatott, összezavarodott korunkban). De éppilyen fontos a kölcsönös kapcsolat a szociokulturális és egyházi közösséggel, a nyitottság és figyelem irántuk, az együttműködés és a kölcsönös felelősség. Ezt hangsúlyoznunk kell, mert keresztényként is gyakran túlzottan a szűk, személyes perspektívánkhoz kötődünk. Hitünk meggyökeresedése és bátorítása lehetőséget ad, sőt kötelez arra, hogy a kultúra, tudomány, műszaki, gazdasági, politikai és tömegtájékoztatási élet formálásának nehéz területeire is bemerészkedjünk.

A „katolikus identitás”

Ugyanaz vonatkozik a *nemzeti és az egyházi identításra*. Nézzük meg ezért röviden a számunkra fontos „*katolikus identitást*”. Egyházunk Keleten és Nyugaton egyaránt valódi válságban van. A hit hagyományos kifejezési formáinak érvénye összezsugorodik vagy teljesen megszűnik a tudomány és a technika uralta világban. A „természet” és az „isteni” korábbi szoros érzelmi és értelmi kapcsolata kérdésessé vált (a nosztalgia és romantika ellenére). A hagyományos hitformák zsugorodásából azonban nem következik, hogy az Istenhez való tartozás ne lenne fontos. Ahol az meggyengül, gyorsan és egyértelműen megszűnik a szolidaritás (mind az Én-Te síkon, mind társadalmilag), reményvesztettség, ellaposodás és banalizálódás mutatkozik, a határok elfojtása vagy „kompenzálódása,” a bűn, a halál gyengeségei és szenvedései, minden gyógyíthatatlan következményével együtt; eljutunk a részértékek torzító abszolutizálásához („bálványozás”). Peter Eicher kiélezve így diagnosztizálja a fogyatkozó Istenre-figyelés eredményét: „A probléma nem az ateizmus, hanem a bálványimádás.”

A katolicizmus bibliai alapja

Az ilyen átalakulási válságokban hosszabb távon nem segít sem a szűk védekező-zárt, hagyományos-tekintélyi, sem az utópisztikus-haladó „katolicizmus” (a divatos, ezoterikus-gnosztikus szinkretizmusok biztosan nem). A katolikusság inkább a bibliai Isten átfogó, „egyetemes” üdvözítő akaratáról tanúskodjék — együtt más keresztény felekezetekkel —, és ezért munkálkodjék. A katolikus identitás nem egyformaság: az újszövetségi pünkösdkép világossá teszi, hogy a különböző nemzetiségű emberek a saját nyelvükön értették az üdvösség jó hírét. A különböző személyes, kulturális adottságok és sajátosságok kiegészíthetik egymást, és megóvnak az abszolutizálástól. A megváltó és ihlető közelség isteni ígérete minden kor és civilizáció összes emberére vonatkozik, magától értetődően ma is.

A „katolicitás” befejezhetetlen feladat és út, nem kész tulajdon. A „katolikus identitás” az újra és újra keletkező kihívások beváltásában válik sajátunkká.

5. Igazodás jövőképes értékekhez

Térjünk vissza a jelen diagnózisához. A helyzet áttekinthetetlen, az anyagiakban gazdag társadalmak jóléti felszíne alatt is labilis a hangulat. A pluralizálódás, valamint az életmód gyors és mélyreható átalakulása sokakat túlterhel és féltetjékoztat. A tudományos-műszaki-gazdasági haladáshat vonzereje megcsappant, sokat veszített mobilizáló és integráló erejéből. Sok, egykor erősen mozgósító célt, mint a hiány és inség megszüntetését, a szűkös életlehetőségek bővítését már jórészt elérték. Most jobban előtérbe kerülnek a következők terhei, az egyoldalúságok és a nyitott kérdések. Eredetileg mindent átfogó tájékozódásra törekedtek, de ezt az immanenciára és uralkodásra összpontosított újkori haladás- és tudományhit nem tudta és nem tudja nyújtani.

⁶A II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelképásztori konstitúciója mutatta meg ezt az utat. Az irányultság megmaradt, bár időközben a mai vívmányokat differenciáltabban ítéljük meg, amelyekkel szembeni hosszan uralkodó egyházi ressentiment-t a zsinati konstitúció leszereli.

Ebben a nyilvánvaló válságban tőlünk, keresztényektől, nem gyűlölködést és kishitúséget várnak, hanem inspirációnk és lehetőségként meglevő reményünk igazolását.⁶ A visszavonulás premodern-romantikus zugokba, posztmodern-kötelezettségmentes közömbösségbe, individualista szórakozásba, elszigetelődésbe, kíméletlenségbe, mindez megannyi zsákutca. Az átfogó követelmény minden humán elkötelezettségű erő mozgósítását és értelmes összefogását igényli, hogy megfeleljünk az újkor utáni időszak kihívásainak, az óriási tudományos-műszaki-gazdasági esz-köztárat emberi célokra és módszerekre szelídítsük, és az ipari civilizációt szükség szerint továbbfejlesszük. Néhány konkrétum szemléltetheti a mostani sürgős értékelési hangsúlyokat.

5.1. A közvetlen személyes hatókörünkben

⁷Meggyőződés szerint valóban archimédészi pont az időskultúrának a visszaszerzése. Lásd ehhez: Höhn, H. J. im. 54-97. Ott további értékes irodalmi utalások találhatóak.

Első helyen említem az új időskultúrát⁷: az iparosodás előtti paraszti világban helyesen tartották értékesnek a munka és a rendszeres pihenő ritmusát: megpihentek az imádságra szólító harangszóra, nagyobb munka befejezésekor, vásár- és ünnepnapokon. Volt idejük, szakítottak magunknak időt. Mi — bőségesen felszerelve időt megtakarító gépekkel és eszközökkel — zaklatott hajszában élünk, vagy unalomba és lapos szórakozásba hajszolódunk. A „mindent mindenkor” jelszót modernnek és ésszerűnek nyilvánították, és az időt földarabolták egyforma kvantumokra. A „nincs időm” az egyik leggyakoribb jajdulásunk, fájó érzés és tekintély-

Az emberi idő minősége

szimbólum ugyanakkor. Gépiessé váltunk. A már nem paraszti, hanem tudományos-technikai világunkhoz még nem alakult ki emberi ritmus. Az idő minősége emlékezésből és várakozásból keletkezik. Gondoljunk a *Biblia* bevezető képeire: hat nap teremtés, hétköznap, azután „szombat”, megszakítás, egy tudatosan „más nap”, visszatekintés és előretekintés, ebbe beleágyazva az istentiszteleti ünnep, életünk legmélyebb gyökereinek és kilátásainak megpillantása. A cselekvés és szemlélődés, teljesítés és céltalan együttlét közti hullámmal fejlesztjük és őrizzük tudatunkat és valódi szabadságunkat. Az ilyen emberi életritmusok és szombat-tapasztalatok elengedhetetlen feltételei annak, hogy humánusabb munka- és szabadidő mintákat alakítsunk ki, és gazdaságunk óriási teljesítőképességét egy valóban humánus kultúra szolgálatába állítsuk.

A választás és mértéktartás erénye

Ez a távolság és gondolkodás megkönnyíti „dömpingcivilizációnkban” (R. Cohn) a megfontolt *prioritások és arányok elengedhetetlen kiválasztását*. A tudományból és a technikából már tudjuk, hogy az első újkori fázis jelszava: — „minél több, annál jobb” — már nem érvényes, hogy már régen nem tehetünk meg mindent, amire képesek vagyunk, hanem értelmesen értékelnünk és választanunk kell. Ez általánosan érvényes az ajánlatok és teljesítmények minden mai területére. „Mindent” használni abszurd lenne, a korábbi hiány kényszeréhez való visszatérés vagy a „felülről” történő elosztás nem kívánatos, tehát mint képzési program marad a prioritások és arányok megkülönböztetése, az értelmes választás és mértéktartás megtanulása. Ez a szemléletváltás nem könnyű: a kutatók „szenvedélyközpontúságot” állapítottak meg civilizációnkban, ahol az alapigények (az elismerés és egymás megtapasztalása, értelmes és tartalmas valódi feladatok még háttérhelyzetekben is...) frusztrálódása a soha jóllakottá nem tevő, megtermelhető és megvásárolható javak, csábítások, „élmények”, (akár a kábítószer) pótfogyasztásához vezet.

A kötetlen töprengő eltávolodás, az ebben a szabad térben megragadott bibliai visszaemlékezések és ígéretek fontos megkülönböztetéseket és a „minták”, illetve „stílusok” *szakszerű besorolását* teszik lehetővé: hatékony termelés, gombnyomásra elkészülő tulajdonságok, szabványosítás, mindenkori rendelkezésre állás, használhatóság, ezek azok a minták, amelyeknek a termelésben és az anyagi javak területén helyük és jogosultságuk van. Destruktív következményekkel járhat azonban, ha ezek a minták észrevétlenül az emberi kapcsolatok terén is érvényesülnek. Pedig ezt teszik — észrevétlenül, de hatásosan! —, az érzelmek mélységeiig hatolva: a partner, a gyerekek, a munkatársak és az embertársak „működjenek gombnyomásra”, legyenek könnyen kezelhetők, azonnaliak, cserélhetőek. Ugyanakkor saját magunktól tudhatnánk, hogy mi emberek mások vagyunk, és másra van szükségünk: segítségre, támogatásra, elismerésre, a sajátos árnyalatok megértésére, megbocsátásra, türelemre, alkalmanként bírálatra és serkentésre is, még inkább azonban tökélet-

lenségünk és sebezhetőségünk figyelembevételére. Ezzel eljutottunk civilizáciánk fő problémájához: rendkívüli teljesítményre vagyunk képesek a termelésben, az anyagi javakban nagy jólétet értünk el, de az emberi kapcsolatok területén fejletlenek, deficitesek, sőt nyomorultak vagyunk.

5.2. Gazdasági és politikai rendszer-szerkezetek társadalmi síkon

Rivalizálás és szolidaritás

Emlékezzünk a modern verseny-gazdaság fejlődésének kezdetére a kora újkorban. Mindenkinek mindenből hiánya volt; politikai és gazdasági szolgaság és a természettel szembeni tehetetlenség jellemezte a kort. A helyzet kézenfekvővé tette Adam Smith programját, mely szerint a szabályozatlan verseny elősegíti a termelést és a fejlődést, és ezzel az emberek és a népek jólétét is. A mai körülmények között mondhatjuk-e még fenntartások nélkül, hogy ha az egyének és a vállalkozások korlátlanul követik anyagi érdekeiket, ekkor ez automatikusan előmozdítja a közjót és az élet kibontakoztatását, optimális élelmiszermennyiséget és életteret teremt az ember számára? Mondhatjuk-e ezt fenntartások nélkül, tekintettel az ökológiai rendszer szörnyű káaira, a rövidlátó és egyéni érdekek meghatározta hatékony gazdálkodásunk következményeire, az anyagi jólét és a nyomor végletes nemzeti és világméretű egyenlőtlenségeire? Bizonyára rendkívül nehéz a folytonosan változó viszonyokhoz visszaélésekre kevesebb módot nyújtó *rendező eszközrendszereket* kialakítani és megvalósítani. De ha nem sikerül a rivalizálást szolidaritással kiegyensúlyozni, a gazdasági dinamikát emberileg és ökológiailag elviselhető célokra irányítani és stílusúra változtatni, akkor nem beszélhetünk ökonómiáról (azaz „kulturált háztartásról”), csupán ököljogról, hatalmi kartellról és pusztulásról.

A szubszidiaritás elve

Korunkban a döntő fejlesztésekhez az egyes államok mint létrehozók és szabályozók túlságosan kicsik. Sok fontos feladathoz, például a humán gazdaság- és technológiairányításhoz, a szociális és ökológiai piacrendhez, a környezet orvoslásához, a fejlődés kiegyenlítéséhez és a béke biztosításához sürgősen hatékony európai intézményekre van szükségünk, bár lehet, hogy világméretű szabályozás kellene. A ma szükséges nagyobb politikai és gazdasági egységekben is tudatosan biztosítani és ápolni kellene azonban a kisebb közösségek értékeit, áttekinthetőségüket és részesei lehetőségeiket. A polgárok különben távolságtartóvá és passzívvá válnak, kialakul az újfeudális bürokrácia, a szakértői réteg és a tőke-oligarchia. A cél leghamarább többlépcsős társadalom-felépítéssel érhető el: a döntéseket amennyire lehet, lent kell meghozni. A következő *felsőbb síknak* csak abban legyen döntési illetékessége, amivel a kisebb már nem tud megbirkózni. Ez tudatos ellenszabályozást igényel a központosító és hatalomkoncentráció irányzatokkal szemben. A katolikus társadalmi tanítás ismerői már régóta hallják: a „*szubszidiaritás elvéről*” van szó, államon belül,

államok felett és magától értetődően az egyházban. Általában megfigyelhető, milyen veszélyes és sajátos lefolyású a „hatalom koncentrációja”. A hatalom csak megosztásával, az illetékesség világos körülhatárolásával és ellenőrzéssel tartható féken.

Az európai humanitás és szabadság történelmének legjobb vonulatai hozták léte a II. világháború után az ENSZ *Emberi jogok chartáját* és az *Emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének európai konvencióját*. A bibliai-keresztény szemlélet ezzel alapozza meg igazán minden ember alapvető egyenrangúságát. Ezek a belátások és egyezmények még sok tekintetben arra várnak, hogy *belekerüljenek a megfelelő kulturális, gazdasági, politikai és egyházi szabályozásba és az állandó élő gyakorlatba.*

Tekintettel fejlett civilizációnk bonyolultságára, ez széleskörű gazdasági és politikai szakmai illetékességet és személyes erő kifejtést igényel. Tekintve a növekvő hajlamot a gazdasági kíméletlenségre, és a „gazdag” és „szegény” közötti távolság növekedését, a „szabad piac” címkéje alatt elmondható: nagy embercsoportok marginalizálódása (munkanélküliség, proletarializálódás Délen és Keleten) emberileg elviselhetetlen, politikailag-gazdaságilag pedig rendkívül rövidlátó. A „piac” — helyesen értve a szót — emberi és szabadságot hordozó politikai vezérelv. Mindenki korrekt részvétele és a kulturált verseny a megfelelő „játékszabályok betartásával” válik lehetővé. A „piaci rend” nehéz, befejezhetetlen humanizálódási feladat, nem alakul ki automatikusan.

Nagy célok — realista lépések

A vázolt feladatok súlyosak, fontosak, és „távoli cél okozta szorongást” kelthetnek. Mi, keresztények másoknál talán hajlamosabbak vagyunk a türelmetlenségre, a túlfeszítésre, a megváltatlan-feszült arckifejezésre. Helytelen lenne törölni a nagy célokat, konkrétan: a gigantikusan burjánzó tudományos-technikai-gazdasági eszközkészletek esedékes megszelídítését és alkalmassá tételét humán célokra és életmódokra. *Enélkül a hatalmas, megindító vízió nélkül erőtlenné válnak a gyengeségek sokaságában.* A fontos célok, víziók azonban hosszú távú programok. Megfelelő utakra, időre és a generációk legjobb erőinek a bevetésére van szükség megvalósításukhoz. A tökély nem bibliai mérték. A legtöbb: a lehetséges legjobb lépéshossz és tempó az előre vezető irányba. Segít önmagunknak és másoknak a közbelső célokat világosan láthatóvá tenni, és az úton levő egyházközösséget támogatni. A keresztény hit józan reménységet ad. A 18. zsoltárban ez áll: „Istenemmel falakat ugrok át.” Az embert szerető bibliai Isten mai világunkhoz éppoly közel áll, mint a régebbi korokhoz, a keresőkhoz, elnyomottakhoz és különösképpen a sérelmet szenvedettekhez.

Neubauer Irén és Róder Tamás fordítása

KÁROLYI AMY

Bibliai liget

*Az űrnek nincsenek oldalai,
csak egyre mélyebb mélye van,
magassága a csillag,
az Úr alatta van.
Az űr alakot ölt,
bibliai ligetté
változik a föld.*

*Borús arcát fordítja felém,
lombok alá búvó madár.
A mozgás célhoz érkezik,
mikor magára rátalál.
Borús arcát fordítja felém,
lombok alá búvó madár.*

*Ahogy a perceimre visszanézek, vissza látok:
bársonyból nyirbált sötét virágok.
Befedte mínusznál mínuszabbal,
a puha szálkájú ezredévet,
vegyi anyaggal, sark-csillaggal
befedte mínusznál mínuszabbal.*

*Van perc, mi nem úszik el a folyóban.
Megérdemeltem? Megérdemelted?
Nem láttuk, inkább sejtettük
egymás arcát alkonyodóban.
Van perc, mi nem úszik el a folyóban,
XVIII. századi vers-kezdet.*

És szólt a holló: „Soha már!”

BOHUMIL HRABAL

1914-1997. Cseh író, költő. Ez az elbeszélése a 90-es években született, az elmúlás gondolatával intenzíven foglalkozó prózai írások egyik legértékesebb darabja. A szöveget a *Stopy blesku* (Vera, 1996, Praha) című antológiája alapján közöljük.

Kapával kifordított barázda, a traktor ekét húz maga után, amely megforgatja a porhanyós, feketés, fekete, termékeny földet. Csehország aranyrögje, megforgatott humusz, csillogó akár a holló szárnya, egyik fekete hullám a másik után, a traktor csillogó agyag éjtengerét hagyja maga után, egyszer sima, másszor fordított, a feketeség árja és apálya.... Hollószárnyak... A traktor előrehatol a mezőn, amely még havas, és csillogó, termékenyítő, ekével új életre keltett földet hagy maga után. Az élet és a halál fölfordított kártyalapjai, az eke munkájától vár választ az emberi sors kérdéseire, földből földbe. Halhatatlan készülődés a halhatatlan magra. Oly rég volt, és mégis, mintha ma történt volna. A Sutabogarak erdejébe indultam, abba a ligetbe, ahová a dögöket hantolják... és ahol fiatalokomban fekete cigányok kiásták a sertéskórban elpusztult süldőt... Akkor a februári hóval borított, csonttá fagyott fűvön lépkedtem... és dermedt fák álltak vigyázzban, a dér pólyájába csavarta, jégvattával nyomta őket, és a szilkoronákban hollók mozdulatlan raja ült, brikettel teleszórt, ég felé nyújtózó koronák. Abban az időben már második hónapja fagyott keményen, a mínusz húszat vagy annál is többet, néha a mínusz harminc fokot is elérte... cipőm talpával belerúgtam egy fagyott törzsbe... és az égből régesrég holtra fagyott hollók hullottak alá, egyik a másik után... sziléziai szénrögök... az ágakról és gallyakról hulló fehér hóban, körös körül... ant-racit-darabok, sziléziai szénrögök... apró brikettkoporsók... Hollók.

Életemben összesen egyszer láttam elgázolt hollót. Az autók és buszok motorháza előtt egészen az utolsó pillanatig... szinte már... de ekkor felrebben egyik holló a másik után, megforgatja szétterjesztett fekete szárnyát és öreges szemét... A hollók szeme mindig olyan, akár az öregeké... Tényleg nem láttam még elgázolt hollót sem az országúton, sem az autópályán... megéri a százharminc évet... a kétévesek is már százharmincévesek... Szeretem a hollókat, mert míg a hattyúk és fürjek, míg a fenyőrigók és vadludak kötelékben repülnek és költöznek, a hollók nem hagyják el egymást, hanem kószálnak az égen, élvezik útjaikat... a maguk módján, saját gusztusuk szerint, és amikor megéheznek, leszállnak egy tarlón, és a maradék számukra csemege... és a járásuk akár a rézegé, aki hazafelé tart, de ahol senki sem várja, billegve totyognak, akár a récék, amikor a mezőt járják, ahol tavaly szemezgettek... A hollók szeretik a temetőket, és a fák koronájában olyan fészkeket raknak, mint Krisztus töviskoszorúja, a dús kas-

télykertek gigantikus hollóbölcsők... Chotek báró Prága melletti kastélyának kertjében száz meg ezerszám láttam hollót fészkelni, anyai károgasuk szimfóniája akár a kútkáva csikorgása, akár a parasztszekerek keréktengelyének nyikorgása... Amikor reggel a hollóbébik kipottyantak a veltrusy-i vadászkastély fáinak koronájába épített fészkeikből, mert a báró vadászai kilőtték őket, Chotek báró hollólakomát rendezett kastélyában, bifszteket süttetett a hollóbébik kitördelt mellének húsából... sőt a hollólakomára Ferenc József császár is eljött egészen Bécsből, eljött az aranyló levesre is, és Chotek báró ribizliföldjein termett bort és pezsgőt ivott... de főleg persze hollóbifszteket evett... Az Elba-vidéken a vadászok akkor, amikor a földekről eltűnnek a fácánok, a hollókat orosz fácánoknak nevezik...

És én akkor huszonkilencben, egy fagyos alkonyatkor a Suta-bogarak erdejében cipőtalpammal belerúgtam a szilfa törzsébe, és akkor, akár azok a hollóbébik a nyári kastélykertben, hatvan évvel ezelőtti rúgásomra megfagyott madarak tucatjai hullottak alá az ágakról és a gallyakról, szétszóródtak a szil körül a hóban és dérben, súlyos puffanással, mintha nehéz kalapács esett volna le, brikettként, sziléziai széndarabként, régi decimálmérlegek fekete, félkilós súlyaként... épp csak hogy úgy nem jártam, mint Aiszkhülosz, akinek Delphoiban azt jóstolták, hogy... lehulló tárgy végez vele... épp csak hogy el tudtam ugrani alóluk... esteledett, szikrázó, csontdermesztő éjszaka közeledett... a tegnapi volt a hollók Kristallnachtja... Cassius, mintha fagyott fekete kandúrok potyognának a szilről, megfagyott fivéridei, Kormosok, Schwarzwaldok... akik ma, képzeld Cassius, elém jöttek egészen az autóbuszig, mert már nem remélték, hogy ilyen fagyokban visszatérek hozzátok Kerskóba... Cassius, amióta autóbuszon utazom, még nem láttam elgázolt hollót... azért ott a kanyarban, Szenteste előtti napon, észrevettem egy fekete foltot a hóban, és attól féltem, hogy a holló elemelte a befőttesüveget, a húsosüveget, elrepült vele a toronyházak közötti betonútig, és ott elengedte... hogy azután az üvegcserepek közül kiválogassa, ami ehető... A holló képes a betonútig röpködni azzal, amit nejlonzacszkóban elemelt az erkélyről... és azután lakmározik a törmelék fölött, a maradékot... miért is ne? A sas tengeri teknőcöt ragadott el, és a teknőc kicsúszott a karmai közül, és megölte a tengerparton heverő Aiszkhüloszt, aki hitt a jóslatnak, mely szerint felülről zuhanó tárgy végez majd vele, és hívó athéni polgárként a biztonságosnak vélt tenger mellé menekült... ám a Sors és a sas és a teknőc, amely kicsúszott a madár karmaiból... Ó a sors, Cassius... félek attól, hogy nálunk Szokolnikyben nemcsak koldus hollók kószálnak, hanem olyanok is, akik dönthetnek az életemről... mi volna, ha egyikük uborkásüveggel röpködné az ég felé, és a magasból a fejemre ejtené, amikor éppen kilépek a kapun, hogy nektek két grillcsirkét vásároljak Kerskóba... puff neki! Két konténer között, uborkásüvegtől szét-

zúzott fejfel találnának rám... Ez is megtörténhet, Cassius. Ez is, ezért ma vidámabb esti mesét mondok neked... A hollókról, akik annyira hasonlítanak egy szétszakított fekete hokikesztyűhöz, egy fájdalomdúlta özvegy gyászkalapjához...

Tizenhat fordítása létezik Edgar Allan Poe Hollójának... Fialakoromban rettenetes pilzeni sört ittunk a Formankában, és hozzá költeményeket szavaltunk... és főleg a Hollót. A költő és a *Romlás virágainak* fordítója, Svatopluk Kadlec éppen azidőtájt próbálta meg tizenhetedszer is lefordítani a Hollót, és mindannyian húsz sört ittunk meg a Holló híres ismétlődő zárómondatának tiszteletére, és Kadlec úr ezt a megoldást találta ki... S szólt a Holló: „Soha, soha, soha már!”...és csak azután ment a Postákhoz címzett vendéglőbe bort inni, mert a Holló új változatának költője volt az utolsó íróember, aki a feleségével élt, és ő nem szerette a sörszagozt. Így azután Svatopluk a húsz sör után mindig bort ivott, és a felesége megdicsérte érte az ágyban... Látod, megy ez. A bornak mégiscsak más illata van... Így aztán, Cassius, a Holló meglelte tizenhetedik fordítóját... S szólt a Holló: „Soha, soha, soha már!”... Miért mondom el ezt neked? Mert te vagy az én hollómadaram, madárkám, sohasem mosolyodsz el, gondolataidba merülsz, úgy üldögélsz itt, akár egy kis fekete bukta, tekinteted pedig kiégett, öreg, akár azoké a hollóké, amelyek a rég learatott mezőkön üldögélnek, amelyek az útkanyarokban strichelnek, figyelve hogy a téesztraktorok a kanyarban nem szórnak-e el egy marék gabonát... És elszórnak! Éppúgy ülsz itt, ahogyan a hollók gubbasztanak a lakótelepeken, hintáznak a konténerekhez közeli fák és bokrok ágain, hogy összegyűjtsék azt, ami lehullott... Ó, azok a hollók, Cassius, úgy szeretem őket, mint téged. Szívesen telepednek meg a himbálódzó sokolnóky-i ágakon, szívesen elnézem rézsút röptüket nagy, ötödik emeleti ablakomból, nem is repülnek, csak úgy kószálnak valamerre az égben, talán elrepülnek megnézni a veltrusy-i kastély hatalmas tölgyeit és nyárfáit, talán nehéz szárnycsapásokkal Prágán túli legelőkre, mezőkre repülnek, vagy kerülővel visszatérnek a zsidó temetőbe, oda, ahol a földben állva vannak eltemetve a rabbik... és főleg Löw rabbi... ahol a prágai hollók röpgyűléseiket, összejöveleteiket, tanácskozásait tartják.. és ahol fészkelnek is... vízszintes golgotavirágjaikban, amelyek Jézus Krisztus töviskoronájához hasonlók...

Kedves Cassius, Vincent van Gogh, két nappal azelőtt, hogy revolvergolyót röpített a hasába és lassan belehalt, megfestette utolsó képét, amely gabonaföldet ábrázol hollókkal... szomorú festmény ez... a túlrett gabonaföld fölött lassú és súlyos csapásokkal hollók, hollók százai kószálnak, hogy Vincent van Gogh így fesse meg utolsó üdvözetét annak a tájnak, amelyet annyira szeretett, hogy agyonlőtte magát. És minthogy napra nap utazom hollórajok mellett, amelyek az országút kanyarjaiban várják, mi hullik le a traktorokról, és minthogy, Cassius, napra nap üdvöz-

Tóth Árpád fordítását
vettem alapul (a ford.).

löm a hollókat a konténereknél, amelyeket szándékosan kinyitogatók, hogy hozzáférjenek a hulladékhoz, és a hollók tudják, rámríkkantják a magukét... S szólt a holló, soha, soha, soha már... így az a kép a gabonafölddel és a hollókkal már ifjúkorom óta elkísér, amikor nemcsak az impresszionistákat vásároltam, nemcsak Cézanne-t, hanem Vincent van Gogh-reprodukciókat tartalmazó színes könyveket is... azok a hollók nehézkesen repülnek a mező fölött, és a földön totyognak, szárnyra kelnek hát bennem is, mert aki egyszer megpillantotta azt a képet, akkor az, akár van Gogh egészében, megsebezte. Ezért három évvel ezelőtt elmentem Arles-ba és Remibe, arra a vidékre, amely úgy hasonlít ezekhez a képekhez, ahol a táj úgy feszül a keretbe, hogy a sétáló összehasonlíthassa azt, ami Vincent vásznán található azzal, ami a valóság... és ez, Cassius, én kormosom, hogy úgy szeretem őket, ez talán azért van, mert gyerekkoromtól fogva szerettem a hollókat mindmáig és örökké, mivelhogy ... S szólt a holló: „Soha, soha, soha már!”... és én majdnem betöltöttem a nyolcvanadikat, és minden, amit csinálok, már az utolsó, és azután Soha, soha, soha már...

Ezért megcsináltattam a hradisteki családi kriptát is... Moody *Das Leben nach dem Tode* alagútja szerint, amelyen keresztülrepülnek azok, akik látszólag meghaltak... de, Cassius, van egy Hieronymus Bosch könyvem egy képreprodukcióval, amelynek eredetije Velencében függ... és Tülvilági vízióknak hívják... vakító zöld alagút, amelyen valaha élt emberek repülnek át, egyesek, azok, akik méltók, angyalok vezetésével, és mások, a rosszak... és egyesek a zölden örvénylő alagút küszöbén állnak, és utána nincs már más, csak az, aki az éles fénynek egészen a szélén áll... És így Bosch és Moody úgy kapcsolódnak egymáshoz, mintha tudnák, hogy Edgar Allan Poe megírta a Hollót, azt a verset, amelynek befejező sora... S szólt a holló: „Soha, soha soha már!”... merthogy végül valamennyiünket magába szippant a zöld alagút éles napfénye...

Szimbólum, Hieronymus Bosch szimbólumainak egyike a Holló is, szimbólum Raymond Lulle *Ars Magna* című könyvéből... a Holló szimbóluma, amely a misztikában a bizalmatlanságot jelképezte, a boszorkányok számára la magicien mourri par le Diable de fausses doctrines. Az alkímia számára pedig, Cassius, la nigredo, a Holló a kezdeti forrást, forrongást jelentette, amelyben megszületik az androgün ember, a hollófej, a kén és a higany összekapcsolódásában... Ennyi található, Cassius, Hieronymus Bosch szimbólumainak jegyzeteiben, és hogy e mondatoktól megvadultam, mindezt egyedül csak te értheted... merthogy te fekete kandúr vagy, aki oly szívesen üldögél a kártyavető és az emberi sorsot ismerő jók karján... és szólt a holló: „Soha, soha, soha már!”...

Kersko, 93. márc. 7. Az ablakomból látom, amint az ég diagonálisán súlyos szárnycsapásokkal repülnek a hollók.

Kiss Szemán Róbert fordítása

Lélekrengés

*Az éjből napra ütöm föl fejem
s a legyezőként nyíló értelem*

*megmámorít; szavamban erő s öröm;
forrás fakad a legbelső körön*

*és szétárad; én csak kísérem,
akár egy zerge, ugrálgatva hegyélen,*

*s egyszerre hatszögletű napom
egyik fala bedől, és csupa rom,*

*emberi sitt, darabos sötét omlik körém,
lélek sebződik a szavak kövén,*

*roppan a fal s a föld, lapátzaj, ömlik
a por, a test szorong, beékelődik;*

*a szívben félreérti nincset a van,
s a szó egy útkeresztelkedésben szónak rohan;*

*nagy csattanás; szilánkra hull a béke:
egy tömbben
nem maradhat — kihajt a törmeléke*

*Mi alatt parázslott, lángra kap: az ének, ének.
S elhamvadnak az oktalan beszédek.*

A szeretet súlya

*Pojácasüst. Agytrombita. Virágoár.
Hajszálnyi rést, amelyen kilátnál.*

*Tiéd a gáz, a gőz, a füst. Futurista szimat,
de nem bírod sóhajtásaidat.*

*Hogyan, hogyan? Arc az arcba mélyed
Gyönggyel kirakva a fekélyed.*

Ezüstözött varjúcsapat károg,
bokáig ér a mindentudásod.

Gerjeszt a száj, kínál, csücsörít, tukmál,
igézőbb egy szuper-profi hazugnál.

Ne legyen mindened, csak egy.
Ez a legreménytelenebb.

* * *

Sodrában élek. Szélben a pehely.
A súlya lenyom. A szárnya emel.

Bármerre jár, a léte hossza
halál-bástyák közt fölzáslózva.

Nem harsonázzák. Bukdácsol, lerogy.
S bukva röpül. Magában, valahogy.

Kívül marad, maradhat; közép.
Úgy késztet, mint színeit a kép.

Buzgólkodásod egy szóval lerontja;
ne bizonygasd, éppen a fordítottja.

Mert mégse az. Több és más; olyan. Lehet,
egy csóró szívért nyomban lépre megy.

Felhőkakukkvár csúcsán kakas-horog
tekintetétől folyton nyikorog.

Mindenki Péter. Háromszor rikolt
a vaskakas ma is, ha fõnt a hold.

Az erõtlen erõs ingyen roskadozik.
Eljön, bizony; mégis csak most van itt.

Merülj sötétbe... Hatalmas? Ugyan.
Szabad Madár. Leszárnyal, fölzuhan.

Wesselényi Miklós vallásossága

DÁVID GÁBOR CSABA

Született 1951-ben Budapesten. Egyetemi tanulmányait 1972-78 között a JATE magyar-német szakán végezte. A BKE és az ELTE német tanszékének adjunktusa. Fő kutatási területe a 18. és 19. század magyar és német irodalom-, művelődés- és esztétörténete.

A nemzet tudatába az „árvízi hajósként” bevonult ifjabb báró Wesselényi Miklósról csak a művelt közvélemény elenyésző töredéke tudja, hogy a reformkor egyik legjelentősebb alakja volt. Hogy mennyire a feledés homályába veszett alakja, jelzi, hogy az 1996-ban, születésének kétszázadik évfordulójának évében, amikor az egész nemzetnek kellett volna emléke előtt tisztelegnie, a médiának sikerült a teljes hírzárlat. Még az a néhány tudományos konferencia is, amelyet Wesselényi emlékének szenteltek a reformkor kutatói (az egyikre négy helyszínen: Debrecenben, Hadadon, Zilahon és Zsibón, a másikra Budapesten került sor), még azok is — az erdélyi megemlékezéseket nem tekintve — szinte inkognitóban zajlottak le. S az „árvízi hajós” reliefjénél tartott koszorúzás miatt nemhogy le kellett volna zárni a Kossuth Lajos utcát — amelynek a Ferences templom oldalát díszítő relief, a Wesselényi hősiességére emlékeztető legfőbb mementó okán inkább az ő nevét kéne viselnie —, hanem még a járdán sem okozott fennakadást a megemlékezők alig tucatnyi csoportja. Az ő nevét, s nem azét a Kossuthét, aki Wesselényit a legnagyobb magyarnak nevezte. S nyilvánvalóan őt, elvbarátját tartotta annak, nem pedig Széchenyit, akiről ezt három héttel korábban hízelkedésből, s taktikai megfontolásból mondta. S ami Széchenyi neve mellett epitheton ornansként máig díszleg, Wesselényié mellől lekopott. Pedig nem tévedhetett nagyot Wesselényi megítélésében Kossuth, s nem az 1832-36-os országgyűlési ifjak sem, akik Wesselényit egyenesen istenítették.

A korszak egyik legkiválóbb ismerője, Lukácsy Sándor Wesselényit így helyezi el kortársai sorában: „A 18. század utolsó évtizede, mely szörnyű érvágást tett a magyar eliten, négy nagy férfiút adott, mintegy pótlásként a jövődönnek: Kölcseyt, Széchenyit, Bölöni Farkas Sándort (szerencsésebb körülmények között Erdély Széchenyije válhatott volna belőle) és Wesselényi Miklóst.” S mintha a két utóbbi „nagy férfiút” a fátum szele máig sújtaná: míg Kölcseyről és különösen Széchenyiről könyvtárnyi irodalom született, műveik több összes, válogatott, sőt kritikai kiadásban jelentek, s jelennek meg (noha még esetükben is van törlesztetni valója a magyar tudós társadalomnak), addig a két erdélyi szellemóriás tekintetében hatalmas az elmaradás. Wesselényi műveinek nagyobbik része mind a mai napig kiadatlan, s Trócsányi Miklós Wesselényi Miklós életpályáját átfogóan bemutató és elemző monográfiáját leszámítva mind számában, mind tudományos értékében méltatlanul hiányos

a vele foglalkozó irodalom. Ebből az adósságból sikerült valamit törleszteni az 1996-ban megtartott konferenciákon. Számos területen azonban még az első lépések megtételére sem került sor. Ezek sorába tartozik Wesselényi Miklós vallásosságának vizsgálata.

Az ifjabb Wesselényi Miklós vallásosságának vizsgálatához vissza kell kanyarodnunk szülei házasságának történetéhez. Idősb Wesselényi Miklós és Cserei Heléna házasságára 1771-ben került sor. A lány apja, Cserei Farkas csellel veszi rá Wesselényit arra, hogy katolikus esküvőt kössenek. Szóban ugyanis ígéretet tett, hogy Wesselényi gyermekeit majd saját hitében nevelheti, de azzal érvelve, hogy erdélyi udvari kancelláriai tisztségének megtartásához szükséges, írásos nyilatkozatot csálnak ki tőle, amelyben a gyanútlan báró vállalja, hogy gyermekeit római katolikus hitben fogja nevelni. A szóbeli megállapodásnak megfelelően a gyermekeket református pap keresztelt meg. Cserei szószegésének következtében az írásos nyilatkozatra hivatkozva mindent elkövet, hogy a gyermekeket katolikus hitben neveljék. Cserei az erdélyi püspökkel közösen feljelenti Wesselényit az erdélyi udvari kancelláriánál. 1780-ban *Declaratió*ban fejti ki, hogy gyermekeit a maga vallása szerint kívánja kereszteltetni és nevelni. Kérvényét Mária Terézia már aláírta, amikor Cserei hatására megváltoztatja döntését, s a kancellária korábbi határozatát megerősíti, amely szerint Wesselényi katolikus kápolnát köteles építeni, s katolikus káplán tartására és fizetésére kötelezi. Ha gyermekeit nem katolikus hitben neveli, akkor azokat el kell tőle venni, s nagyapjukhoz kell adni.

II. József hatalomra kerülése megcsillantotta a reményt a Wesselényi-házaspárban, hogy gyermekeiket az öreg Csereivel kötött megállapodásnak megfelelően nevelhetik, s az Erdély vonatkozásában 1781. november 8-án életbe lépő, a katolikus egyházból való kitérést tiltó türelmi rendelet adta lehetőséggel elve Cserei Heléna 1782. április 11-én áttér a református hitre, ám Cserei és az erdélyi, valamint a váradi püspök mindent megtesznek, hogy visszatérítsék a katolikus hitre. Ezért 1783 januárjában be kellett vonulnia az Orsolya-szüzek nagyszebeni zárdájába, ahonnan férje a hat hetes hitoktatás leteltével „megszöktette”, ahogy ez Kemény Zsigmond téves közlése nyomán elhíresült. S noha II. József nem nézte jó szemmel, hogy Cserei Heléna református hitre tért, nem tehetett volna semmit a frissen kihirdetett vallási türelem általa proklamált elve ellen, ám a Haller gróffal kapcsolatos nevezetes affér miatt (Wesselényi 500 felfegyverzett jobbágyával és 24 lovas hajdújával vonult a szomszéd falai alá, hogy odaszökött két lovászának kiadatását elérje) erőszakoskodás címén saját hatáskörben a császár annyi időre ítélte kufsteini fogságra, amíg a „javulás világos jelei nem mutatkoznak rajta”. S ez az idő csak 1789-ben érkezett el. A házaspárra a legnagyobb csapást azonban gyermekeik elvesztése jelentette: a tizenegy gyermekből csak Wesselényi Miklós érte meg a felnőtt kort.

Mindezen sorscsapások ismeretében arra gondolhatnánk, hogy a Wesselényi-családot vad katolicizmus-ellenesség jellemzi, ám Wesselényi Miklós neveltetésében s későbbi tevékenységében ennek nyomát sem leljük: 1814-ben tett útja során hosszasan időzik Bécsben, és onnan útját nem a protestáns Európa felé folytatja, hanem a katolikus Itáliába. S legjobb barátainak megválogatásánál sem szempont a vallási hovatartozás: a katolikus Széchenyi Istvánhoz és Vörösmarty Mihályhoz ugyanolyan erős baráti szálak fűzték, mint a református Döbrentei Gáborhoz és Kölcsey Ferrenchez. Bár a reformkorban nem számít egyedi esetnek, hogy a barátságok nem vallási alapon, hanem a közös világlátás, szemléletbeli hasonlóság és politikai célkitűzések nyomán jöttek létre. Wesselényi esetében azonban többről van szó: az előítéletektől való mentesség bajnokaként az ökumenikus gondolat egyik korai képviselőjét láthatjuk benne. Apjához hasonlóan ő is katolikus nőt vett feleségül. Élete társának megválasztásában a származás körüli előítéletnek sem volt a foglya, hiszen az 1845-ben oltár elé vezetett Lux Anna egy freywaldai takácsmester lánya volt. Vallási kérdésekben megnyilvánuló elfogulatlansága mögött édesanyjának, Cserei Helénának a szerepét kell feltételeznünk, hiszen 18 éves koráig, addig, amíg későbbi férjével nem ismerkedett meg, katolikus miliőben nevelkedett, s nem is akármilyenben, hiszen apja révén, aki a jezsuiták neveltje volt, alaposan megismerkedett a katolikus vallás hitvilágával. Az ifjú Wesselényiben erős istenhit alakult ki, amely fiatalkorától végigkísérhető naplójában éppúgy, mint röpirataiban, s a biblikus gondolkodás beszédeire s szépírói műveire is rányomja bélyegét.

Wesselényi bensőséges Istenhez fűződő kapcsolatának első dokumentumait a Széchenyivel közösen tett nyugat-európai útján írt naplójában találjuk. Noha a napló olyan intimitásokat is tartalmaz, amelyek miatt feltehetően nem szánta kiadásra, egészét tekintve nagy igényességgel vetette papírra gondolatait, olykor szabad teret enged túlcorduló érzelmeinek is. Nagy valószínűséggel utólag igazított a napló szövegén. Bizonyára később illesztette be az indulás és a megérkezés egymással rímelő sorait. Az utazás megkezdése előtt néhány nappal így írja le érzelmi állapotát:

[1821. szeptember 23.]

„... A falu csendes lakosít isteni tiszteletre szólító harang megkondula. Különös ellágyító érzést serkentének fel bennem búsan dunnogó hangjai annak meggondolásával, hogy vajon fogom-e többé hallani. A vasárnapi templombasietőkkel én is elindulék. Minő érzemények gerjedének fel lelkembe e szent helyre való belépésemmel! Itten, hol a gyermek együgyű kéréseit ártatlan bizodalommal bocsátotta fel szent trónusod elébe, hol az ifjú enyhülve sírta ki panaszait, hol oly sokszor adtam szép érzésekért, boldog pillanatokért buzgón hálákat kedves jó anyámmal együtt, az enyéimék közt, úgy lehet, soha, sohasem foglak többé imádni, nagy Isten! Talán áhítatosabban soha nem könyörögtem, s bizo-

nyosan egy templomnak is büszke boltozati s a legmennyeibb muzsika-karoknak bájoló hangjai oly olvadó érzést bennem nem fognak szülni, mint ezen templom durva mennyegezetei s a falusi mester rekedező éneke. Erős férfiasság! tisztelt törvényed *ellágyulást* nem szenved, szentül fogadom, hogy *cselekedeteimben* csak a *kötelességtől* mérsékelt hajthatatlan erő fog mindig uralkodni, de bocsáss meg, *érzéseimnek* e könnycseppeket kellett áldoznom.”

A megérkezés meghitt pillanatainak leírása után, mintegy az utazási naplót lezárva Istenhez fordulva mond hálaimeit:

[1922. november 21.]

„Istenem! szeretett atyám! Szívemnek hő óhaját teljesítéd, az életnek ez élvezetét, melyet már nem reméltem, megadád nekem. Kegyelmed őrizte lépteimet, semmi baleset nem ére, erőben tartád egészségemet, mértékletben s tisztán érzéseimet s lelkületemet. Most, 14 hónap múlva visszavezettél szülőföldemre. Édes jó anyámnak megtartád egészségét, s karjaiban engedted a viszontlátás örömét élveznem. Hogy érdemlem meg e kimondhatatlan kegyelmet? Én, méltatlan, gyenge, oly érzéseimtől s még gyakrabban a körülményektől elragadott ember; de mindig forrón és bizalommal imádkoztam hozzád, s te jó atyám vagy.

Dicsértessék és dicsőíttessék neved, óh, Isten!”

A naplóban a leggyakrabban a fohászzkodás fordul elő. Fohászai általában Széchenyivel vagy valamilyen az utazással kapcsolatos kívánságának teljesülésével kapcsolatosak. Ezekre a három alábbi példa a legjellemzőbb:

[1821. október 22.]

„Ha valahogy csalatkoztam volna benne [ti. Széchenyiben], rettetetes volna, nem azért, hogy szép reményeim füstbe menének, mert a sors csapásai akármilyen vesztese elbírására is megedzettek, hanem azért, mivel az emberekbe való bizodalمام utolsó maradványát is kiirtaná, ha ezt is, akit úgy szeretek, úgy tisztellek, mint az elaljasodott nemből egy ritka excepciót, csak közönséges emberré kellenék szemem előtt lealázva látnom. — Nem, az lehetetlen, vagy meg kénék hamisítva lenni azon szent bélyegnek, mellyel a nagy természet jobb, kedveltebb gyermekeit jegyezni szokta. Nagy Isten, engedd, hogy szívünk egymás iránt való bizodalmas kiöntésiben mindezen kétségeim eltűnjenek.”

[1821. november 8.]

„Mindenható Isten, ki a legátláthatatlanabb körülmények akadályait egy pillanattal eloszlatod, engedd, hogy utazásunk szép plánuma füstbe ne menjen! Te látod szívemet, hogy nem hiú indulatokból, hanem a legnemesebb célból kívánom azt.”

[1821. december 3.]

„... a tavasszal induljunk lovak után Angliába. Ezen való tiszta s eleven örömben... az elragadtatástól azon kétségeskedő fohászzkodással tartóztatám el magam, hogy adja az Isten ezen sok változáson már keresztülment plánumban, hogy ez az utolsó változás legyen.”

Naplójában többször gondol elérzékenyülten édesanyjára, s az alábbi bejegyzésben Istenhez küldött fohással fejezi ki gyermeki szeretetét és aggodalmát:

[1821. december 5.]

„Most, tudom, hogy Zsibón jó anyám egy buzgó fohászzkodást bocsát anyai tiszta szívéből értem az egekre. Ó, mindenható, engeddd, hogy napjai, mint egy meleg, munkás nyári napnak szép estéje, csendesen sokáig folydogáljanak, önts a megnyugvás és bízó remény által vigasztalást most lelkébe, s ó, kegyelemnek s szeretnek Ura, add, hogy karjai közé visszatérhetvén, soha fájdalmat s bút szelíd anyai érzésének ne okozzak.”

A katolicizmus iránti toleranciájának legékesebb bizonyítéka, hogy Széchenyivel együtt nagypéntekre megérkeznek La Trappe kolostorába, ahol Wesselényi is ugyanazoknak az előírásoknak veti alá magát, amelyek a szerzetesekre nézve kötelezőek. A kolostorban szerzett tapasztalatainak plasztikus leírása után hosszasan elmélkedik a bűnről, az ember sorsáról és az imádság szerepéről, s kifejti a vallásról alkotott elképzeléseit:

[1822. április 5.]

„Érzésem a nagy nap méltóságához volt egészen mérsékelve. Az Isteni Ember dicső halála, az emberi nemzetnek akkor s azóta való örökös küzdése a vétkekkel s gyarlóságokkal, s csak az általam ismert bűneim marcangló érzése lelkemet fájdalmas buzgósággal töltötték el. Leborultam, s könnyeim követték áhítatos imádságaimat.

Mely boldogság bizodalommal, alázatossággal a Mindenhatóhoz fölemelkedhetni. Imádkozni nemcsak szent kötelesség, de édes vigasztalás s az emberi méltóságnak legfelségesebb jussa. Nem tulajdonítok én ugyan a könyörgésnek oly erőt, hogy azáltal bűneink bocsánótát eszközölhetnők ki — a bűn örökös, mint az erkölcs —, egy elkövetett bűnt ezeredek lefoj[sic!]ásai sem törölhetik el, azt az Isten sem bocsáthatja meg, de imádkozva bűneinket egész rútságokban elevenen érezni s aziránt való undorodásunkat minden következő cselekedeteinkre nézve magunkban nevelni, ez bizonyosan erkölcsiségünket nevelvén az örökös mérőserpenyőben a vétek súlyát kevesíti. Azt sem hiszem, hogy valami szerencsét könyörgés által megnyerhessünk, vagy szerencsétlenséget elkerülhessünk; a sorsnak e megfoghatatlan hatalmas forgása miriádok előtt kitörölhetetlen betűkkel íratott be a milliom világok szoros törvényébe, s abba éppen úgy nem változtatódik egy jotta is azért, hogy egy-egy ember éljen-e, vagy haljon, mint azért is, hogy egy Nap minden planétaival tovább folytassa-e méltóságos forgását, vagy a mérhetetlen Mindenből, egy porszem módjára, kifúvattasson; de gyermeki bizadalommal magunk s kedveseink sorsát mily édes annak a jó Atyának hatalmas kezeibe ajánlani, akinek intése nélkül egy fának se hull le gyenge bimbója. Az imádságnak, szent fogadásnak, hálaadásnak s a léleknek a testi salakon való felülemelésének kell lenni.”

A leghihletettebben, Istenhez fűződő bensőséges kapcsolatáról a legköltőibben a nagyszombati bejegyzésében szól Wesselényi, ahol Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszának* átlelkesült istenképét

[1822. április 6.]

idézve váratlan fordulattal azért foháskodik Istenéhez, hogy segítségével minden erejével a hazát szolgálhassa:

„Szent Isten! A hanyatló nap utolsó sugaraiban Te tekintesz dicő méltósággal, a madarak érzésselteljes énekeiben Te szólsz a szeretet hangján; Téged imádlak ezekben, ó, hatalomnak s szeretetnek Ura! Tehozzád foháskodom: engedd, hogy éltem minden körülményeiben gyermeki érzés vezérelje szívemet s férfiúi határozottság cselekedeteimet. Adj szabad látást, hogy a kötelességeim teljesítésére minden alkalmatosságot tisztán láthassak, munkás akaratot, hogy minden alkalmatosságot hazám szolgálatára s felebarátaim segítségére tudjak s akarjak használni.”

Wesselényi az 1832–36-os országgyűlés ellenzékének szánt programadó művében (*Balítéletekről*), az egyik rendkívül fontos, megoldhatatlanul nehéz kérdés, a nemzeti és vallási tekintetben sokfelé szabdalt ország egységének megoldásáért Istenhez fordul, hogy ő segítsen megvilágosítani az emberek elméjét: lásák be az egység szükségét, s a nemzeti cél elérése érdekében az ökümenikus szellem előre mutató gondolatát fogalmazza meg:

„Mennyi különböző vallás van hazánkban, s mennyi előítélet közöttük, minő balvélemények egymás ellen! Több kárt ennél semmi nem okozott; nincs ma is ennél boldogságunk belsejében fészkelő veszélyesb mótely. Mi még arra megérve, fájdalom! nem vagyunk, hogy könyvben a különböző felekezetek kölcsönös tévedéseit, egymás elleni igaz és képzelt vádait, s viszonyos sérelmeit leírni s nyilván kifejezni lehetne. Lefolyt idők kedvetlen emlékezeti még igen elevenek; szív, képzelődés, s ingerlékeny indulatok vannak még ezen tárgy által zajgásban, s a fő még nem vívta ki ezt magának, mint egyedül bírálása alá tartozó ügyet. Azért az időre, a fejlődő okosságra bízom s attól várom a szakadások kiegyenlítésének mennyei művét. Itt egyebet nem tehetvén buzgón foháskodom a szeretet s világosság atyjához, küldje ő keblünkbe ezen égi malasztait, hogy szeressünk és lássunk; — hiszen ennél édesebb nincs, nincsen boldogítóbb! — Fogadjuk örökké keresztyéni szent kötelességünk parancsát, hogy mindenkiben csak az embert s hazafit tekintsük, és soha sem felekezeti tagot; értsük el mindég az okosság szavát, melly tisztán mondja, hogy csak egység tehet erőssé, s hogy embert szörnyeteggé s nyomorulttá legtöbbször vallási üldözés tett. Tartsuk örökké eszünkben, hogy a gonosz, midőn jót meggátolni s jókat egybezavarni akar, mindég felekezeti gyanút s gyűlölséget szokott az emberek közé hinteni.”

A Habsburg Birodalom és a közép-kelet-európai térség új alapon történő átalakítására írott alapvető munkájában — *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* — többször is hivatkozik Istenre. Istentől eredeztetett jognak tartja, hogy valaki mások jogai nélkül magát táplálja, ám a birtokhoz kötött jog elveszthető. A nemzetiségek területszerző tervei ellen szóló értelmezésében így jut ez a gondolat kifejezésre:

„A szláv követelők mellett, túl az oláhok akarnak pörbe idézni, s örökösödési jognál fogva Erdélyt s Magyarhon oláhlakta részeit venni el tőlü(n)k.... Ezen ábrándos követelésekre felelni szükség feletti, de mégis a követelők állításaira egy-két szót. Emberi s nemzeti jogok — mondják ők — elavulhatatlanok; minék eredete helytelen, annak folyta sem lehet helyes, s idő múltával sem válhatik azzá. Emberek s nemzetek jogai, igaz, hogy elidegeníthetetlenek, de csak a személyhez kötött jogok ilyenek, nem pedig a birtokhoz kötöttek — mert az embernek jog s kötelességek által feltételezett személyessége, míg ember létezik, ugyanaz marad, de a birtok ingatag. Embert azon Isten adott jogából, hogy mások jogai sértése nélkül magát táplálja, testi s lelki tehetségeit használja s művelje stb., kisajátítani bizonyonnyal nem lehet, de birtokhoz kötött jogait vesztheti emberi léte megsemmisítése vagy lealacsonyítása nélkül is, s ezért lehet birtoki jogra nézve elavulás, s kell is ennek az embernek, sőt nemzeteknek is annyira időhöz kötött s attól feltételezett minőségét felvéve lenni.”

A neveléssel kapcsolatban Wesselényi a legfontosabbnak a vallási nevelés mellett a helyzetével, kötelességeivel és a magyar nyelvvel való megismertetést tartja. Külön hangsúlyozza a lelkipásztorok szerepének fontosságát:

„Igaz és józan vallásosságnak, tiszta erkölcsnek s a gyakorlati életre szükséges ismereteknek erkölcsre s észre jóltevőleg ható és sikert biztosító módon, a gyermekek szívébe s fejébe beleolvasztása mellett saját körülményeink még két dolgot tesznek múlhatatlanul szükségessé.

Minden nép- s minden elemi iskolákban a gyermekbe illető felsőbbiségi iránti tisztelet s engedelmesség érzését már jókor bele kell véteni. Meg kell ismertetni helyzetével s abból folyó kötelességeivel, meg előbb a törvényhatóságnak, hol él, szerkezetével, azután a hon polgári léte képével. És mindezt akkor kezdve, midőn vallási tárgyakra kezd taníttatni.”

„A másik tárgy, mire nálunk fő ügyeletet kell fordítani: a magyar nyelv. Erőszak minden helyzetben és korban ellenhatást szül, de erőltetés visszásabb hatást, s az ellencselekvés vagy nem-cselekvés ösztönét egy korban sem idézi inkább elő, mint a gyermeki években. Azért a magyar nyelvet idegen ajkú gyermekek közt nem erőltetve s büntetéssel, nem anyai nyelvek eltiltása által, hanem ahhoz édesítve, szelíd módon s azt jutalom s örmnyerhetés eszközévé téve kell tanítani.”

[...] „Népipiskolákra nézve lelkipásztorok igen sokat tehetnek, s szent hivatásuknak ennél szebb feladata nincs is. Idvezítőnk példája szerint a kisdedeket maga körül gyűjtve, ápolva s oktatva lelkipásztori tisztében jár el, tiszteletet s áldást aratandó.

Vannak, kik e mezőn most is jóltevőleg működnek. Áldás nevékre! az Ég sokszorozza számukat!

Falusi és városi népiskolák mellett múlhatatlanul szükségesek nálunk *kisdédóvó intézetek*.

Kisdédóvó intézet az, minél korunknak szelíd emberiséget jellemzőbb, áldottabb s dicsőbb szüleménye nincs.

Jóltevő harmatkint szállott az mennyből emberi nemünkre zaj és pompa nélkül, de sikerrel csíráztatva a jót, s terjesztve az áldást.

Ez ég malasztját a jó Isten, úgy látszik, mintha éppen rajtunk könyörülve bocsátotta volna a Földre. Ezen intézet az, mely elérhetővé teszi azt, mi reánk nézve a legnagyobb nyereség és kincs, s miért azon ég adta intézet nélkül csak siker nélküli fohászainkat lehetne égre emelnünk. Ezen intézet szert nyújt, biztost és könynyűt oly baj orvoslására, mi különben csak kínos és veszélyes műtételek* által s hosszas szenvedés után vagy hihetősebben úgysem lenne gyógyítható."

*(érts: műtétek)

Az életét átítató vallásosságnak legmeggrázóbb dokumentuma az 1835-ben írott epigrammája, amelyben sorsát Krisztuséhoz hasonlítja. Az üldöztetés zaklatott lelkiállapota egyesül a messiási küldetéstudattal, s így nem véletlen, hogy Jézus szavait vonatkoztatja a saját helyzetére:

Egy Francia Dáma emlék könyvébe

*Szép hazádba térsz te vissza,
S téged ott enyhely fogad.
Én hazámba, melyet védtem,
Élek, mint üldözött vad.*

*Midön fészket bátran rak már,
Erdők tollas lakossa,
Fészkeimből ki vagyok zárva,
Hontalan a Honfia.*

1835

BALÁZS SÁNDOR

Vasadi Péterrel

Ki született meg Önben elsőként: a költő vagy az istenhívő ember?

Mi lehet az oka, hogy oly sokan nem ismerik fel a hit evidens voltát, hogy az ember transcendentia sui, Isten felé nyitott lény?

Ennek felismerése azonban nem tudatosodik mindenkiben oly módon, mint Önben.

Nem tudom. Ha arra gondolok vissza, hogyan születtek meg első íráskísérleteim, és hogy mit jelent hitben élni — e kettő ugyanaz. Egyszerre csak megvan. Erről úgy nem tud az ember, ahogyan a születéséről sem. Titok, de a hit a legnyilvánvalóbb titok, amely folyton magáról beszél. Ezért érzem úgy, hogy minden konkrét kérdésnek ellenáll anélkül, hogy akarnánk.

A kérdés elejével nem értek egyet. Persze én is felteszem sokszor magamnak: miért nem tudja sok ember nyomon követni a hitét? Egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy így van, még akkor sem, ha sokan ezt mondják magukról. A hit ugyanis a legnyilvánvalóbb titok, olyan, mint a levegő: el nem tudjuk képzelni, hogy egyszerre csak nincs levegő a Földön. Minden igazi evidencia, ami a léttel kapcsolatos, természetes természetfölöttiségként jelenik meg. Ha leszoknánk a hitnek vagy a vallásnak a tolvajnyelvéről, s az egyszerű mesterember nyelvén tudnánk beszélni — ennek példáját Jézus Krisztus adta meg, aki nem a teológusoknak és a papi gyülekezeteknek beszélt elsősorban, hanem a nyomorultaknak, az egyszerű embereknek —, akkor hathatósabb választ kapnánk, s láthatnánk is, milyen sokan hisznek. Hogy mi történik az emberrel az éjszakai lámpaoltás után, nem tudjuk. Az ember a transzcendenciához való viszonyát nem mindig úgy fejezi ki, ahogy elvárják tőle, hanem ahogy képes erre. Ha igaz, hogy a hit és az imádság a szív szüntelen mormolása, akkor azt is igaznak kell tartanunk, hogy mindenki imádkozik és mindenki hisz, csak hogy mérhetetlen sokfajta módon. Esetleg káromkodva. Számomra teljesen evidenssé vált az idők során, hogy a vallásosság — beleértve a konzervatívnak mondott katolicizmust vagy protestantizmust, ortodoxiát — nem más, mint a hit elkerülhetetlen megtestesülése. Hogy titok, ez nem azt jelenti, hogy állandóan titkoskodik előttem. Bennem éppen nem: szóban, igében, alkotásban és végül is az emberben testesül meg. Egyetértek, de csak fönn tartásokkal, már csak magam miatt is. Akkor mondhatnék biztosan igenevet ezekre a dolgokra, hogyha magam — akiről az a vélemény, hogy vallásos ember — ennek nem mondanék annyiszor ellent. Az én véleményem magamról nem az, hogy vallásos ember vagyok, hanem hogy bűnös, bár meggyőződtem arról is, hogy Isten méltatlanságom ellenére is szeret. Persze ez nem mentség magatartásomra, gondolataimra. Tehát nem a hitben, hitemben kételkedem, hanem magamban. Ez pedig arra sarkall, hogy az embereket legalább olyannak tartsam, mint magamat. Vagyis ha az emberek bűnösök, akkor olyanok, mint én. Viszont ma-

gamról tudom, hogy a bűnös ember hihet. Egyedül Isten a tudója annak, hogy az emberek milyen mértékben hisznek vagy sem.

Megkérdőjeleződött-e Önben valaha is Isten léte?

Nem ellentmondás ez: kapaszkodna valamibe, és nincs hová, holott valaminek a feltétlen hitéről beszélünk?

Ha hiányzik az a bizonyos kapaszkodó, akkor a jövőbe vetett hit sem oly bizonyos? Nem jelent kapaszkodót a konkrét Istenben való hit sem?

Nem gondolja, hogy valamikor az ember közelebb állhatott Istenhez, mint ma?

Honnan lehet a végső óra közeledtét ennyire biztosan tudni?

Rejtőzhet ennek oka az emberi természetben?

Hogyan viszonyul e helyzethez az író?

Óvatosan kell kezelni ezeket a fogalmakat: kétely, kételkedés, kétség, kétségeskedés. Ezek nem fölöslegesen különböző szavak. Az igazi kétséget nem én táplálom, hanem megrohanja az embert. Egyszer csak megrendül a talaj, az ember kapaszkodna, de nincs mibe.

Az Úristen a világban paradoxálisan van jelen, tehát távolléve. Nem lehet lineárisan megérteni sem a hitet, sem az emberi életet. Ez analogikus a művészetemmel, mert az is gondolati birkózás a lehetőségekkel. Tehát a jelenben zajlik valami, ami a legfontosabb, hisz a múlt már nem a miénk, a jövő pedig teljesen bizonytalan. A jelen a vallásos létfölfogás birtoka — és a művészeté. Egyik sem a holnapon aggódó, kérdésük nem az, hogy mi lesz, hanem hogy mi van.

Az nem kapaszkodó, hanem a lét alapföltétele. Egy alma nem kapaszkodik a fájába, hanem belőle nő ki. Az almának természetes, hogy a fán van. Ha súlyos csapás ér, kétség vagy nehézség, akkor nem kapaszkodom, hanem könyörgök: Uram, ha lehet, múljék el ez a keserű pohár. Nem kapaszkodom, hanem mint Pilinszky mondja: „támaszkodjatok bátran a levegőre”. Ez a hit. Létalap, ami nem fölülről lefelé, nem kívülről befelé, hanem alulról fölfelé árad, s olyan mint egy forrás. Jézus azt mondja: „Élvizek forrása fakad bennetek”. Az embert nyomja felfelé ez a forrás, az emberi hit pedig maga az élet. Ez ellentmondásnak látszik, mivel az életet nem tudjuk meghatározni; mégis kénytelenek vagyunk az életet megkérdőjelezni, ha Istent megtagadjuk. Ez látnivaló.

Nem hiszem. Tagadhatatlan, hogy a bűn, ami az ember legkegyetlenebb meghasonlása, eltömegesedést és elidegenedést hozott magával. Az emberiség a pusztulás szélén áll, ez napi tapasztalatom. De el tudom képzelni, hogy gyönyörű napfényes időben, békességben fogunk elpusztulni.

A jó folytonos veresége, hogy az ember nem képes a jó köré toborzódni — mindez ezt látszik igazolni. A gyűlölet hihetetlenül rafinált és számtalan formája szinte már szeretetnek látszik. Ez mind arra mutat, hogy nagyon eltávolodtunk Istentől. A tragédia az, hogy meglehetősen potenciális istenhívőként távolodtunk el Istentől. Az eltévelyedések centripetális ereje akkorára nőtt, hogy magát az emberi létet semmisítheti meg.

Az emberi lényeg a teremtéstől fogva ugyanaz: rosszra hajló, de jóra teremtett. Minél veszélyesebb a helyzet, annál közelebb a megoldás.

Íróként ugyanígy érzem. Folyton az írói mesterséggel ellentétes munkákat végzek: fúrok-faragok, füvet vetek, falazok. Mégis, ha leülök, egyszer csak kibuggyan belőlem valami. Hogy lehet az, hogy én mindig mást csinálok? Ő meg mindig ugyanazt bennem? Amikor azt mondják, hogy rossz az ember, akkor én azt, hogy szenved. Ezt alapvetőbb ténynek érzem, mint azt, hogy az ember rossz. Az

ember Isten teremtményeként nem lehet rossz, de elromolhat. Ez nagy különbség: Isten tudta, hogy az ember romlékony, de hogy rossz, azt nem mondta rá. Sőt, Jézus azt mondta az őt meggyilkolók, kigúnyolók láttán: Bocsáss meg nekik Uram, mert nem tudják mit cselekszenek! Ehhez egyedül azt kellett tudnia, hogy ő ki. Elsőrendű kötelességünk volna, mindenfajta politikai, nemzeti és egyéb dolgokat megelőzően azzal foglalkoznunk, hogy ki az ember. Ha ez uralkodna el közöttünk, békesség költözne a világba. Az egyház tudja, ki az ember.

Őn például felül tud emelkedni az emberben megbúvó rosszon?

Egyáltalán nem tudok könnyen megbocsátani, viszont még nehezebben tudok haragudni. Ez a kegyelem, hogy nem nyugszom bele a gázságaimba. Megmozdul bennem valami, és a bajt igyekszem helyrehozni.

Mi a helye a rossznak az emberi életben?

A rossz elfogadhatatlan számunkra, ezért ki akarunk menekülni belőle. A vallásos életmódnak egyik alapmotívuma, hogy tisztaságra, megtisztulásra törekszik, ami azt jelenti, nem viseljük el a rosszat. Persze a másik emberben is észrevesszük a rosszat, s küzdünk ellene. Nem a rosszal szemben kell aláatosnak lennünk, hanem a rosszat hordozó személyiséggel.

Napjainkban e kettő nagyon nehezen szétválasztható.

Sőt, szétválaszthatatlan. Mégis, ha becsenget hozzám az ellenségem, és kér egy pohár vizet, nem fogom elküldeni, hanem adok neki egy pohár vizet, és eszembe sem jut, hogy rossz, hanem csak az, hogy szomjas. A valóság mindig megadja a lehetőséget, hogy megtegyem azt a jót, amit szeretnék. Csak ezt a valóságot nem ismerjük föl, nem fogadjuk el. A bűn következménye, hogy valóságismeretünk elhomályosodik.

Borges írja egyhelyütt, hogy az Isten valamilyen mércével igazságtalan: egy mért időtartamban elkövetett rosszért időtlen szenvedést helyez kilátásba.

Isten nem büntet, mert tiszta szeretet. Az ember bünteti magát. Ha Isten szeretet, mint János apostol mondja, az azt jelenti, hogy folyton ég, nincs árnyéka; árnyéka az embernek van, aki beleáll a fénybe. Én büntetem magam azzal, hogy kizárodok Isten világosságából. A menny hitem szerint nem más, mint amit Pál apostol említ, hogy Isten lesz minden mindenben, tehát bennem is. A pokol pedig, hogy önmagamnak leszek. Hogy valami jó megszülessék, sokat kell szenvedni. Le kell mondani önmagunkról. Ez a lelki fejlődés útja. A fejlődés: több, egyre több lét.

A szenvedő ember potenciálisan közelebb áll Istenhez?

Azt hiszem, igen. Isten szeretetének képe Krisztus a kereszten. Minél magasabb jóra törekszik az ember, annál inkább a kereszt a kapuja. A nagyon szerető emberek nagyon szenvednek. A szerető ember szenvedése létfeladást jelent: a szentek odaadták magukat.

Melyik az embert leginkább próbára tevő szenvedésfajta?

A szerencsétlenség, a testi-lelki fogyatkozás, a betegség. A porban heverőt kellene észrevennünk, hiszen előbb-utóbb mindenki „porban hever”. A mai ember kifejezetten gyűlöli például a koldust, mert figyelmezteti emberi-lelki adósságaira. Gyűlöljük az esetlent, a betegeinket, mert mernek betegek lenni.

Miért nem tudja az ember belátni, hogy a szegénység, a megnyomorodás, a szellemi és lelki tudatlanság előtte is álló lehetőség?

Ebben a léthelyzetben mi lenne a költészet feladata?

Pilinszky nagynénje a fűt így nevezte: szeretlek. A szeretet lenne az ember legősibb nyelve?

És ami nem ezen az alapon szerveződő művészet?

Jogában áll a költőnek hallgatni?

Hadd élezzem ki kérdésemet: szabad-e nem megszólalnia a költőknek?

A modernnek mondott ember — aki egyáltalán nem modern —, nagyon messze került attól a mély gondolkodástól, ami szükségszerűen a vallásos léttapasztalattal jár. Mindent kitalálunk, csak ne kelljen szenvednünk a másikért, és ne kelljen szembenézni saját hazugságainkkal. A közösség szenved attól, hogy közösség, mert vannak nyomorúságai, de kitart bennük.

Ami eddig, tenni a dolgát. Ha fölkapcsolják, égjén, hisz egyedül ez a fény az, amit adni tud. Ebből következik, hogy a költészet válságában nem hiszek. Badarság unos-untalan a költészet krízisét hangoztatni, hiszen nem a költészet, hanem az ember van válságban, akinek nem kell a költészet, de önmaga, az élete sem. Ha minden a maga törvényei szerint menne, akkor a költészet is kellene, mert a költészet azokat a pillanatokat forrósítja fel bennem, amikor önmagam legmélyére nézek. A költészet feladata az, hogy legyen. Nem sarkall és nem serkent. Úgy van, ahogyan az igazság is van. Simon Weil írja, hogy tegyük föl, egyik pillanatról a másikra elmezavarodott leszek. Míg nem voltam az, felfogtam az igazságot, miután zavarodott leszek, már nem fogom fel, de az igazság éppúgy lesz akkor is, mint előtte volt. Mindennel magunknak ártunk, nem az igazságnak és nem a költészetnek.

A legszebb megnevezés az, hogy szeretlek. Ez hirtelen felnyit mindent. Nem tud válságban lenni az, ami abszolút, így az igazság, a művészet sem. Akkor nem lesz költészet, ha nem lesz költő, de költők mindig születnek. Az ember önkéntelenül is a kezdeti állapotokat, azoknak a tisztaságát és egyszerűségét vágyja, és azt, hogy a mennybe jusson. Hisz mi más lenne a menny, mint Isten tisztasága, egyszerűsége és szeretete. Ilyen értelemben a transzcendensre irányuló magatartás alapja a költészetnek, akárcsak a pusztá emberi életnek.

Az önmaga fölött mondott ítéletet. Tarkovszkij szerint a művek szépsége egyenesen arányos a bennük megnyilatkozó etikummal. Elveszítettük az alapfogalmakkal a kapcsolatot, vagy nem tudunk róluk. Kötelességünk, hogy az embereket erre figyelmeztessük, hiszen minden emberben esélyes a jó.

Azt hiszem, hallgathat a költő, feltétlenül joga van hozzá, ha igazán költő, vagyis ha megváltoztathatatlan alaptények teszik őt autentikussá. Akkor a hallgatása is a költészete részévé válik. Elhallgathat is. Vissza kell húzódnom bizonyos távolságra a dolgaimtól, hogy lássam őket. Erre valók a lelkigyakorlatok, a magány.

Nem szabad. A költő az, aki mindig azt mondja, amit mondania kell. Tekintet nélkül arra, hogy tetszik-e vagy sem, alkalmas-e vagy alkalmatlan. A költő az, aki nem tudja nem mondani. Valamiképpen mindig az igazságot mondja ki, de ez az igazság nem logikai vagy filozófiai, hanem létegész. Akkor is, ha harlekinné válik. Mert a világ bolonddá változtatja azt, akire fülelnie kellene.

Tűri-e még a világ az igazságot?

Hisz tehát az emberi megismerésben?

Mit üzenne azoknak, akik nem látnak és nem hallanak?

A descartes-i gondolati struktúra, amely szerint a matematika nyelvén leírható a teremtett világ, akár még Isten is, téves volna?

Talán itt érthető meg Jézus egyidejű Isten- és ember volta.

Az ember természetéből adódóan folyton kifelé tekint. Mennyiben befolyásolja egy költemény létrejöttét a külső látvány, a természeti-társadalmi közeg, illetve ennek lecsapódása az egyes emberben?

Amikor kifelé nézünk, tulajdonképpen önmagunk felé fordítjuk tekintetünket, belső lelki tájainkra, mint a romantika idején?

Épphogy tűri, de nem kívánok abban a világban élni, amelyik már csírájában sem fogja elviselni. Megbosszulja magát minden igazság elleni véték. Nem az a legnagyobb baj, hogy az ember civilizatórius vagy kulturális fejlődése során baklövéseket követ el, hanem hogy hazudik, s nem változtat magatartásán.

Föltétlenül. Az ember bizonyos értelemben a megismerésre van teremtve; nem azért, de ez hozzátartozik lényegéhez. A világból is megismerheti Istent. A hazugság a legrosszabb fajta emberi nyomorúság.

Azt, hogy figyeljenek. Ne menjenek el olyan fontos pillanatok mellett, amelyek meghozhatják nekik a hangot és a látást. Akinek van füle, hall, akinek van szeme, lát — mondja Jézus, jelezve, hogy lesznek, akik fül és szem nélkül élnek. Az egyik nagy tragédiánk, hogy az ember mindent megtesz, hogy befelé vak és süket maradjon. Pont arrafelé, ahol a legélesebben látszik, mi az igazság. Van minta, s ez szinte matematikai pontossággal mérhető az Evangéliumban.

Nem, a matematika nagyon is korrekt, helyt áll önmagáért, de amiről mi beszélünk, az a matematikán innen is meg túl is van. Innen azért, mert szükségünk van a matematikára, de mérhetetlenül túl van, amint titokról beszélünk. A logikai-lineáris gondolkodás önmagában kevés. A kinyilatkoztatás félreérthetetlenül kinyilvánítja, hogy mi élet és mi nem az, mi az, ami annak látszata. Erre a matematika nem képes.

Számomra a teremtő Isten fölfoghatatlansága közvetlenül ömlik bele Isten fia hagyatékába, az Oltáriszentségbe: egy pontba sugárzott fölfoghatatlanság. Ez az a pont, amelyben hitem szerint Isten van. Ez nyilván támadható, hisz mindjárt dogmatikai meghatározottság van jelen, s aki ezt nem hiszi, annak számára kérdéses lehet.

Elemi szükségem van a külső világra. Bizonyos rejtőzésben élek, ez részben választott, másrészt kapott, de állandóan járom ezt a külsőnek nevezett világot. Azért csak annak nevezett, mert nincs külső és belső világ; itt a külső világ is belső, s a belső is külső. Innen ered a költészet egyetemessége. A kint bonyolódó külső világból le kell vonni azt, ami csak látszólag külső, mert valójában a belső emberek mozognak. A belső világunkban pedig csak úgy tudunk megmaradni, ha a külső világon edzett a szemünk. Az Evangéliumban Jézus azt mondja: Nézzétek a mezők liliomait — nem azt, hogy nézzetek magatokba, hanem a liliomokra. A vallásnak nem lényegtelen a külső világ a belső világ kedvéért, és fordítva. Minden fontos.

Óriási az ember belvilága. A szeretet nem feledékeny: hordja magában a találkozásokat, szavakat, pillantásokat, embereket. Ez nem csak a költő jussa, hanem minden emberé. Amikor figyelemről és szeretetről beszélünk, akkor folyton arról van szó, hogy megőrzöm a másikat. Közismert, hogy nagy barátságok anélkül élnek organikus életüket, hogy a barátok gyakran találkoznának. Pontosan tudják,

hogy mi rejlik a másokban. Ezeket csak az ösztönébe visszazuhant ember tékozolja el. A lélek tere és ideje határtalan. Ha van Isten, hogy lehet az, hogy folyton csak a távollétében érzem a jelenlétét? Istent nem lehet egyszer megpillantani, mint egy kedvest, aztán félóra múlva elbúcsúzni, mert a megismerése maga az örök élet. Nincs szó itt nyugalomról, hanem éppen ellenkezőleg, a legnagyobb dinamizmusról.

Nem felemás dolog, hogy emberi fogalmakkal próbáljuk megragadni a megfoghatatlan Istent?

Mint művész szólnia kell róla.

Egyhelyütt William Blake-et idézi: Krisztus a világ egyetlen költője. Az evilági költő hivatásának magaslatára akkor jut el, ha inasává szegődik?

Voznyeszenszkij pedig: minden igazi költészet mögött Isten lakik.

Befogadói szemszögből nézve tévúton járunk, amikor stilisztikai-grammatikai szempontból közelítünk egy költeményhez?

Mi lesz a költészet feladata? Ugyanaz, ami az ember előtt feladatként áll, vagy valami más minőségnek a képviselete?

Nem tudom, hogy ellentmondás-e. Inkább az ember korlátozottsága. Természetes. Hogyan beszéljünk róla? Beszéd róla a hallgatás is. Nem tudunk elég jól beszélni róla, de nem tudunk hallgatni sem. Bizonyos idő után állandósul az emberben istentudata. Ekkor már nem beszél róla. Az istentudat nem kíván szavakat: szavak nélkül imád.

Ez a két dolog egyszerre igaz. Úgy kell megszólalni, hogy érződjék a szavak forrása, a csönd, a hallgatás. Számomra ez az egyetlen lehetőség ma már. Mintha a világ is kényszerülne ennek meghallgatására.

Istennek nincsenek inasai, csak barátai, akikről azt mondja, hogy még nálam is nagyobbakat fogtok tenni. A hallgatásnak és a megszólalásnak belső ritmusa van, én ezt nem befolyásolom. Amikor kell, asztalhoz ülök, több-kevesebb eredménnyel. Itt Isten nem rivális, nem diktál, ő létalapja a művészetnek is. A művészek ezt valamikor nagyon jól tudták, aztán szerencsétlen korszakokban kikényszerültek az egyházból, majd a hitből is, és létrejött a profán művészet. De ez önellentmondás. Hogy lehet a kevesebbet választani a több helyett? Babits azt írja, hogy a jelentős költészet saját gyökereinél fogva vallásos, még ha nem is tartja magát annak.

Mindenfajta megosztottságot el kellene felejtenuk. A művész talán az, aki jól érzi, hogy a sok az egy. A jó művön a legkisebb belső hazugság is azonnal szemet szúr. Valami megbillen benne, hiányérzetünk támad. Ez azért van, mert még a legprofánabbnak mondott művészi is az isteniből merít, és az isteni átüt a művén. A művészet sohasem stilisztika, hanem hitelesség kérdése.

Egyáltalán nem. Az ember kötelessége, hogy esztétikailag is, teológiailag is, tudományosan is megállapítsa belső tényeit, igazságait. Nagy-képűség azt mondani, hogy a művészetben egyedül az ösztönösség fontos. Az ösztönnek működni kell, de a formaalkotó kényszerről sem szabad megfeledkeznünk. A dolgok csodálatos gömbfelülete számtalan szögben szikrázik és mutatja ugyanazt másképp.

Ha igaz, hogy a költészet feladata az, hogy legyen, akkor ez a jövőre nézve is igaz, nyilván azokkal a tartalmi, formai és stilisztikai jegyekkel, amelyeket a következő évezred emberét költészetében fogják jellemezni. Hitem szerint — így, ahogy van — az ember ügye tarthatatlan, mert szétfoszlik elemeire; nem uralhatja az embert mint Isten teremtményét a pusztán gazdasági, politikai, vagy bármilyen strukturális rendszer, rend, eszme. Az embernek fölébük kell kerekednie. A jövő évezred embere mindazt az értéket ismét föl fogja támi és használni,

amit eddig kipróbált és jónak tartott. Az ember, ha úgy tetszik, vissza fog térni, miközben előre halad. Voltaképpen mindenfajta fölismerés és emberi létértelmezés, s ezek értékei előre viszik az embert. Nem hagyja betemetni alapforrásait, hanem föl fogja kutatni. Igazat kell mondani, különben belepusztulunk a hazugságokba.

Attól nem kell tartanunk, hogy az ember önmaga istenévé zül-lik?

Az emberi történelem során nem az első eset, hogy az ember ilyen végzetes választás előtt áll. Szerintem már kezdetben is megvolt a pusztulás kísértése. A Paradicsomból való kiűzetés után nyakába vette az ember a terhét, de bele is rokkant. A fölismerés szép példáival találkozhatunk. Azt nem állíthatom, hogy a költészet nagy kedveltségnek örvend az egyházban. A vallásos emberek eltávolodtak az igazi művészettől.

Miért zárkózik el az egyház a világiasabb költészettől?

Ennek oka az is lehet, hogy a vallásos hit képlékeny, készületlen. Congar mondja valahol, hogy a keresztények méltatlanok, a kereszténység méltóságos. Hiányokról van szó: sok embernek „nincs ideje” a hitére, az abban megnyilatkozó személyiségére. A megismerésnek vannak követelményei: olvasás, elmélkedés, töprengés.

Hogyan fog a tömegember arra a magaslatra eljutni, hogy rádöbbenjen istenhitére?

André Marlaux-nak tulajdonított gondolat, hogy a harmadik évezred vagy misztikus lesz, vagy nem lesz. Nem azt állítja, hogy vallásos lesz, ennél sokkal többet, misztikus lesz, vagyis a vallásos létforma olyan mélységei felé tájékozódik, amelyek szükséges fölismerésekhez vezetnek, eltávolítanak az anyagelvű középszertől, s megszelídítenek. Abszurdum, hogy tudományos világnézetű jelenkorról beszélünk, közben az emberek sohasem voltak a tudomány tekintetében tudatlanabbak, mint ma. Pedig az igaz tudomány elvezet az istenhithez. Az más kérdés, hogy a tudomány mikor igaz. Nem az a kérdés, szeretem-e a költészetet vagy sem. Ha költészet van, akkor azért van, mert szükségem van rá. Nem hiszek a tömegember megjelölésben. Az egyének összeverődhetnek tömeggé, amely másképp viselkedik. Az ember lealjasodhatik, de ember marad: Isten teremtménye.

Egyetért azzal, hogy a költő egyre inkább Jónás próféta szerepét ölti magára?

Igen, csakhogy én ezt nem tartom csapásnak, sőt ragaszkodom hozzá, mert a magányban sem vagyok egyedül, vagy a magányban vagyok legkevésbé egyedül. Az ember nem ember magány nélkül; azért legyen magányos, hogy közösségivé lehessen. Ahogyan elértéktelenedik az élet, úgy lesz halálössé látszólagos közösségben is. Az embernek egy útja van, amely egyszemélyes, keskeny út. Költői hivatásomra, mint a gyelem megnyilatkozására tekintek.

A Vigilia szerkesztősége kérdéssel fordult az országban működő szerzetesközösségek elöljáróihoz, hogy beszámolójuk alapján röviden bemutathassuk rendjük újrakezdését, jelenlegi tevékenységét, jövőbeli terveit. A beérkezett válaszokat előző és mostani számunkban, szerkesztett formában közöltük, illetve adjuk közre. Elnézést kérünk azoktól, akik kimaradtak az összeállításból, lapunk terjedelmi korlátai miatt teljességre nem törekedhettünk.

SZERVITA REND SZŰZ MÁRIA SZOLGÁI

A szervita rend 1989 után először Egerben kapta vissza rendházát. A budapesti rendház fejében kapott kártérítésért a szervita templom közelében vásárolt két lakást, ahol kialakította a templomot ellátó atyák és testvérek lakrészét. Mivel a régi rendtagokból 1989 után csak hárman maradtak, mind nyugdíjasok, a körülményekhez igazodva igyekeztek a közösségi életet kialakítani. Jelenleg ketten ismerkednek a rendi élettel, a közös imádsággal és a hagyományokkal. A rendtagok apostoli feladatként a lelkipásztorkodást végzik, különös tisztelettel a Fájdalmas Anya iránt. Korunkban sok a szenvedő, az élet keresztjét hordozó ember: őket szeretnék a Szűzanya példájával fölemelni, bizakodva abban, hogy a jövőben még inkább segítségükre lehetnek szóval és példával egyaránt.

ORSOLYITA NŐVÉREK

Merici Szent Angéla nagy szerzetescsaládjának egyik ága az Orsolyiták Római Uniója. A nővérek a szemlélődést és az apostolkodást egységben megélve vesznek részt a fiatalok tanításában és evangelizálásában.

Az első alapítás a történelmi Magyarországon 1676-ban történt Pozsonyban. Trianon után házaik fele a határokon kívül rekedt. 1950-ben hét rendházból deportálták nővéreinket.

A hosszú kényszerszünet után az 1989-ben megnyílt új lehetőség nagy izgalommal és reménnyel töltött el bennünket. Az első fészekrakás Egerben történt: bár a városban lévő ingatlanjainkat még nem kaptuk vissza, itt jött létre első nővérközösségünk, amely középiskolás diákokthont is létesített. A Soproni Or-

solyita Közösség csatlakozott a mi Uniónkhoz: a nővérek a részlegesen visszakapott épületükben kezdhették meg közös életüket, az iskola és a kollégium pedig a győri püspökség kezelésébe került.

A rend tulajdonában működnek katolikus iskolák: Győrött, Dombóvárott és Kisvárdán az egyházmegye, Budapesten a ferencesek tartják fenn. A régi rendtagok újrabeilleszkedése a közösségi életbe sokaknak bizony komoly próbát jelent. Négy évtized után megöregedve hagyják el kialakított otthonukat, megszokott életkörülményeiket, munkahelyüket, hogy önként, örömmel vállalják az újabb „bizonytalanságot” — az Úrért!

Reményünket erősítik azok a fiatalok, akik most jelentkeznek rendünkbe. Négy jelöltünk van. Többszörői levélváltás, látogatás, többnapos itt tartózkodás előzte meg lassan érlelődő elhatározásukat. Hivatástudatuk nagy öröm számunkra. Rendi képzésük teológiai tanulmányaikkal párhuzamosan történik.

Milyen apostoli feladatokat vállaltunk, terveztünk? Hitoktatás, kántorizálás, adminisztrációs-sekrestyési tevékenység plébániákon, Egerben, Győrött komoly nevelői feladatok ellátása a diákokthonokban. A jövőben is szeretnénk ezeken a területeken folytatni munkánkat, bővítve ifjúsági és családpassztorációval, lelkigyakorlatos csoportok fogadásával a nyár folyamán.

Korunk társadalma — éppen úgy, mint Szent Angéla életében — nem gondol arra, milyen fontos iskoláinkban a leányifjúság nevelése. A társadalom legkisebb sejtjében, a családban az édesanya szerepe és felelőssége kimondhatatlanul nagy. Szent Angéla elsőként oktatta-nevelte intézményesen kis társulatával a szegény családok leányait egyszerű közvetlenséggel, tapintatos, segítőkész, őszinte szeretettel. Az ő lelkiségével szeretnénk dolgozni a leányifjúság körében.

SZATMÁRI IRGALMAS NŐVÉREK

Páli Szent Vincéről elnevezett kongregációnkat Hám János szatmári püspök alapította 1842-ben. Miután egyházmegyéjében megtapasztalta, hogy mennyire elmaradott és hiányos a magyar leánynevelés, szerzetesközösséget hozott létre a leányok nevelésére, az irgalmasság testi és lelki cselekedeteinek gyakorlására, a szegények és betegek szolgálatára. Terve megvalósításához a bécsi irgalmas nővérek segítségét kérte. A jelentkezőket a bécsi zarándába küldte szerzetesi kiképzésre, ahol a tanításra és a betegápolásra is felkészülhettek.

A püspök 1842-ben zárdát és iskolát épített a Bécsből hazatérő nővéreknek, akik Strasszer M. Xavéria tiroli irgalmas nővérrel úttörő munkát végeztek a népoktatásban, az óvodától a tanítóképzőig, elsősorban a szegény gyermekek között.

Az új szerzet gyorsan növekedett: 1914-ig 47 házat alapítottak az ország egész területén. Sőt 1933-ban Kínában is megalapítottak a nővérek: árvagyermekeket gondoztak, és egészségügyi állomást tartottak fenn 1952-ben történt kiűzetésükig. Virágzó közösség működik azonban Tajvanon és újra Kínában.

Trianon a közösséget három tartományra szakította. Szatmárnémeti maradt a rendi központ, Esztergom vált a Magyar Tartomány székhelyévé, s új Szlovák Tartomány alakult. Mára a szerzet általános központja Rózsasáhegyre került át.

A II. világháború végén 1500 nővér működött 80 szerzetesházban, a magyar tartományban 600. A szétszórás éveiben többen elszenvedték a kilakoltatást, kitelepítést, néhányan börtönben sínylődtek, mások rendőri felügyelet alatt álltak. Mindenki igyekezett előző hivatásához közelálló munkát vállalni: plébániákon, kórházakban, szociális otthonokban.

1990-ben a rend ismét megkezdhetette nyilvános működését. Az elmúlt évek során három egykori intézményünkben kezdhettük újra a munkát, visszakaptuk Esztergomban tartományi központunkat is.

1992-ben ünnepeltük alapításunk 150. évfordulóját. Örömmel növelte, hogy öten öltötték magukra a szerzetesi ruhát: ők erősítik reményünket, hogy szerzetünknek nemcsak múltja van, hanem ígéretes jövője is. Ezt bizonyítja az is, hogy azóta újabb közösségek

is alakultak. Szent Vincével hisszük, hogy az irgalmas szeretet meghódítja a világot.

VINCULUM CARITATIS KÖZÖSSÉG

A közösséget 1949 januárjában alapította Palánkay Gausz Tibor jezsuita, az 1947 februárjában kelt *Provida Mater* kezdetű konstitúció útmutatásait követve. A közösség világi intézmény; tagjai foglalkozásukat megtartva és családi környezetükben maradván élnek az evangéliumi tanácsok szerinti életet, az egyház vezetése mellett törekedve a megszentelt életre. Istennek szentelt mivoltuk nem gyengíti, inkább hangsúlyozza világi voltukat. Az élet legkülönbözőbb területein munkálkodnak felelősségteljes jelenléttel, szétszórásban, vállalva ennek minden nehézségét. Alapításától az üldözés éveiben láncrendszerben élt a közösség, mindenki csak egy-egy személlyel tartotta a kapcsolatot.

Amikor 1989-ben újra lehetővé vált a szerzetesrendek működése, először az állami jóváhagyást kaptuk meg 1990-ben, majd 1994-ben a római Szerzetesi Kongregációét. Közben lakást vásároltunk közösségi központnak. Sajátos helyzetünk a szétszórtság, kilenc egyházmegyében vannak tagjaink: ezért nálunk az jelentette az újraindulást, hogy végre megismerhettük egymást. Ez először 1990-ben valósult meg Iszka-szentgyörgyön tartott lelkigyakorlatunkon, s ezt azóta is évente megismételjük, új lendületet adva a közösségnek. Szem előtt tartjuk a Szentatya útmutatását: „A világi intézmény arra hivatott, hogy tagjai által lelket adjon a modern társadalomnak, nem felülről vagy kívülről, hanem kovácsként belülről áthatva környezetét.”

A közösség célját jól kifejezi neve: „a szeretet köteléke”. Arra törekszünk, hogy eljussunk a családokhoz mint Krisztus titokzatos testének alapsejtjeihez, és éppúgy az egyházközségekhez is. 1980 óta részt veszünk hitoktatásban és az egyházközségi munka több területén.

PÁLOS REND

A rendet a kommunista rezsim még a többi szerzetesközösségnél is jobban sújtotta, elsősorban magyar volta miatt. A kispapokat kivéve minden rendtag megjárta a börtönöket,

P. Vezér Ferencet ki is végezték. Az '56-os forradalom után többen külföldre távoztak, így rendkívüli nehézséget jelentett az újraindulás. A feloszlítás előtti közösségből csupán 5 atya és egy laikus testvér élt hazánkban. Hozzájuk csatlakozott még 11 „titkos” atya, akik a szétszórátás alatt illegalitásban végezték el a noviciátust, s tettek fogadalmat. Mindannyian mint egyházmegyés papok szolgáltak, akik a kezdeti ellenállás után főpásztoraik elégedtek a szerzetbe.

Régi házainkat sikerült visszaszerezniük: Budán a Szikla-kápolnát és kolostort, Pécsen a nevelőházunkat, és a Petőfiszállás-(Pálos)-Szentkúti búcsújáróhelyet és kolostort. Márianosztrán is birtokba vehettük ősi templomunkat egy kolostornak használható épülettel együtt, a hajdani kolostor viszont ma is a feyház céljait szolgálja.

Régi rendtagjaink már várták, hogy újból megkezdhesék a szerzetesi életet. A beilleszkedés — kisebb zökkenőket leszámítva — zavartalan volt. Több nehézségük volt az ún. klandesztin atyák közül némelyeknek, akik az elnyomás évi alatt hőiesen kitartottak a rend mellett, lelkesedtek a rend dicső múltjáért és annak eszményeiért, viszont a kolostori életet nem ismerték és nem élhették, s így azt gyakorlatban erejükön felülinek ítélték. Ők vagy kiváltak a közösségből, vagy a kolostoron kívül élnek, de többségük megtalálta helyét a renden belül, s példaadó szerzetesi életük és munkásságuk nélkül ma a rend működése elképzelhetetlen lenne.

Különösen a rend visszaállásának idején volt sok az új jelentkező, de többségükben alkalmatlannak bizonyultak. Példa hiányában hamis volt elképzelésük a szerzetesi életéről, vagy a kitartásuk hiányzott. Néhány hivatás elcallódásában az első években talán az is közrejátszott, hogy a jelentkezők nem a megfelelő személyi és tárgyi feltételeket találták. Eddig egy növendékünket szentelték pappá, egy felszentelt világi pap tett egyszerű fogadalmat, öt teológus készül a papságra, van két egyszerű fogadalmas laikus-testvérünk, négy novíciusunk és két jelöltünk. A noviciátus idején a rend remete-szellemének megfelelően a magány, az imádság, az önmegtadadás adják az alapokat, és nem hiányzik a Mária-tisztelet elmélyítése sem. Tudatosítani akarjuk minden jövődő pálos lelkében, hogy mint az egyetlen magyar ala-

pítású férfi szerzet tagja, köteles e népért imádkozni, vezekelni és dolgozni, ismerve az ősi mondás igazságán alapuló felelősséget: „Te is Magyarország, édes hazám, a pálosokkal fogsz növekedni és velük fogsz hanyatlani”.

Mind a négy házunk különböző lelkipásztori feladatokat is ellát. A budai Szikla-kápolnában naponta három szentmise van szentbeszéddel, gyóntatással, lelkibeszelgetésekkel. Érdemes megemlíteni a művészek és színészek rendszeressé vált éjszakai szentségimáadását.

Pécsen a rendi templomban a rendszeres lelkipásztori munka mellett otthont kapott több lelkiségi mozgalom is.

Márianosztrán az ősi szerzetesi templom régi búcsújáróhely, ahol minden hó 13-án nagy a zarándokok száma.

Petőfiszállás-Szentkút is búcsújáró hely, ahol évente kétszer tízezres tömeg gyűlik össze köszönteni a Szűzanyát. Évközben a tanyasi hívek lelki ellátása mellett rendszeresen tartanak lelkigyakorlatokat a különböző csoportok számára.

A jövőben inkább a lelki elmélyítést tűztük ki célul, mert a külső munkákból eddig is erőnkön felül vállaltunk részt. Márpedig a szemlélődő életformára való törekvés nélkül nem lennénk méltó utódai remete őseinknek.

SARUTLAN KÁRMELITA NŐVÉREK (PÉCS)

„Virrasztani az imában és a szeretetben”

1950. június 10-én éjszaka 30 nővér térdel a pécsi Kármel kápolnájában a nyitott tabernakulum előtt. Ávós tiszt ront be, és dühös mozdulattal becsapja a tabernakulum ajtaját. Ezzel a közös ima 41 évre megszakad. A ponyvás teherautó Tiszaújfalura viszi a nővéreket, akik november 10-e után kénytelenek — immár civil ruhában — szétszóródní az országban.

Néhányan visszamennek Pécsre, hogy — a helybeli papok támogatásával — újraindítsák a kis ostyauzemet az időközben államosított kolostorépület néhány helyiségében. Míg a többiek dolgoznak, valamelyik nővér — a legnagyobb titokban — minden nap végigmondja a zsolozsmát. Az imádság búvópataként tovább folyik.

1991. november 10-én indult újra a kolostori élet. Hosszú időbe telt, míg a szétszab-

dalt, lakásokká alakított épületet helyrehozhatták. A nővérek hősies munkát végeztek a romos, elhanyagolt ház újjáépítésében. A munkálatok 1996 őszén fejeződtek be. Megélhetésüket — rendi hagyományaik szerint — egyszerű fizikai munkával biztosítják.

A kolostorépületnél is fontosabb volt azonban a közösségi és imaélet megeremlése, hiszen a Kármel lényege „az állandó imádság élete, magányban, csendben és az evangéliumi éberség szellemében” (*Konstitúció* I.3.f.), „elmélkedve éjjel-nappal az Úr törvényéről s virrasztva az imában” (*Regula* 6.).

A rend egyetemes elöljárójának kérésére 1992-ben Franciaországból érkezett két nővér, hogy segítse az „újraalapítást”. Velük jött egy magyar nővér is, aki szerzetesi életét az egyik francia Kármelben kezdte még a rendszerváltás előtt. 1996 októberében, 46 év után újra volt örökfogadalom a pécsi kolostorban.

Annak ellenére, hogy életük szinte láthatatlan a világ számára, mégis sokakat vonz. Az elmúlt néhány év alatt tizen csatlakoztak hozzájuk, így a közösség létszáma 16 fő, nagyrészüik fiatal: jelölt, novícia, ideiglenes fogadalmas nővér — s folyamatosan érkeznek hozzájuk érdeklődők is.

Miközben az apostoli rendek iskolákat, lelki-gyakorlatos házakat nyitnak, hogy ilyen módon szolgálják az egyházat, a pécsi Kármel a szemlélődő és közbenjáró imádságot ajánlja fel a magyar egyházért, hiszen az ima „valami nagy, valami természetfölötti valóság, amely kitágítja a szívet, és Jézussal egyesít” (Lisieux-i Szent Teréz).

Így kapcsolódnak Krisztusnak az egész emberiségért végzett, szüntelen közbenjárásához, mert „a világ lángokban áll” (Avilai Szent Teréz).

A CISZTERCI NŐVÉREK BOLDOGASSZONY HÁZA MONOSTORA KISMAROSON

Szent Benedek *Regulája* szerint élő monostorok története, arca, hivatása és küldetése a hatodik századtól napjainkig sajátos és teljesen egyedi. Ezen belül a szerzetesség történetének új fejezetét jelentik a ciszterci monostorok. Az 1969-ben megfogalmazott *Declaráció* a Ciszterci Rend életformájáról ezt mondja: Rendünk konkrét életformáját a pluralizmus jellemzi. A Renden belül meglehetősen

különböző életstílusok léteznek, mégis a különbségeken belül bizonyos összhangot és egységet is találunk. A Kismarosi Boldogasszony Háza Monostor ennek a pluralizmusnak és ennek az egységnek a hordozója.

A monostor élete 1955-ben a legteljesebb üldözöttség időszakában kezdődött el. Azokban az években egyházbizalmi fogalmaknak megfelelő monostoralapításról nem lehetett szó. A szerzetest nem a ruha, nem az épületek és nem az intézményi feladatok teszik elsősorban szerzetessé, hanem a meghívás, az Úristen személyes szólítása, és a hivatásra adott válasz. A lélek feltétel nélküli elkötelezettsége egy életformára és egy küldetésre az egyházban. Egyházüldözés idején a hit és az élet tisztasága mindennél fontosabb. Pontosán ez a természetfölötti élet kívánta meg, hogy az egyházbizalmi rendezettség a lehetőségek szerint mihamarabb és egyértelműen történjen meg. Teljes körű lehetőség erre először az 1980-as évek végén nyílt. Korábbi — elsősorban az egyházhűséget tanúsító erkölcsi jellegű — lépések után a monostort egyházbizalmi értelemben a Ciszterci Rend Generális Apátja, a Szentszéktől kapott speciális fakultások alapján 1987. augusztus 14-én a Ciszterci Rendbe teljes joggal incorporálta. A monostor elöljárójának Timár Ágnes fogadalmas nővért nevezte ki, és az 1955 óta folyamatosan egész életükre elkötelezett 11 nővér fogadalmát 1987. augusztus 15-én a Ciszterci rendben érvényes ünnepélyes fogadalommal Kismarosra szóló stabilitással elfogadta, és a fogadalmakat visszamenő hatállyal elismerte.

A Ciszterci Rend Szinódusa 1993. március 27-én a saját jogú önálló Monostort apátsági rangra emelte, Timár Ágnest a monostor szerzetesnői megválasztották apátnőnek. A monostor 1993. április 2-án lett apátság. A Boldogasszony Háza Monostor Kismaroson a magyarországi szerzetesrendek helyzetének rendeződése során felvételét kérte a Zirci Kongregációba. A Szerzeteskongregáció 1996. május 14-én hagyta jóvá a Zirci Kongregációba való felvételét a Monostornak.

Az egyházbizalmi lépések összefoglalása a hozzáértő ember számára többet mond, mint évszámokat és adatokat. A jóbarátok pedig tudják, hogy hány letöltött börtönév és milyen szélsőséges szegénység és a kemény hűség van a száraz tények mögött.

Ha a Monostor és szerzeteseink indentitás-tudatát akarom pár mondatban összefoglalni, akkor a legjobb, ha a XII-XIII. századi monostorok életére mutatok vissza, akiket első keresztény királyaink hívtak be. Ezeknek a szerzeteseknek a hivatástudata szervesen kapcsolódott az Evangéliumhoz, a ciszterci múlthoz, és szolgálta korának embereit, építette az evangéliumi életet, az emberi becsületet és Krisztus szeretete elé semmit sem tett. Ez az életforma ma is élhető, mindig aktuális és alapvetően egyensúlyos. A monostorok az egyháztörténelem minden korszakában a keresztény életforma egészséges, szép, kulturált szigeteit alkották. A monasztikus életforma a hit élete. A cselekedetek, az intézmények mindig csak következmények és esetlegesek. Ezt az életformát éljük emberi törekvésünk hatáiraival együtt ma is Kismarson. Érthető, hogy az érdeklődők kérdésfeltevése a legtöbbször elsősorban a funkcióra irányul, pedig a fákat is a gyökerek táplálják, és a gyümölcsöt a fa hordozza.

A terveink...? Mindig vannak terveink, de alapvetően nem akarunk mást megvalósítani, mint amit az Úristen vár tőlünk, és ezeket a terveket tulajdonképpen Ő meg is valósítja, ha együtt dolgozunk vele.

SACRÉ COEUR NŐVÉREK

1948-49-ben a római általános főnöknő kívánságára a Sacré Coeur nővérek elhagyták Magyarországot. Több mint negyven évig ausztriai házaikban éltek. Az ott élő egyik nővér 1987 óta folyamatosan kapcsolatot tartott régi növendékeinkkel és másokkal, így tájékozódunk a magyarországi helyzet alakulásáról. Egy történelmi pillanatban, 1989 nyarán az egyik nővér bekapcsolódott a kelet-német menekülteket befogadó zugligeti tábor munkájába. Kozma Imre atya biztatására és bátorítására kezdünk a visszatérés gondolatával foglalkozni, és ő biztosította számunkra az ehhez szükséges alapokat: lakást, munkát.

Az első két Sacré Coeur nővér 1990 januárjában költözött vissza Magyarországra, és kezdett dolgozni a Máltai Szeretetszolgálat titkárságán, illetve a zugligeti plébánián a leánypasztorációban.

Hamarosan megkezdődtek a tárgyalások három egykori ingatlanunk visszaszerzése ügyében. Mikszáth Kálmán téri volt rendhá-

zunkat viszonylag hamar visszakaptuk, de a piaristákkal történt megállapodásunk szerint továbbra is ők használják. A volt zugligeti lelki-gyakorlatos házunk helyett kártérítést kaptunk, ebből építettük az első fogadalmasok tanulmányi házát. Az Ajtósi Dürer sori házunkat az ELTE használja, ennek sorsa az egyházi ingatlanok rendeződésével tisztázódik.

Miután a kommunizmus idején ausztriai házaikban éltünk, és a nővérek közben igen megöregedtek, csak hatan tudtunk Magyarországra visszajönni. Szerencsére időközben több fiatal is csatlakozott hozzánk, 1990-ben rögtön hatan. A budapesti noviciátust 1992-ben nyitottuk meg. Jelenleg 9 első fogadalmas nővérünk és 3 noviciánk van, és továbbra is jelentkeznek rendünk iránt érdeklődő fiatalok.

A jelentkezők nagy idealizmust, sok nagylelkűséget, fiatalos lelkesedést hoztak magukkal. Nem volt nehéz őket lelkiségünkbe bevezetni. Alapítónőnk karizmája szerint Jézus Szívét szemlélve, mély kontemplatív lelkiségből merítjük az erőt és kitartást az elkötelezett apostolkodásra. Azzal az együttérzéssel és szeretettel akarunk a világra nézni, amellyel Jézus tette.

A jövő nyitott számunkra. Fiataljaink még képzési idejüket töltik, nincsenek nagy intézményeink Magyarországon, és az itthoni helyzet is nagyot változott. Arra emlékeztet mindez bennünket, amikor alapítónőnket sürgették *Konstitúciónk* megírására, és ő ezt válaszolta: „Hagyjátok, hogy először éljünk...” Mi is szeretnénk felismerni, melyek azok a konkrét igények, amelyekben segíteni tudunk. Apostoli elkötelezettségünk erősen a pasztoráció felé halad. Rendünk eredetileg a neveléssel foglalkozott; a nevelésen a mai világban egyre inkább a teljes, érett személyiség formálását értjük. „Szent Magdolna Zsófia eredeti szándékaihoz híven és az új helyzetekre nyitottan célunk az, hogy az emberek egyre inkább ráébredjenek, mit jelent az igazság, a szeretet és a szabadság; felismerjék életük értékét, és másoknak szenteljék azt; vegyenek részt közös erőfeszítésünkben, a világ átférférfálására” (*Konstitúciónkból*). Mindezt elsősorban az ifjúsági pasztoráció és a felnőttképzés területén szeretnénk megvalósítani. Szerzetesi közösségeink, házaik nyitva állnak az Istent kereső, hitüket elmélyíteni akaró emberek, imacsoportok előtt, és szeretnénk, hogy nővéreink a szükséges felkészítés

után mindig azokra az igényekre tudjanak válaszolni, amit a valóság támaszt.

JÉZUS SZÍVE TÁRSASÁGA (Népleányok)

Amikor a vallásszabadság reménye megcsillant, első teendőnknek tekintettük, hogy „lámpásainkat rendbehozzuk”. Közösségünk életében a Szent Ignác-i lelkigyakorlatoknak mindig központi szerepe volt. A szétszórátás idején is megtapasztaltuk az évenként 8 napos lelkigyakorlat megtartó erejét. A közösség vezetőségének egy kisebb csoportja 1988-ban — akkor még külföldön — áttekintették társaságunk életét, felmérte a jelent, kereste a jövő útját. 1989-ben már Magyarországon ismételtük meg ugyanezt. Az 1993-ban tartott nagykáptalan további lépést jelentett küldetstudatunk erősödésében és a realitások felmérésében is.

Apostoli működésünk intézményes eszközei voltak: lelkigyakorlatos ház, gazdasági iskola, könyvkiadó vállalat és nyomda, több kegytárgy-, papírkereskedés, kölcsönkönyvtár, hímnzöbölt, vegyeskereskedés. Közösségünk továbbra is a szétszórátás idején kialakult lakásviszonyok között élnek. Ezen a helyzeten egy-két esetben összeköltözéssel, lakás-cserével, emeletráépítéssel segítettünk. Így hoztuk létre az új tagok számára szükséges próbaidős házat. Apostoli munkáink intézményes eszközei a saját erőnkől létesített Szív Lelkiségi Központ (lelkigyakorlatos ház) Tahiban, Kecskeméten a KORDA könyvkiadó és könyvüzlet, Kőszegen az egyetlen visszakapott üzlethelyiségben kölcsönkönyvtár és könyvszolgálat, Pécelen a szociális otthonként visszaadott lelkigyakorlatos házban az Idősek Otthona.

Társaságunk közösségi életére jellemző, hogy a testvérek vagy kislétszámú csoportokban éltek és dolgoztak együtt, vagy egyedül, illetve családjukban éltek meg hivatásukat. Így a szétszórátásban a testvérek könnyebben alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

A rendszerváltozást követően minden eszéköt igénybe vettünk, hogy az érdeklődőket megszólítsuk. Így 1990-től 19 jelentkező kezdte meg próbaidejét. Közülük 13-en már

elkötelezett tagjai közösségünknek. 4-en még képzést kapnak. A jelentkezők közül többen Románia területéről jöttek, és képzés után oda tértek vissza. Hitoktatásban, lelkigyakorlatos programok szervezésében, egyházmegyei szolgálatban vesznek részt. A jelentkezők levelező tagozaton elvégzik a teológiát, s felkészítést kapnak az apostoli életre.

Tevékenységünk területei: bekapcsolódunk a sajtóapostolságba a Korda könyvkiadóval és könyvkereskedéseinkkel. Tahiban lelkigyakorlatokat szervezünk és vezetünk, lelki programokat szervezünk iskolákban és egyházközségekben is. Pécelen az Idősek Otthonában 90 lakó kapott helyet.

A teológiai levelező tanfolyamot végzetek bekapcsolódtak az iskolai vagy templomi hitoktatásba, nyári hittantáborokban tevékenykednek. Testvéreink ma is, mint az elmúlt évtizedekben, ott élnek az emberek között, igyekeznek segítségükre lenni gondjaikban.

MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT SZEGÉNY ISKOLANŐVÉREK

Kongregációnkat 1833-ban alapította Jézusról nevezett Boldog Gerhardinger Mária Terézia anya Bajorországban, a leányifjúság nevelésére. „Számunkra a nevelés azt jelenti, hogy az embereket — mint Isten teremtményeit és képmásait — teljes kibontakozásukhoz segítjük, hogy képesek legyenek adottságaikkal a földet emberhez méltóvá alakítani” (Konst.)

Jellegzetes, iskolanővéri lelkiségünk mások kibontakoztatására, „növelésére” irányul: oktató-nevelői szolgálatunk az iskolai körülmények között biztosított, ugyanakkor túlmutat az iskolán. Kongregációnk nemzeteket, különböző kultúrákat egyesít: jelenleg 5300 iskolanővér teljesíti küldetését több mint 30 országban.

Magyarországon, a szerzetesrendek feloszlását követően, 1950-ben, az állam és az egyház között létrejött megállapodás értelmében rendünk korlátozott anyagi és személyi feltételek mellett, két gimnázium fenntartásával működhetett Budapesten és Debrecenben. A tanulóink, nővéreink és tantestületünk számára előírt szigorú létszámkorlátozás, az Állami Egyházügyi Hivatal felügyelete súlyos teherként nehezedett ránk.

1989-ben megszűnt az oktatás állami monopóliuma. Sorban nyitottuk meg elemi iskoláinkat: 1991-ben Makón, 1992-ben Debrecenben és Szegeden, 1995-ben Budapesten. Közben fokozatosan átszerveztük gimnáziumainkat 4 évfolyamosról 6 évfolyamosra. Budapesten zeneiskolát, Szegeden művészeti iskolát nyitottunk. 1996-ban került sor az óvodákra Debrecenben és Szegeden, és számítástechnikai software-üzemeltetői szakiskolára Budapesten. Minden iskolánk diákotthonnal működik, Makón általános iskolások számára is. Új szín rendünk életében, hogy fiúk nevelését is vállaljuk 12 éves korig: óvodáink, elemi iskoláink koedukáltak. Szintén új vonás, hogy közvetlenül is foglalkozunk szegények szolgálatával, pasztorálásával 1990 óta János-halmán. Nővéreink állami iskolában, saját iskoláinkban, óvodáinkban hittant is oktatnak.

Új iskoláink, rendházaink megnyitása folyamatos építkezéssel, renoválásokkal vált lehetővé. Volt ingatlanaink visszaigénylése során minden esetben a 40 évig azt jogtalanul használók jártak jól: hatalmas kártalanítási összeg fejében költözött ki Debrecenben a Tóth Árpád Gimnázium, a Svetits Intézet 2/3 részéből úgyszintén a volt anyaházból, tanítóképző-, ipari-, polgári-, gimnázium- és népiskolából Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Mindkét épület használatra alkalmatlan, leromlott állapotban került vissza, az újjáépítés és újrafelszerelés minden terhével, állami segítség nélkül. 5 ingatlanért kértünk pénzbeli kárpótlást, hiába. A rend további 8 ingatlanért semmilyen kárpótlást nem kértünk.

A felújítások, építkezések arra is lehetőséget nyújtottak, hogy a létszámkorlátozás miatt 1950-ben szétszórásba került nővéreinket ismét behívjuk a rendi közösségbe. Kint élő nővéreinknek több mint a fele élt ezzel a lehetőséggel, a többiek már nem tudnak kiszakadni környezetükből idős koruk, egészségi állapotuk miatt.

Közösségeinkhez beköltözött idős nővéreink legnagyobb nehézsége, hogy már egyáltalán nem azt találják, ami 40-50 évvel ezelőtt volt. Sokat változott szerzetesi életünk stílusa, más a napirendünk, másképpen valósítjuk meg fogadalmainkat; más a rendi vezetés szerkezete, megváltozott az „előljáró” fogalma, nagyobb az egyéni felelősség. Közösségeinkben természetesebbé váltak a testvéri kap-

csolatok, nyitottabbakká váltak a világra, annak mindenfajta ínségére.

Vállalt feladatainkkal erőink végső határáig jutottunk. Nagy volt a társadalmi igény és elvárás: ennek igyekeztünk megfelelni, bár több meghívást kénytelenek voltunk visszautasítani. Mégis, az utóbbi években azt fontolgatjuk, hogy Szegeden ismét tanítóképzőt nyitunk, együttműködve a tanárképzővel és a hittudományi főiskolával: nagy igény jelentkezik katolikus szellemű tanítók képzésére. Debrecenben már az idén megnyitottuk főiskolai-egyetemi kollégiumunkat.

Rendi utánpótlásunk jelentő része a nálunk végzett tanítványokból tevődik össze. A megnövekedett apostoli szolgálat, a nagyobb munkaterület miatt jó lenne, ha többen lennének, de ennyiért is hálásak vagyunk az Aratás Urának.

A SZENT KERESZTRŐL NEVEZETT IRGALMAS NŐVÉREK (Keresztes Nővérek)

A Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővéreket Pater Florentini Theodoz kapucinus atya és az 1996-ban boldoggá avatott Scherer Mária Terézia nővér alapította Svájcban. A nővérek Assisi Szent Ferenc szabályozott III. rendjének regulája és a Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek szabályai alapján teszik le fogadalmait.

1950-ben Magyarországon mintegy félezer Keresztes Nővér élt. 1948-ig tanítással, betegápolással, szociális és karitatív tevékenységgel foglalkoztak.

Amikor a „szerzetesrendek feloszlását” az állam is semmisnek nyilvánította, akkor nővéreink egy része is szeretett volna közösségben élni. Régi zsámbéki tartományháznak csak a tulajdonjogát sikerült megszerezniük, de ott jelenleg a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola működik. Ennek jelenlegi fenntartója a székesfehérvári püspökség — ha majd lesznek megfelelő képesítésű nővéreink, akkor tudjuk csak átvenni.

Az új tartományházat 1992-ben Pilisborosjenőn építettük fel, a plébániától kapott telken. Ez a ház alkalmas arra is, hogy a kint egyedül élő nővéreink részére minden évben lelkigyakorlatot szervezhessünk.

Kókán a visszakapott házban megjelenő nővéreket nagy örömmel fogadta a falu lakossága.

Kóka asszonyainak kedvelt imádkozóhelye lett a zárda; minden ügyes-bajos dologban imáért, tanácsért a nővérekhez fordulnak.

Az a remény élt bennünk, hogy a rendszerváltás után, a vallás szabad gyakorlása, a kolostorok újraindulása után a szerzetesi hivatások szabadon, örömmel és szeretettel indulnak meg. Sajnos, nem ez a valóság. Az elmúlt években akadtak ugyan jelentkezők, de többségük nem olyan „elkötelezett”, hogy vállalni tudja az istenszeretnek azt a hőfokát, amely képessé teszi a lelket az áldozatra, a lemondásra, a szülőktől való elszakadásra, és vállalni tudja a szerzetesi közös életet.

Előfordul, hogy a bontakozó hivatáshoz nincs meg az elegendő lelki alap, néha még a vallás alapismeretei is hiányosak. Ezért aztán érthető, hogy nagyon homályos, sőt hamis elképzeléseik vannak a szerzetesi életről.

Jövőre vonatkozó céljainkat *Életrendünk* alapján tudjuk megfogalmazni: „A tevékeny irgalmasság cselekedetei hozzátartoznak a szerzetesi társulat lényegéhez... Legyünk érzékenyek az emberek nyomorúsága iránt...”

Sajnos be kell látnunk, hogy életkorunk és megfogyatkozott életerőnk miatt tevékenységi köreink beszűkültek, noha erre Isten népének szüksége lenne. Imáinkkal és azzal a kevéssel, amit tenni tudunk Isten dicsőségét, örömét és embertársaink lelki üdvét igyekszünk szolgálni. Jövőt tervezni csak akkor tudunk, ha jönnek hozzánk Istent kizárólagos szeretettel szolgálni akaró fiatalok. Minden nap imádkozik ezért közösségünk.

A SZOCIÁLIS TESTVÉREK TÁRSASÁGA

A Társaság — idén tartott káptalanja megfogalmazásában — 75 évét kegyelmi eseménynek tekintti: tehát az 1950-90 közti idő hozzátartozik az üdvösségtörténetünkhöz. Annál inkább, mert Társaságunk küldetése, életformája modern, és emiatt éppen a szétszórásban erősödött meg sajátos karakterében. Így az újrakezés nálunk talán mást jelent, mint a többi közösségnél, inkább az új idők jeleire való válaszadást. Az újdonság neve az intézményesülés, a közösségi élet újjászerveződése, megélése és a rejtettségből a nyilvánosságra lépés. Slachta Margit tanítása irányt mutatott a felozlatáskor. „Nem baj, ha a keretek leomlanak, csak a Lélek

megmaradjon, az teremt magának új kereteket!” — A lélekből kell épülnie a közösségnek, úgy, hogy most már ne saját nevünkben, hanem az egyház, a Társaság nevében szolgálhassuk a szociális igazságosságot és a társadalom megszentelését.

Ahhoz, hogy a nagy változásokra válaszolni tudjunk, állandóan szükséges volt a közösség és az egyesek teológiai reflexiója, útkeresése, a nehézségek, feszültségek felismerése, feldolgozása. Nehéz volt tudomásul venni, hogy nem tudunk minden szolgálatot ellátni, amelyre hívnak.

Karizmánknak megfelelt (hivatásos és képzett munkásokat adni az egyháznak és a társadalomnak), hogy ne csak a saját közösségünk, hanem más szerzetesközösségek, sőt az egyház struktúráinak az újjáépítésében is részt vegyünk. Így testvéreink segítettek megszervezni a Püspökkari Titkárságon a Szerzetesi Irodát, majd a Szerzeteselőljárók Konferenciáját. Testvéreink dolgoztak a szerzetesi kárpótlási ügyekben. Majd kezdték megszervezni a szerzetesi képzésformákat.

Szabályzatunk szerint testvéreink élhetnek egy fedél alatt, közösségben és küldetésünk szerint külön is. Nem könnyű tisztázódási folyamatot kellett vállalnunk, kinek melyik életforma a hivatása: az egy fedél alatt élő közösségi vagy a külső testvéri élet. Ez azért sem könnyű kérdés, mert nincs elég közösségi ház ahhoz, hogy mindenki a szíve vágyát követhesse, s a negyven év sajátos, fájdalmas és hősies magánya azért meghatározó.

A szükségállapotban kialakult képzést az egyházi előírásoknak megfelelő képzéssé alakítottuk, e célra 1993-ban nyitottunk házat. Aránylag hosszú, szabad ismerkedési idő után kezdik meg a jelentkezési, majd a jelölt időt a fiatalok, s az örökfogadalomig a juniorátusnak a tagjai. Kárpótlási pénzből renováltuk és kápolnával bővítettük azt az épületet, amelyet romosan visszakaptunk. Ez lett a Társaság magyar kerületének anyaháza, tíz testvér otthona. Kápolnánk a nagycsaládosok közösségeinek találkozóhelye.

A szombathelyi testvérek otthona egyúttal az életvédelem szolgálatában is áll (Alfa Szövetség). A káposztásmegyeri Szentháromságplébánián bekapcsolódtunk az ottani mentálhigiénés és családsegítő munkába. Kezdetől fogva küldetésünknek tekintjük a mozgalmi tevé-

kenységet, részt veszünk megújulási és lelki-ségi mozgalmak szervezésében, a felnőttképzés munkájában, különböző karitatív és szociális tevékenységekben. 1988 óta évente ötször jelenik meg a Lélek Szava című újságunk. Olyan testvérünk is van, aki a közéletbe kapcsolódott be, sőt pártpolitikában is részt vesz. A káptalan meghatározta a jövő terveit: a kiengesztelődés szolgálata a szociális igazságosság és az emberi jogok alapján, keresztény közösségek formálása és segítése. 1997 januárjában megkezdődött a hivatalos eljárás Salkaházi Sára testvérünk boldogávatásáért.

PREMONTREIEK GÖDÖLLŐI PERJELSÉGE

A szétszórátás évtizedeiben gyakran beszélgettünk arról, hogyan is folytatnók rendi életünket, ha erre újra alkalom adódna. Újra meg újra szóba került a Premontrei Rend legősibb és eredeti életstílusának felújítása: a liturgia köré szerveződő közösségi lelkipásztori tevékenység, amely a konvent közös életéből táplálkozik. Ennek a lehetősége villant fel Zsámbékon, az ottani ősi premontrei templom restaurálására irányuló próbálkozásokkal. A tervet ugyan keresztülhúzta az ÁEH „ébersége”, de „élő kövekből” mégis felépítettük a zsámbéki egyházat. Három titokban felszentelt premontrei atya segítségével már a szétszórátás éve alatt is megvalósult Zsámbékon a rendi jelenlét. 1990. január 1-jén a Gödöllői Premontrei Perjelség hivatalosan is át tudta venni lelkipásztori ellátásra a zsámbéki plébániát.

Itt kaptak otthont a premontrei nővérek is, akik napközit működtetnek szegény gyermekek számára, s szakmunkásképző iskolát nyitottak hátrányos helyzetű fiataloknak.

A gödöllői újrakezdés látszott nehezebbnek és reménytelenebbnek. Évtizedeken át csak a konvent halottait vihettük „haza” Gödöllőre, a városi temető premontrei parcellájába, megvalósítva azt a régi mondást, hogy az ember ott van otthon, ahol halottait eltemeti. A régi Alvég egyetemi városrészé nőtt területe a gödöllői és a máriabesnyői plébánia területe között van, mindkettőtől elég távol, ezért igényli a helybeli lelkipásztori ellátást.

Itt épült fel 1987-89 között egy kis öregotthonnak álcázott premontrei rendház, majd 1990 után egy nagyobb kápolna.

A zsámbéki és a gödöllői lelkipásztori munka már önmagában is elég nagy teher volt a 12 főre apadt konvent számára, hiszen többségüket az életkor, a betegség és más köztöttségek akadályozták a közös élet és a lelkipásztori munka vállalásában. 1990-ben azonban megnyílt a lehetőség az egykor neves gödöllői gimnázium és konviktus átvételére, amelyet az első világháború után a bezárt kassai, rozsnyói és nagyváradai gimnáziumok folytatásaként hozta létre a rend. A helybeli szülők mellett népes öregdiák-tábor is várta tőlünk — itthon és külföldön — az intézet újraindítását.

A régi hatalmas épületegyüttes visszaigénylése megzavarta volna az Agrártudományi Egyetem több évtizedes működésének rendjét. Ezért az 1991-ben létrejött megegyezés szerint két később épült egyetemi épületet és annak környékét vehettük tulajdonba. Itt nyitottuk meg újra 1992 őszén gimnáziumunkat, rendi irányítás és hitoktatás mellett világi tantestülettel. A megítelt kárpótlási részletekből elkezdtük az átvett épületek megnagyobbítását és egy új épületszárny építését, hogy biztosítsuk a 8 osztályosra tervezett, évente 2-2 osztállyal bővülő iskola működését.

Itt tervezzük az önálló lelkészség kialakítását is, amely később bekapcsolódhat az egyetemisták lelkipásztori ellátásába is.

Új jelentkezők, hivatások... Csak élő közösség vonz megfelelő jelentkezőket. Az élő közösség megteremtéséhez viszont jelentkezők kellene. Látszólagos ellentmondás. Az élő közösség még csak csírájában létezik, remélhetőleg nem fojtják el a hajszolt élet tövisei, és 4-5 év múlva a most alakuló kis közösség vonzása megnövekszik.

Az újra vállalt tanítórendi profil rengeteg erőfeszítést igényel. Rendünk apostoli-lelkipásztori rend, munkánkat a szerzetesi közösség hátterével végezzük.

Jelenleg csak annyian vagyunk, hogy a hirtelen ránszakadt feladatokat (iskola, pasztoráció, szociális munka) hatalmas erőfeszítések árán elvégezzük. Mindez nem teszi lehetővé, hogy sajátos karizmánk szerint éljünk. (Éppen ez a tény az oka, hogy napjainkban összemosódnak a rendi profilok: a mo-

nasztikus rend tagja „szerzetestanár”, a kontemplatív inkább lelkipásztor stb.) Ha létszámban megerősödünk, és iskolánkat a saját lábára állíthatjuk, akkor gazdagíthatjuk sajátos lelkiségünkkel és tevékenységünkkel a magyar egyházat.

CSORNAI PREMONTREI PRÉPOSTSÁG

Amikor a Prépostság csornai anyaházát akaruk visszaigényelni, nagy meglepetés ért: a tulajdoni lapon nem szerepelt az épület, csak ennyi: „közpark”. Hiába mutattunk rá az ott álló épületre, a válasz az volt: ez nem tény, hanem jogi kérdés! 1180 óta vannak premontreiek Csornán! Kik és mikor tüntették el még az épületünket is papíron?

Rendünk újjáéledésének reménye akkor támadt fel bennünk először, amikor 1988 nyarán, bár titokban, de részt vehettünk a németországi Steinfeldben a Generális Káptalanon. 1989 áprilisában ott voltunk az első szerzetesi összejövetelen, ahol biztattak bennünket, hogy öltünk fel magunkra — annyi év után ismét! — rendi ruhánkat. Tudtuk, hogy a közösségi élethez ház is kell. Ezért kértük vissza csornai anyaházunkat. Most már a prépostság egész épülete a miénk, kívül-belül renováltattuk, hála a rend segítségének. Nagy öröm volt számunkra, hogy már ebben az évben jelentkezett egy fiatal, aki az ausztriai Geras apátságban végezte noviciátusát. Azóta mások is követték, két noviciusunk, négy fiatal papunk van, ötven év után 1994-ben papszentelésre is sor került a prépostsági templomban.

Van már jövőnk, nem hiába kezdtünk újra mi, akik akkor voltunk fiatalok, amikor a rendek működését hazánkban betiltották. 1950-ben a csornai prépostságnak 62 tagja volt, mára 19-en maradtunk.

Az újrakezdésnél komoly dilemmát jelentett számunkra: várjunk-e a gimnáziumaink megnyitásával, s addig „csak” lelkipásztorokodással foglalkozunk? Ezt aztán hamarosan eldöntötte a „vox populi”, amit elsősorban volt diákjaink képviseltek, de a vallásos családok is igényeltek. A Szombathelyi Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium már a negyedik évfolyamát indította el, két fiatal hittanárral és egy Orange-ból hazatért

rendtárssal, aki angolt tanít. (Ezt a californiai apátságot az a hét csornai alapította, akik 1950-ben kényszerültek elhagyni hazájukat.) A Szentatya első látogatása alkalmával megerősített bennünket döntésünkben, amikor meghagyta a Püspöki Karnak: „...legyenek iskoláitok az óvodától az egyetemig!”.

Idős rendtagjaink megmaradtak otthonaikban. Az évenkénti kétszeri találkozóra, fogadalomtételekre eljönnek, örömmel látják az újjáéledést, és hálát adnak Istennek, hogy ezt megérhették.

Rendünk karizmájának tartjuk az evangélizálást. Szent Norbert ugyanis olyan rendet alapított, amelynek tagjai erőt merítve a közös imából, együttlétből, elindulnak a nép közé bűnbánatot és megtérést hirdetni. Mi, mai premontreiek is szeretnénk korunk társadalmának újra-evangélizálásában részt venni az ifjúság keresztény szellemű oktatásával és nevelésével. Ehhez azonban minél több tehetség és jólelkű, „minden jó ügyért kész” fiatalra lenne szükségünk.

A MAGYAR BENCÉS KONGREGÁCIÓ

Kongregációnkat 1950-ben részlegesen oszlatták fel. Az öt apátságból, 9 rendházból s a hozzátartozó gimnáziumból, továbbá a 26 plébániából álló Pannonhalmi Szent Benedek Rend két háza, a pannonthalmi és a győri maradt meg, erősen korlátozott körülmények között. Ennek következményeként 1989-re az 1950-ben még mintegy 300 főt számláló szerzetesközösség a felére zsugorodott, nagyobbik részük pedig már 60 év felett volt. Jelenleg 107 ünnepélyes fogadalmas rendtárs és 19 növendék tartozik Kongregációkhoz.

Testvéri kapcsolatban vagyunk a Szent Benedek Leányai Társasággal Tiszaújfalun, és lelkipásztori gondoskodást nyújtunk nekik. Az ő konventjükhöz 22 örökfogadalmas nővér és 7 növendék tartozik.

1984-től Budapesten tanulmányi házat nyithattunk. A rendszerváltás után került vissza a főpát kormányzása alá a Pannonhalmi Területi Apátság, régi nevén Pannonhalmi Egyházmegye, (15 egyházközséggel), majd tulajdonunkba került a kőszegi és a (szlovákiai) komáromi rendház (1991), a tihanyi (1993) és a bakonybéli (1996) apátság, a sop-

roni rendház (1996). Több ingatlan visszaadása még függőben van.

Az 1978-ban elkezdődött pannonhalmi rekonstrukció 1996 őszére befejeződött. Az apátság millenniumára felújított épület és közössége ekkor vendégül láthatta II. János Pál pápát, s e kiemelt jubileumi évben számos rendezvénynek, vendégnek adhatott otthont. A tulajdoni átvételt követően befejeződött a tihanyi apátsági templom belső megújítása, elindulhatott az apátsági épület és közvetlen környezetének felújítása. Ezzel párhuzamosan folyik a bakonybéli apátsági épület megújítása is, amelyet a Katolikus Szeretetszolgálattól vettünk át.

Tiszaújfalun Szent Benedek Leányai új kolostort építettek, a régi emberi lakásra alkalmatlanná vált az elmúlt évtizedekben.

Iskolai oktató-nevelő munkánkat Pannonhalmán és Győrött folytatjuk tovább, de immár 6 osztályosra bővített rendszerben. Új iskolát nem vállaltunk, mert a meglévő kettőt veszélyeztette volna. A budapesti Szent Benedek Bencés Általános Iskola és Gimnázium a Bencés Diákszövetség kezdeményezésére jött létre alapítványi iskolaként.

Területi Apátságunk 15 plébániáján rendszeres lelkipásztori, hitoktatói munka folyik. Csanakon evangelizációs centrum nyílt, amely lelkigyakorlatok tartására ad lehetőséget. Fontos központtá épül ki a tihanyi apátság: az Apátsági Múzeum hosszabb szünet után 1994 nyaratól ismét rangos kiállításoknak ad otthont. Az apátság épületét pedig lelkigyakorlatos házként kívánjuk működtetni, ahol más egyházi és kulturális események is szervezhetőek.

A szlovákiai Komarnóban, Rév-Komáromban visszakapott házunk a környék evangelizációjának s a magyarság kultúrájának szolgálatában akar tevékenykedni úgy, hogy a két nép kölcsönös megértésén, testvériségén is dolgozzék.

Számos idős szerzetes gondozását is végzünk, Pannonhalmán és Bakonybélben működő szociális otthonunkban.

Új színfoltot jelent a Bencés Kiadó 1991-től: célja, hogy bencés lelkiségi könyveket adjon ki, amelyek hosszú évtizedek óta hiányoztak a magyar keresztény életből. 1993-ban pedig újraindítottuk a Pannonhalmi Szemlét, amely a két világháború közt a Szent Gellért Hittudományi Főiskola rangos folyóirata volt.

Munkaterületeink felsorolása azt a látszatot keltheti, hogy a magyar bencések régi pozíciójukat próbálták visszazerezni. Nem ez a megfontolás vezette őket. Az ingatlanok rendezésekor történelmi kényszerhelyzetben cselekedtek, ahogy a többi szerzetesrend is. 1989 után az egész magyar társadalom, benne katolikus egyházunk is és a szerzetesrendek is nagyobb optimizmussal néztek a jövő elébe, mint azt ma, 1997-ben érezzük. Nem reményünket veszítettük el, csupán a realitások megtanítanak arra az evangéliumi magatartásra, amelyet Jézus mond példabeszédében a toronyépítéssel kapcsolatban. Előbb ülj le, számold ki, elegendő téglád van-e az építéshez!

A sokszínű közösségben a gondolkodásmód is sokféle. Vannak olyanok, akikben töretlenül él a régi szerzetesaptanár eszménye, és a három hivatást csak együtt és a régi iskolai keretekben tudják elgondolni. Mások szívből választják a szerzeteséletet, a papságot azonban nem kívánják vállalni. Közösségben akarnak élni, olyan egyszerűségben, amely nem választja el őket sem a rendi testvéreiktől, sem pedig a világi hívőktől. Sokan átélik a tanítás nehézségét, felelősségteljes voltát, és azt is látják, hogy megváltozott világunkban nem egyszerű fiatalokkal foglalkozni. Vágyódnak a személyesebb közösségre, az intenzívebb, de nem formális imaéletre.

Legtöbbünkben hiányzik a lelkipásztori hivatás, sokan még ma sem fogadják el, hogy történelmi örökségünk és mai kihívásunk is 15 egyházközség lelkipásztori ellátása. Sajátos a történelmi helyzet. A két világháború közötti lelki fellendülés emléke az idősebb korosztályban még emlékként jelen van, de a paphiány, a létező szocializmusban minimumra csökkent lelkipásztori szolgálat s a fiatalok megfogyatkozása sokakat elkedvetlenít. Új, másként nevelt, más egyházközségben élő és gondolkodó nemzedékre és papságra van szükség. Helyzetünk így diagnosztálható: tradíciószakadás van, nemzedékváltás van, a régi már nem ismételhető, az új még igen gyenge. Az ifjúság nevelésének korszerűsítése, évekig tartó következetes munka kell ahhoz, hogy egyházközségeink, lelkipásztori tevékenységünk megújult életet teremthessen.

A Kongregáció új *Konstitúciója* 1996 őszétől van érvényben: megtartja a hagyományos magyar bencés életkeretet, a szerzetesapta-

nári eszményt, ugyanakkor megteremti azt a lehetőséget, hogy a nagyobb közösség kisebb közösségekre váljék szét, vagy akár ezen belül életformát is válthasson, ha megérik erre az igény. A keresztény értékek csak közösségekben adhatók tovább, nem pedig „intézményben”. Intézményt fenntartani, és ott keresztény küldetésben az Evangélium és a kultúra munkásának lenni csak teljes elkötelezettséggel, egy célra összpontosított erővel lehetséges. A teljesítmény vágya vagy maga a munka tönkre is tehet közösséget. Szükség van a bencés arányérzetre, az imádság és a munka, a munka és a szükséges pihenés helyes arányára. Ezt még tanulnunk kell intézményeinkben, hogy azokat lelkiségben, szellemiségben és fegyelemben is a kor megkövetelte színvonalon tudjuk tartani.

MIASSZONYUNKRÓL, NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK

Az 1597-ben alakult szerzetestársulat hazánkban 1860-ban Kalocsán vert gyökeret. 1948-ig 3 tanítóképző, 1 mg. leányközépiskola, polgári és elemi iskolák, óvodákban ezernél több nővér nevelte a 15.000 főnyi ifjúságot. A nővérek a lehetőség szerint a szétszórásban is tartották a kapcsolatot. 1989 tavaszán hivatalosan is újjáalakult Társulatunk. Épületeink csekély hányadát kaptuk vissza, erősen elhasznált állapotban. Részben önerőből, részben külföldi segítséggel felújítottuk, illetve újakat építettünk: Budapest Mária utca: egyetemisták és főiskolások részére leánykollégium; Kiskunfélegyháza; óvoda, általános és szakközépiskola; Kalocsa: óvoda, általános iskola és gimnázium; Bp-Csepel és Mágocs szociális otthon idős nővéreinknek. Néhány nővér folytatja a plébániai munkát és a hitoktatást. Nevelőintézetünkben kevés még a fogadalmas nővér, világi munkatársakkal dolgozunk közösen. Óvodás kortól a szavaikért, cselekedeteikért felelősséget vállaló, társaik, környezetük iránt szeretettel teljes, az alapvető emberi erényekre fogékony személyiségeket akarunk nevelni, hogy tanúságtevő, keresztény felnőttekké váljanak az intézményeinkből az életbe lépő diákjaink.

KISEBB TESTVÉREK A SZŰZ MÁRIA RENDTARTOMÁNYBAN

A dunántúli ferences rendtartomány (a Mariana Provincia) a magyar ferencességnek csupán néhány tucatnyi tagot számláló kisebbik részét teszi ki. Ez a létszámban nem túl jelentős ferences közösség hat helyen igyekszik vállalni a magyar egyházban ráháruló lelkipásztori feladatokat (Szombathelyen, Zalaegerszegen, Bucsuszentlászlón, Sümegen, Segesden és budapesti központjában, a Ferenciek terén).

Az idei évben ünnepi pillanat érkezett el közösségünk számára: több fiatal testvér, akik eddig Szegeden és Budapesten végezték tanulmányaikat, most költözik haza dunántúli közösségeinkbe. Ez évtől kezdve a történelmi folytonosságot képviselő idős testvérek és az új generációt képviselő fiatalok közös élete lesz provinciánk legsajátosabb vonása.

A ferenceseknek Magyarországon két rendtartománya volt. A marianus rendtartomány működési engedélyét 1950-ben megvonták, és csak 1989-ben indulhatott újra. Tagjai közül többen tanárként működtek a ferences iskolában, többen egyházmegyei szolgálatban, mások civilként éltek. Növendékeket az illegálitásban működő provincia nem vehetett fel, azért megöregedett a közösség.

Az újraindulás sok bizonytalanságot hozdott. Elsőnek a Veszprémi Egyházmegye sietett segítségünkre, amikor felajánlotta a sümegi kegytemplomot és az egyházi használatban levő kolostori részeket, majd átadta Bucsuszentlászlót is. Nagy előrelépés volt, amikor az esztergomi főegyházmegye átadta a rendtartomány központi kolostorát és templomát, a Budapest-Belvárosit. Ezt követte Szombathely és Segesd átvétele.

Az első lépéseket mindenütt az egyházi hatóságok segítőkészsége tette lehetővé. Az állami intézkedések ugyanakkor bizonyos kényszerpályát is kijelöltek. Ezért a többi kolostorra is bejelentettük szándékunkat, hogy 10 éven belül vissza kívánjuk venni őket. Minden esetben döntő szempont volt a lelkipásztori megfontolás is. Ezért például a pápai kolostort az egyházmegyével közösen tervezzük működtetni katolikus gimnáziumként és kollégiumként.

Nagyatádon elsőként kapta vissza az államosított kolostort a rendtartomány, de meghagyta egyházközségi kezelésben. A tulajdon-

jog visszanyerése biztosítja a kibontakozás lehetőségét arra az időre, amikorra a személyi feltételek is megteremtődnek, és kizárja annak a veszélyét, hogy összeférhetetlen intézmény kerüljön az épületbe az átmeneti időszakban.

Az első időszak lelkesedése után jelentkeztek a mindennapi élet gondjai, az útkeresés, a kor igényeinek megfelelő átrendeződés.

A három magyar nyelvű rendtartomány (kettő Magyarországon, egy Erdélyben működik) közösen végzi a fiatalok nevelését. A fiatal testvérek sokmindent másként látnak, mint az idősebb rendtagok: észreveszik a rendben kínálkozó sokféle lehetőséget. De azt meg kell tanulniuk, hogy vannak alapvető és kiegészítő feladatok.

Lelkipásztori feladatokat vállaltunk, amelyekben helyet kap a Kolping-mozgalom, a cserkész-mozgalom és más ifjúsági csoportok. A fiatal rendtársak szolgálatba állásával intenzívebben szolgáljuk majd az ifjúságot és a szegényeket. Úgy sejtjük, hogy hitelességünk nem annyira a régmúlt umbriai eszményeknek a feltámasztásában rejlik, hanem inkább a jelennek és a jövőnek az Úr Lelkének sugallata szerinti formálásában. Az egyszerűség és szegénység Ferencben élő eszményét, a számunkra adott keretek alázatos és szolgálatra összpontosított felhasználásában látjuk megvalósíthatónak. Ferenc maga vezet rá minket, hogy minden megújulásnak az Úr Lelke iránti készséges engedelmességből kell eredni. A kezdeményező Lelket azonban úgy ismerjük, hogy ő, bár mindig új utakra hív minket, mégsem kell előtte letagadnunk azt, hogy honnan érteztünk...

ASSISI SZENT FERENC BETEGÁPOLÓ NŐVÉREI

Új, 1990-ben szerveződött szerzetesnői közösségünk a pécsi egyházmegyében kezdte meg működését Mayer Mihály megyéspüspök engedélyével. Az egyik legnagyobb hiány betöltésére, a betegek ápolására vállalkoztunk.

1990. január 2-án Budapestről érkezünk ketten Pécsre, a Megyei Kórház Geriátriai Osztályára. Mint beöltözött szerzetesnővérek léptünk a betegek közé negyven év után. A betegek úgy fogadtak, mintha mindig közöttük lettünk volna,

szerezzük szerettel és örömmel. Civil munkatársak nehezebben tudtak velünk mit kezdeni. De nagy jóindulatot tanúsítottak.

Hamarosan létszámban szépen gyarapodtunk. Megérkezésünk után ugyan egy kiürített kórteremben laktunk, de 1990-ben a kórház vezetősége egy raktárpéldét felújított a számunkra: tíz nővér befogadására alkalmas zárdát, kis kápolnával. 1993-ban már kilencen voltunk. A nővérek folyamatosan végezték egészségügyi tanulmányaikat, ápolónői oklevelet szereztek.

1995-ben elkészült a közösség szabályzata, s megkaptuk az egyházi jóváhagyást.

Ma 16 rendtagunk és két jelöltünk van. Önálló noviciátusi házuk van Máriagyúdon, amelyet a ferences rendtartománytól kaptunk 25 évi használatra. Közös erővel újítottuk fel a visszakapott rendházat. Itt 5 nővér él. Az Állami Szociális Otthonban 2 nővér dolgozik, 1 nővér a kegytemplomot tartja rendben, és a zarándokok segítségére van.

Mivel volt olyan fiatal nővér, aki hivatás-szerűen a beteg gyermekeket akarta ápolni, 1993-ban 3 nővér megkezdte munkáját Pécsen a gyermekkórházban. Kozármislyenben három év alatt felépült egy új templomunk. A faluban nagy szeretettel fogadtak az emberek. Egy nővér szakképzett ápolónőként körzeti orvos mellett dolgozik, és látogatja a házaknál a fekvő betegeket.

Sajátos karizmánk a betegápolás. Megpróbáljuk a betegekben Jézus Krisztust látni. Ehhez ad segítséget a szerzetesi élet, a tökéletes-ségre való állandó törekvés, II. János Pál pápa szavai szerint:

„Ha Krisztusnak, az isteni szamaritanusnak a lélek és a test orvosának nyomában járunk a nővérek, és alapítójuk példáját követik, ki kell tartaniuk a betegek iránti szeretetben, és megértő részvétellel kell ápolniuk őket.

Ha választaniuk kell, a legszegényebb és legelhagyatottabb betegeket és öregeket, a fogyatékosokat, a kirekesztetteket, a gyógyíthatatlanokat, a kábítószerek és az új fertőző betegségek áldozatait kell előnyben részesíteniük.”

A SZENT FERENC KISTESTVÉREI ÉS KISNŐVÉREI KÖZÖSSÉG

A közösség 1981-ben kelt életre, amikor honfitársai kérésére Magyarországra látogatott az

Ausztriában élő magyar származású Szöllösy Julianna. Közösségében, a Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek kongregációjában Christophora nővérként szerzett szerzetesi, pedagógiai és pszichológiai tapasztalatait adta tovább itthon.

1985-ben három magyar nővér kezdi meg a noviciátust titokban, Szent Ferenc Reguláris Harmadik Rendjének szabályai szerint. 1988-ban fiatalok csatlakozásával új lendületet vesz a közösség. Megszületik a mélyebb elköteleződés vágya a szerzetesi együttélés formájában. Két magyar nővér Ausztriába való kiköltözésével Feldkirchenben alakul meg az első kis sejt, amely Christophora nővér közösségében kap helyet és védelmet.

Amint lehetővé teszik a politikai-társadalmi körülmények, 1989 őszén már négyen telepednek le Budapesten Christophora nővér vezetésével, aki rendjétől egy éves szabadságot kap, hogy segítségével gyökeret eresztessen az új közösség.

A nővérek noviciátusával párhuzamosan 1989 őszén a testvérek közül hárman — teológiai tanulmányaikat megszakítva — az ausztriai Seckauban, egy bencés kolostorban kezdik meg a noviciátust.

1989-ben, a hazatelepedés első évében is az ország keleti része felé irányul a közösség érdeklődése, és felveszi a kapcsolatot Seregély István egri érsekkel. 1990 tavaszán a Szentatya magánkihallgatáson fogadja a teljes közösséget, Egon Kapellari klagenfurti alapító püspök vezetésével. Röviddel ezután születik meg az egyházi jóváhagyás, majd a klagenfurti püspök átadja a protektorátust az egri érseknek. A testvérek az Egri Érseki Szemináriumban folytatják tanulmányaikat.

A nővérek 1991 januárjában Budapestről Szomolyára költöznek az egri érsek által felajánlott üres plébániaépületbe. Lelkipásztori kisegítő szolgálatuk mellett alkalmanként lelkigyakorlatoknak, illetve elcsendesedni vágyóknak is helyet adnak. 1992 nyarán második letelepedési helyül a bükkszentkereszti megüresedett plébániaépületet kapja a nővérközösség az egri érsektől.

Ebben az évben kezdi meg szolgálatát a miskolc-diósgyőri plébánián a közösség első papja. 1993-ban két pap vezetésével a testvérek megalapítják első önálló házukat a miskolc-diósgyőrvasgyári plébánián. 1994 őszén

Arló község fogad be öt nővért. Ekkor a noviciátus „csendes éve” átkerül Szomolyárról Arlóba. A fogadalmas nővérek itt is részt vállalnak az evangelizációból.

A családokkal való kapcsolat 1994-ben, Szentcsalád vasárnapján, a „Család évében”, egy jegyespár elköteleződésével új irányt vett. 1996 nyarán a családosok és egyedülálló közössége saját felelőst kap. Ezzel jobban kirajzolódik a teljes közösségről alkotott eredeti kép: „Egyház kicsiben”.

AZ ISTENI SZERETET LEÁNYAI KONGREGÁCIÓ

A rendszerváltozás utáni első lépésünk a számbavétel volt. Az eredmény lesújtó volt. 1950-ben a rendhez 276 szerzetesnő tartozott. Közülük 1989-ben 90 nővér élt még, akik közül tíz fő volt 60-70 év között, 79-en 70 éven felül, és egy fő volt 50 év alatt.

Volt házaink, zárdáink közül semmi sem maradt birtokunkban. Rendtagjaink közül többen rendelkeztek kisebb-nagyobb lakással. A tartományfőnöknő az egyik lakásban kezdte meg a szervezési munkát. Egyik rendtagunk az ipolytölgyesi gyermekotthon dolgozója volt: 1989. november 21-én itt alakult meg 6 taggal az első konvent. Az ápolási tevékenységen kívül a szomszéd faluban hitoktatást vállaltunk. Nem volt könnyű annyi éves önálló élet után a közösségi élet. Nagy előrelépést jelentett, amikor 1994-ben a IX. kerületi Önkormányzat a Bokréta utcai három emeletes árvaházunkért kárpótlásul egy romos családi házat ajánlott fel és építtetett meg terveink szerint. Ez a kétszintes épület lett tartományházunk. Itt hoztunk létre egy 14 fős leánykollégiumot, s itt kapott helyet a posztulátus és a noviciátus is.

Egyetlen óvó-, tanító- és tanárnőnk sincs olyan korban és egészségi állapotban, hogy tanítási munkát vállalhatnánk. Képzésük — amennyiben lennének megfelelő jelentkező fiatalok — 4-6 év, tehát ilyen vállalkozásokba nem foghatunk. Alapelvünk: ha magunk nem tudjuk ellátni rendünk szellemében és szokott nívóján oktatási intézményeinket, idegen bevonásálat nem próbálkozunk.

Jelenlegi utánpótlásunk egyelőre 3 fő, ök egészségügyi, illetve teológiai tanulmányokat

folytatnak. Nagy az igény hitoktatókra és plébániai kisegítőkre; itt tudunk majd segítségére lenni a lelkészkedő papságnak. Kollégiumainkkal pedig segítségére lehetünk egyetemi, főiskolai tanulmányaikat végző fiatal értelmiségeinknek, hogy gondoktól mentesen, szülők számára megnyugtató körülmények között végezhesék tanulmányaikat.

PIARISTÁK

A történelmi Magyarország térképén 1642-ben jelenik meg az első piarista iskola: az akkori Szepességhez tartozó Podolinban. Az első iskolák a felvidéki városokban jönnek létre, majd Buda s az ország felszabadulása után, a 18. század elején Veszprémtől Kecskeméig, Pesttől Szegedig sorra alakulnak a piarista iskolák. A rend magyarországi megtelepedésének 300. évfordulóján, 1942-ben gyönyörű múltra tekinthetett vissza, hiszen a magyar történelem legkiválóbb alakjai közül sokan a piaristáknak köszönheték műveltségüket és emberségüket, hitüket és magyarságtudatukat. Akkor aligha gondolhatta a rend, hogy néhány év múlva a diktatúra áldozatává lesz.

1948-ban az iskolák államosításakor a piaristák egy része lekipásztori munkát vállalt, másik részük pedig az akkor létrehozott „kiszemináriumokban” vállalt tanárkodást. 1950 végzetes nyarán több rendházból elhurcolták az atyákat (Magyaróvár, Tata, Nagykanizsa), más rendházakra nem került sor. A nyár végére megszülető kényszeregyezmény szerint négy tanítórend kapott engedélyt arra, hogy két-két iskolát működtessen. Közük voltak a piaristák is. Így indulhatott újra a munka a budapesti és a kecskeméti gimnáziumban, minden szempontból a minimálisra szorított életkeretek és állandó zaklatások között.

Az 1950-es egyezmény jelölte ki az egyház működési kereteit egészen a rendszerváltozásig. A váratlanul ajándékba kapott szabadság új lehetőségek és új feladatok elé állította a rend közösségét. A többi rendekhez hasonlóan mi is belekényszerültünk azokba a mindmáig le nem zárult, gyakran keserves tárgyalásokba, amelyek a rend jogos ingatlanainak visszaadását intézték. A lehetőségek és az elvárások döntés elé állították a rendet: mernek-e kockázatokat és terheket is vállalva új iskolákat nyitni, igennel feelve sokszáz

szülő, hajdani és jövőbeli diák kívánságára. A rend így sorra nyitotta újra régi iskoláit: Vácott és Szegeden gimnáziumot, Kecskeméten és Nagykanizsán általános iskolát, Mosonmagyaróváron mindkettőt; kollégiumot létesített egyetemistáknak Szegeden, középiskolásoknak Sátoraljaújhelyen, Gödön pedig szakmunkásképző iskolát hozott létre, s piarista igazgató vezetése alatt folyik a tanítás a veszprémi Padányi Bíró Márton gimnáziumban, szakközép- és általános iskolában is.

A szétszórátás következtében a százat alig haladja meg ma a piaristák létszáma, s ez perze nem növekedhetett jelentősen ilyen rövid idő alatt: a rendi közösségbe mindössze néhány idősebb rendtárs tudott már visszatérni, a rendbe lépett s tanulmányaikat elvégző fiatalok pedig legfőleg az öregség, betegség következtében kiesők munkáját tudják pótolni. Így aztán a magyar piaristáknak is át kellett formálniuk iskoláik arculatát, úgy, ahogyan világszerte tették-teszik a szerzetesiskolákban: piarista szellemiségű világi tanárok végzik az oktatás-nevelés javarésztét. Alaposan megváltozott így iskoláinknak az elmúlt évtizedekben megszokott arculata. Az átállás nem megy könnyen: ehhez új egyházképre, új szerzetesi tudatra, a piarista lelkület határozottabb és vonzóbb megfogalmazására van szükség.

Az igények és elvárások óriásiak: az újonnan nyílt katolikus iskolák tanárai a piarista pedagógusok nevelési és oktatási tapasztalatait várják, s az egyház és a társadalom közt akadozva induló párbeszédben is a hitet és a kultúrát egységbe ötvöző piarista lelkület tud talán a legnagyobb segítséget nyújtani.

Négyszáz éve annak, hogy a rend alapítója, Kalazanci Szent József Róma szegénynegyedében, a Trasteverében megnyitotta első iskoláját. A kor kiáltó hívását hallotta meg, s arra adott választ az Evangélium szellemében. A magyar piaristák e jubileumot avval ünnepelhetik meg a legméltóbban, hogy felfigyelnek a mai kor legnagyobb szükségletére, és az eszményekhez igazodó, jóra törekvő, erkölcsös fiatalokat nevelnek az emberiség, a magyarság javára, Isten üdvözítő szándéka szerint.

DOMONKOSOK

A mi rendünk — a többiekhez hasonlóan — nagy nehézségekkel küzd. Az idős és a kezdő rendtagok rétege közt hiányoznak a középkorúak. 1989-ben három helyen indulhattunk: Budapesten, Sopronban és Debrecenben. E három hely különböző kívánalmi más-más munkát igényeltek. Budapesten a „Domi”-ban híres ifjúsági élet folyt a 70-es évektől kezdve, ebbe kellett bekapcsolódnunk. Így a plébániai szolgálatok mellett sor került a vakok hitoktatására, majd ezt váltotta fel a kábítószerezézők és munkanélküliek felé nyitó karitatív munka az ifjúság bekapcsolásával, fiatal házások lakáshoz juttatása alapítvány szervezésével.

Sopronban nincs plébániánk, így templomunkban jó lehetőség van a domonkos lelki gondozás megteremtésére. Emellett a gimnáziumi hitoktatásban és az egyetemi oktatásban is részt veszünk.

Debrecenben a plébániai adottságok az egyetemi városrészhez kötődnek. Így lehetőségünk nyílt bekapcsolódnunk az egyetemi oktatásban a KLTE-n. Az orvosi egyetemen a teológia és medicina határkérdéseivel fakultáció indult, amely nagy érdeklődést váltott ki. Két Lengyelországból jött domonkos is segít a munkában. Az egyetemhez közel egy új templom alapjait raktuk le 1996 végére. A tervekben szerepelt egy rendház, egy 48 férőhelyes kollégium egyetemistáknak, és egy Down-iskola felépítése. 1997 elején átadtuk a felépítést a Debrecen-Nyíregyháza egyházmegye püspökének.

Az idős atyák közül voltak, akik be tudtak jönni valamelyik rendházba, és bekapcsolódtak a feladatokba. De vannak olyanok is, akik ápolásukat már csak jelenlegi otthonukban tudják megoldani. A soproni házban lehetőséget teremtettünk a nyugdíjas atyák befogadására és gondozására is.

Az új jelentkezők korábban Grazban, majd Debrecenben töltötték noviciátusukat. Jelenleg 2 noviciusunk van.

A jövőről beszélnünk most elkapkodott lenne. Az újraindulás kezdetén állunk. Terveink vannak, de megvalósításukhoz nincs még minden eszköz a kezünkben.

A FERENCSEK KAPISZTRÁN RENDTARTOMÁNYA

1950-ben a bencésekkel, a piaristákkal és az iskolanővérekkel együtt a mi provinciánk is engedélyt kapott arra, hogy két gimnáziumot működtessen. A mariánus provincia a bizonytalan helyzetben nem vállalta a tanítást, így tőlük vettük át az esztergomi gimnáziumot, Szentendrén pedig a nemrég alakult egyházközségi gimnáziumot. Megmaradt a Margit körüti anyaházunk (tanáraink innen jártak ki tanítani Szentendrére) és a paraszti növendékházunk.

1990 után provinciánk új vállalkozásokba kezdett. Volt épületeink visszakapása nem ment könnyen. Azokat a házakat sikerült visszakapnunk, ahol a tartományfőnök személyes ismeretségei révén, a rend érdekeit a helyi igényekkel egyeztetve létrehozta a megállapodást. Átvettük a mátraverebélyi búcsújáróhely templomát, a gyöngyösi plébániát; a szécsényi kolostorban a noviciátus, a szegediben a növendékház kapott helyet. Fontos szerepet vállaltunk a kárpátaljai magyar hívek lelki gondozásában: Nagyszőlősről ma 15 helységbe járnak ki a ferencesek. Az oktatás területén: bővítettük két meglévő gimnáziumunkat, Budapesten átvettük az orsolyiták tulajdonába került általános iskolát, Mohácson a „keresztény” általános iskolát. Ami új vállalkozásainkat illeti: valójában nem végeztük el a józan, imádságos, közös helyzetelemzést — ehhez túl gyorsan kellett cselekedni.

Nevelési házainkban kaptak helyet a mariánus és az erdélyi rendtartomány növendékei is. Így ma 12 mariánus, 20 erdélyi és 25 kapisztránus ferences növendék készül hivatására. Az új jelentkezők létszáma körülbelül állandó, gondolkodásmódjuk azonban sokban eltér a miénktől. Érezhetővé vált, hogy a társadalom alaprétégeit érte az a kár, ami a 40 év alatt felhalmozódott, és ami a fiataloknak különösen sokat ártott: teherbírásban, önállóságban, érzelmi függetlenségben meglepően gyöngék. Most válik láthatóvá, hogy a szerzetességről sokaknak vagy semmilyen ismeretük sincsen, vagy torzképeket ismernek róla.

Eddig vállalt feladataink nincsenek ellentétben rendünk karizmájával, életmódunk azonban inkább. Egyéni és közösségi erőfeszítésekre van szükség, hogy erősíthessük

egymás közt a nyíltságot, az odafigyelést, a megértést. Nem elég erős bennünk az imádság szelleme sem. Még nem mértük fel, milyen károk okoz belső életünkben a sikeroorientált, elismerésre törekvő beállítottság. Még nem fedeztük fel igazán ismét a kicsinység, az ingyenes imádság, testvéries együttlét jelentőségét. Pedig ezek nélkül a ferences élet csak kulturális rezervátum.

A SZERETET MISSZIONÁRIUSAI

A köznyelv „Teréz anya nővéreiként” emlegeti a kék csíkos fehér száriban járó nővéreket, akik 1989-ben telepedtek le Magyarországon. A nemrég elhunyt Teréz anya 1986-ban járt először hazánkban: valaki végrendeletében reá hagyta budai villáját, s ő azt remélte, hogy ezen a jogcímen engedélyt kap arra is, hogy nővéreit itt megtelepíthesse. Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke elutasította a kérelmet. Amikor azonban három évvel később a szerzetesrendek működési engedélyt kaptak, Teréz anya az első között jelentkezett: először telefonon érdeklődött a lehetőségek iránt, s kérte meg magyarországi tisztelőibárátait arra, hogy keressenek olyan épületet, ahol a nővérek megtelepedhetnek. Egyetlen kikötése volt: Budapest szegényei között akarnak élni és dolgozni.

Néhány hónappal később már négy nővérel együtt érkezett meg Teréz anya. Amerre járt, mindenütt tömegek fogadták: zsúfolásig teli templomokban szólt Isten szeretetéről. Valójában szinte meg se kellett szólalnia: egész lénye, törekeny, aprócska alakja ezt sugározta. Aki csak találkozott vele, érezhette: egy élő szent jár közöttünk. Ő pedig minden percét a leggyakorlatiasabb tennivalók elvégzésére igyekezett felhasználni, hogy néhány nap alatt elintézhessen mindent, s létrehozassa szerzetük első házat az országban. Két üresen álló egyházi épületet ajánlottak fel neki: a Bokréta utcai kápolnát a IX. kerületben, Érden pedig egy elhagyott plébániát. Már-már beköltöztek a Bokréta utcai romos lakásba, amikor az érdiek elvitték egy nyomorúságos körülmények között élő cigánycsaláddhoz. Teréz anya azonnal döntött: itt kell élniük nővéreinek, „a szegények legszegényebbeiket” szolgálva.

A négy nővérből kettő indiai volt, egy francia, egy lengyel. Hamarosan megtanultak azonban magyarul, legalább annyira, hogy segíteni tudjanak a rászorulókön: ingyen konyhát létesítettek, ruhát osztogattak, fölkeresték azokat, akik mozgásra képtelenül, gondozás és ápolás nélkül tengették életüket nyomorúságos körülmények között. Maguk is a legegyszerűbben élnek, sorsközösséget vállalva a legszegényebbekkel s mindenüket megosztva velük.

Fenntartás nélküli szeretetszolgálatuk sokakból húzta elő az adakozó jóságot. Sem állami, sem egyházi hivatalos támogatást nem fogadnak el, csupán az emberek adományai-ból élnek, s bárkit szívesen fogadnak, aki akár imájával, akár munkájával, akár szenvedésének felajánlásával segíteni akarja vállalt szolgálatukat: a szeretet misszióját. Teréz anya kívánsága: ne haljon meg senki anélkül, hogy meg ne tapasztalná Isten szeretetét. Nővéreit ez a hivatás élteti: váljanak Isten szeretetének eszközeivé a nyomorba jutott, gondozásra, segítségre vagy egyszerűen csak jó szóra rászoruló emberek között.

Életük azóta tovább fejlődött: a Tömő utcában; Budapest VIII. kerületében kaptak egy üres háztelket, azon fabarakkokat húztak fel saját lakásuknak és kápolnájuknak, s egy háromszintes épületet emeltek, ahová a magatehetetlen, ápolásra szoruló hajléktalanokat fogadják be és gondozzák. Ugyanitt naponta 200-300 embernek főznek ebédet, de adnak tisztálkodási lehetőséget, sőt biztosítanak elemi egészségügyi ellátást is a legrászorultabbaknak. Érden pedig olyan kisgyermekes anyákat fogadnak be otthonukba, akiknek se lakáslehetőségük, se családjuk nincsen, aki gondoskodna róluk.

Isten a szeretet. Nekünk pedig az a hivatásunk, hogy segítjük Isten szeretetének megtestesülését szenvedéssel-bűnnel sújtott világunkban. A szerzet minden kápolnájában a kereszt mellé a haldokló Jézusnak egyetlen szavát írják fel: „I thirst”, „Szomjazom”. Jézus, az Istenfia, szomjazza a szeretetünket: vele találkozhatunk a hitből fakadó imádságban és a „szegények legszegényebbeinek” szolgálatában.

AZ EGYHÁZI TANÍTÓHIVATAL MEGNYILATKOZÁSAI

Végre kezünkben tarthatjuk a „magyar Denzinger”! A teológusok körében az 1854-ben először megjelent szöveggyűjtemény hamar fogalommal, egyszerűen csak „a Denzingerre” vált, és mai, többszörösen átdolgozott változata is megőrizte ezt a klasszikusan csengő nevet, természetesen kiegészülve a 37. kiadás (1991) sajtó alá rendezőjének, Peter Hünermann professzornak a nevével (e recenzió írásakor ezt a kiadványt forgattam). Teológusok latinul és görögül tudó nemzedékei használták tanulmányaik során ezt az időről időre mindig naprakésszé tett segédkönyvet, és most a latin (görög) és német bilingvis kiadás után magyarul is közkinccsé válhat. A magyar kiadást indokolja a papság — *proh dolor!* — megcsappant klasszikus nyelvismerete (a latin 8. századi nemtudására vö. 588. pont) és a teológia iránti világi érdeklődés folyamatos növekedése. A magyar Denzinger felépítése megfelel a jó érzékkel mintának választott 1991-es (Herder által gondozott) kiadásnak. Fila Béla és Jug László összeállításában is a korai idők külön csokorba kötött hitvallásait (9-31.) követik időrendben a Tanítóhivatal dokumentumai (32-814.), az *Index systematicus* (815-889. old.) és a nevetek is tartalmazó tárgymutató (890-910.). A kiadvány kezelhetőségét a szövegegységeknek a margón feltüntetett sorszáma biztosítja, erre és nem az oldalszámra szokás a szakirodalomban hivatkozni. A magyar kiadás *Előszava* az egyházi Tanítóhivatal mibenlétét tárgyalja röviden, majd az elengedhetetlen könyvészeti adatok után a „fordítástechnikai megjegyzések” vezetnek be a szövegek olvasásához, pontosabban: először az egy-egy tárgykört felölelő szövegek kiválogatásához, majd elolvasásához. (Az *Előszó* egy kiragadott mondata a 2. oldalon azonban zavarba ejti a nem teológus recenzenst: „A dogmák és a teológia története manapság már valóságos képet tud adni a Tanítóhivatal működéséről, nyilatkozatairól az Egyház története folyamán.” Eddig erre „a valóságos képre” nem

volt képes a mindenkori „dogmák és a teológia története”?) Az olvasó és teológushallgató első tájékoztatására szolgálhatnak az egyes részek előtti rövid és dőlt betűvel szedett fontos megjegyzések az illető textus *Sitz im Lebenjéről*. A magyar szöveg gondozói jó érzékkel bővítették néhány ponton a 37. kiadás anyagát; ezek közül egypárat érdemes kiemelni: a szegényekről való gondoskodást (3133a), az Egyház iránti szeretetet és a hazaszeretetet (3255a), és a világiak apostolságát (3255a) tárgyaló pontokat. Az olvasó nem feltétlenül szakképzett teológus: a könyv olyan művelődés- és filozófiatörténészek könyvespolcairól sem hiányozhat, akik a kultúrtörténeti eseményeknek a katolikus hittől elválaszthatatlan mozgatórugóit meg akarják ismerni, tekintettel arra a szerepre, amelyet a katolikus egyház a történelem folyamán betöltött és ma is betölt.

Jónéhány szöveget összevetve az eredetivel, megállapíthatjuk, hogy a fordítók jó munkát végeztek, olvasható és érthető, bár nem mindig zökkenőmentes magyar nyelvre ültették át az eredetit. Munkájuk során ügyelniük kellett a sajátos egyházi szóhasználat megőrzésére, ami a fogalmi, azaz a teológiai pontosság előfeltétele. Időnkénti stilisztikai döccenők mellett a tömörségre való törekvés hiányát lehet felróni hibaként, ez, valamint a feltétlen filológiai hűség semmiképpen nem ment volna a tartalom rovására.

A kötet szerkesztése, ami nem a fordítók munkája volt, már több kívánnivalót hagy maga után. A görög szövegek szedésénél vetődik fel a kérdés: érdemes-e olyan szövegszerkesztővel dolgozni, amelyikkel nem lehet (?) görög ékezeteket előállítani: magukban a szövegekben és latin betűs átírásukban is van hiba. Érdemes lenne megfontolni, hogy egyáltalán szükség van-e ezeknek a párszavas görög szövegkezdeteknek a közlésére? Ennél súlyosabb probléma, hogy könyvtári katalógusban hiába keressünk a „magyar Denzinger”: a könyv címéből ez nem derül ki, sőt a külső borító alapján szerzőknek kellene tekinteni a fordítókat és összeállítókat...

A tartalomjegyzék nem tünteti fel egyértelműen, hogy két részre tagolódik a kötet: az első a hitvallásokat, a második az egyházi tanítóhivatal dokumentumait tartalmazza.

Néhány szerkesztési és fordítási problémára szeretnők itt felhívni a figyelmet. Először: a hitvallások tagolása nem elég világos, a német példát tipográfiailag is követve ez eo ipso megoldódott volna. Furcsa azt olvasni vastagbetűs címként, hogy: *Tudatosan szerkesztett hitvallások* (Gegliederte Bekenntnisse), ami ugyan lehet igaz, de inkább egy bevezető magyarzatba illik, semmint alcímbe. A 17. pontból tudjuk meg, hogy a szakirodalomban már régóta bevett Sacramentarium magyar megfelelője „Szentségi Szerkönyv” lenne. Ennek ellenére a 36. pontban a Sacramentarium Gelasianum szerencsésen elkerülte a fordítást. Azt hiszem ez az a határ, ahol meg kell állnia a fordítónak, felismerve, hogy vannak terminus technicusok, amelyeket nem szabad magyarra átültetni.

Az első részben, a hitvallások kapcsán lehet figyelni azokra az állandó szövegegyeségekre és fordulatokra, amelyekből ezek építkeznek. Ha a fordulatok állandók, vagy megközelítően azok, akkor a magyar fordításnak is hasonló módon kell(ene) eljárnia, hogy pusztán a magyar szöveg alapján is lehessen nagyjából az eredeti latin ill. görög állandósult fordulataira következtetni. Ez sajnos, mint az alábbi néhány példa mutatja, több esetben elmaradt. A „descendit ad inferna” magyar megfelelői például: „alászállt a pokolba” (23., 27. pont), „leszállott a poklokra” (28., 35. pont), „alászállt a pokolra” (29. pont). Az „omnia per ipsum facta sunt” (Io 1,3) görög megfelelőjére néhány példa: „s ő általa keletkezett minden” (40. pont), „aki által a mindenség keletkezett” (41. pont), „által a lett minden” (42. pont), „aki által minden teremtetett” (44. pont). A 42-45. pont bevezetésébe értelemzavaró hiba csúszott be: Salmis püspöke, Epiphanius 374-ben keletkezett művében megőrzött rövidebb és hosszabb hitvallási formula nem 118-ból és 119-ből származik, hanem a mű (Ancoratus) 118. és 119. fejezetéből vett idézetekről van szó. A 28. pont bevezetésében az utolsó mondatnak („Az eredeti szöveg közlésében megtartjuk a szavak eredeti barbár formáját”, 16.) nyilván

csak az eredeti, vagyis a latin szöveget közlő kiadvány esetében volt értelme (például „mortuus et sepultus, discendit ad inferna, ... vivos et mortuus? ...”). Az I. Konstantinápolyi zsinat eretnekségeket elítélő kánonjának (151. pont) magyar fordításánál jobb lett volna Erdő Péter szövegezésére tekintettel lenni (*Az ókeresztény kor egyházfegyelme az első négy században*, 1983, Bp., 338., Ókeresztény írók, V. köt.).

A 350-354. pont a Decretum Gelasianumból közöl részleteket. A 353. pontban a „decretales epistolas” kissé körülményesen van átültetve: a „rendeletet magukban foglaló levelek” helyett egyszerűen ’dekretális leveleket’ (Dekretalbriefe), vagy ’dekretálisokat’ lehetett volna írni. A következő sorokban a „gesta sanctorum martyrum” magyarázata — „a szent vértanúkkal megtörtént események” — pontatlan, mivel a gesta itt már önálló műfajt jelent (geszta, történet). Ugyanitt pár sorral lejjebb, az 1Tessz 5,21 modern fordítása — „Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartsátok meg” — helyett Káldi György nyomán a régi és pontosabb szövegezését részesítettem volna előnyben: „Mindent vizsgáljatok meg; ami jó, azt tartsátok meg” (Szent István Társulat kiadása, 1928. Továbbá vö.: „Mindeket megpróbáljatok: a’ mi jó, azt megtartsátok.” Károli Gáspár, 1861, Pest.). Erre az önállóságra egyébként az Előszó feljogosította volna a fordítókat (vö. 7. oldal első bekezdés). Az 1028-1049. pont Nicolas d’Autrecourt téves tanait tartalmazza, amelyeket 1347. november 25-én visszavont, és a téves iratokat az egyetem színe előtt elégették. A könyvégetés ősrégi szokása itt azt jelenti, hogy szerzőjük teljesen elfordult hamis nézeteitől, és ezzel a végleges megoldással, a könyvek fizikai megsemmisítésével is kifejezésre juttatta, hogy fenntartás nélkül elfogadja az ortodox egyházi tanítást. Tabula rasa: Nicolas d’Autrecourt három évvel később a metzi dóm dékánja lett (vö. a 900. pont: Petrus Johannes Olivi írásainak elégetése).

A téves tételek felsorolása veti fel Denzinger olvasásának egyik nehézségét: az ilyen jellegű szöveggyűjteményben a tévedés mellől természetszerűleg hiányzik a fides recta kifejtése. Tehát ezeket kellő körültekintéssel és más segédletek bevonásával kell értelmezni a korabeli teológia, filozófia és szellemi élet,

valamint az egyháztörténet ismeretének fényében. Emiatt célszerű lett volna esetleg a német kiadás bevezetőjének szorosabb követe, ahol — ugyan röviden —, de mégis kitérnek erre a problémára Yves Congar egy cikke alapján (*Über den rechten Gebrauch des „Denzinger“*, in: *Situation und Aufgabe der Theologie heute*, 1971, Paderborn, 125-150.).

XIII. Leó pápa híres *Rerum novarum* kezdetű enciklikája bevezető jegyzetében apró pontatlanság, hogy nemcsak két bíboros (közülük Liberatore SJ nem volt bíboros), hanem hárman (harmadikuk neve: Mazzella SJ, tényleg bíboros volt) készítették a tervezetet, amely a pápa elé került. Hiába szerepel mindhárom név a német eredetiben, úgy érzem, teljesen fölösleges volt bevenni őket a magyar kiadásba (ezzel a névtelenségre kárthatással távol álljon tőlem, hogy munkájuk értékét kétségbe vonjam). A 3267. pont (a magántulajdonról) olvasásakor egy szentírási idézet után zárójelben Szent Tamás neve áll minden magyarázat nélkül: a Herder-kiadás lábjegyzetéből derül csupán ki, hogy itt a szöveg Tamás *Summájára* utal. A többi részletben fellelhető forráshelyek sincsenek megadva (Augustinus, Hieronymus, Richardus a Sancto Victore, Nagy Szent Vazul, Nagy Szent Leó, Karthágói Cyprianus), pedig már sok szerző idézeteinek a Vanyó László szerkesztette *Ókeresztény írók* sorozat eddigi kötetében utána lehet nézni. E hiányok érthető oka lehet, hogy a könyv „elsősorban tanulmányi célokat szolgál” (Előszó, 4.). Ettől függetlenül a 3294. pontnál a bibliai locust (3 Esra 4,38) mindenképpen pótolni kell.

A katolikus egyház története elválaszthatatlan az írásbeliségtől, hiszen a hagyomány mellett a lényeges egyházi tanítás elsősorban írásbeli úton terjedt: egyrészt a *Biblia*, másrészt a hit tartalmát kifejtő iratok. Nem véletlen, ha kiemelik, hogy III. Félix pápa (526-530) az 529-es II. orange-i zsinat aktáit sajátkezűleg írta alá a prólogus megfogalmazása szerint: „et manibus nostris subscribere deberemus ...” (370. pont). Az írás jelentőségének felismerésére utal, hogy I. Pelagius pápa (556-561) a megelőző zsinatok és pápák igaz tanítását tartalmazó kánonokat és leveleket megőrzi („canones, ... epistolas, ... me custodire profiteor ...” 444. pont). A rövid 486. pont I.

Honorius pápa (625-638) idején a IV. toledói zsinat határozatai közül az *Apokalipszis* szerzőségéről szól. A magyar fordítás: „úgy jegyzik, mint János evangélistáét” („Johannis evangelistae esse perscribunt”) rossz újságírói nyelvre emlékeztet; helyesen talán úgy lehetne visszaadni, hogy: „János evangélistának tulajdonítják”. Az „inter divinos libros recipiendum (constituerunt)” sem azt jelenti, hogy „az isteni könyvek között kell elfogadni”, hanem, hogy „az isteni könyvek közé kell felvenni”, (számítani vagy sorolni). Az „eumque (ti. János *Apokalipszisét*) in Ecclesia praedicare contemnunt” magyarázata, hogy „nem törődnek azzal, hogy azt az Isten egyházában hirdessék” helyett a ‘contemnere’ ‘elutasít’ jelentése talán közelebb állna az eredetihez. Nyilvánvaló, hogy a fordító alapjában jól megértette a szöveget, a kiemelt részek nem értelemzavaró hibák, de a filológiai hűséget az ilyen apróságokon is számon kell kérni. XI. Piusz *Divini illius magistri* kezdetű, a keresztény nevelésről szóló 1929-ben kiadott körlevelében örömmel fedezhetünk fel Horatius idézetet (3699. pont), sajnos locus nélkül (Carm. III 3,1). Érdemes lett volna beírni.

A számítógépes szedés következtében Hornisdas pápa neve mindenütt helytelenül, Hornisdasként szerepel. Ki kell azonban emelni, hogy a kötet méretéhez képest feltűnően kevés az elírás; az ellenben bántó, hogy Reccared vizigót uralkodó († 601) a tárgymutatóban mint „Reccaredus királynő” szerepel.

A „Hungarian translation” érthetetlen módon egyedül Fila Béla nevét hozza, a fordítás óriási munkájában társ Jug Lászlóét nem, valamint az egyházi „Imprimatur” (vö. Egyházi Törvénykönyv 823. kán. 1. §; és 827. kán. 2. §; nemkülönben az 1508. pont a kötetben) feltüntetése is lemaradt, hasonlóan a kiadói jogokhoz. A vitathatatlanul értékes kötet alkotóit csak hála illelheti, további erényeit nem sorolva és hibái fölött jóindulatúan szemet hunyva csak remélni lehet, hogy ezeket a — természetesen nagyon nem egyenlő súlyú — egyenetlenségeket és hiányosságokat a második kiadás, elsősorban éppen a teológusok jobb képzése érdekében, kijavítja és pótolja. (*Örökmécs Alapítvány, Kisterenye — Budapest, 1997.*)

SARBAK GÁBOR

BORSA GEDEON: KÖNYV-TÖRTÉNETI ÍRÁSOK I. RÉSZ

A könyvekről szóló könyveket mindig különös érdeklődéssel és mély alázattal vesszük kézbe. Így voltunk ezzel például 1959-ben, Fitz József nevezetes könyvével (*A magyar könyv története 1711-ig*), vagy az 1977-ben kiadott reprezentatív tipográfiai művel, a Gara Miklós szerkesztésében megjelent *Nyomdaipari enciklopédiával*. S így vagyunk ezzel most is, a hazai nyomdászat 15-17. századi kezdeteit tárgyaló félszáz tudományos dolgozatot tartalmazó gyűjteménnyel. E művekből lehetetlen nem észrevenni, hogy az írásbeliség, a nyomdászat és a könyvkiadás köré csoportosuló tevékenységek és foglalkozások mennyire mélyen és termékenyítően hatottak kultúránkra. Bár ezen írások — egy-egy nyomdászat- és könyvtörténeti részkérdés kutatási eredményeinek közreadása révén — igazából csak egy szűk szakmai réteg számára bírnak különleges fontossággal, azok olvasása az adott történelmi korszak mélyreható elemzésének s főleg az etikus történelemszemléti tárgyalásmódnak köszönhetően ritka élményt nyújt a hazai és európai művelődéstörténet iránt érdeklődőknek. Egy-egy nyomda, nyomdatermék vagy nyomdász sorsának bemutatásához, vagy egy-egy könyv illetve annak különböző kiadásainak nyomon követéséhez Borsa élvezetes stílussal párosult történelemtudósi alapossággal mutatja meg a történelmi-társadalmi hátteret, az európai szellemi-gazdasági központok, egyetemek, kolostorok és főpapi székhelyek szerepét s azok kulturális-üzleti-oktatási kapcsolatát és egymásra utaltságát, de — mondjuk — akár a nagyon is köznapi vándordíák- és vándormesterlegény-sorsokat (példaként álljon itt Salamon Sultzer nyomdász és betűöntő „állománnyhelyeinek” felsorolása: Höchstädt, Kőszeg, Lőcse, Bécs, Bártfa, Lublin, Boroszló, Krakkó, Königsberg, Debrecen, Vilnius). S közben, mint egy izgalmas kosztümös történelmi filmben, felelevenedik előttünk Európa vallási-szellemi mozgalmainak, népeinek, nemzetiségének története, az identitáskere-

sének és az öntudatra-ébredésnek kontinensméretű kavalkádja.

S benne mindenkor a — sok-sok szenvedés és baj ellenére is az optimizmusra, akár büszkeségre is alapot szolgáltató — magyar történelem. Az például, hogy az 1473-as alapítású budai Hess-nyomdánkat Gutenberg Németországon kívül időben csak Itália, Svájc, Franciaország és Németalföld előzte meg. Az itt készült ősnyomtatványokat ma Párizs, Berlin, Bécs, Róma, Lipcse, Krakkó, Budapest és Gyöngyös gyűjteményeiben őrzik. Örömteli szellemi kalandban lehet annak része, aki ezen írásokban végigköveti mondjuk a *Chronica Hungarorum* példányainak a sorsát, az első hazai ősnyomtatványok vízjel- vagy a kötéstábla-vizsgálatával kapcsolatos tudományos „vitát”, Hess vándorlásainak motivációit, vagy az európai humanizmus vérkeringésében való magyar részvételt (Vitéz János és Enea Silvio — a későbbi II. Piusz pápa — kapcsolatát). Izgalmas lehet akár csak elképzelni is, mi mindenen „mehetett keresztül” öt évszázad alatt az első hazai ősnyomtatványunk azon példánya, mely egy 1990-es árverésen lelt új gazdára, mikor is „felcsattanó taps és bravó köszöntötte a nyomtatott könyvért Németországban eddig elért legmagasabb árat”.

Akár a felvidéki (Bártfa, Lőcse), akár az erdélyi (Kolozsvár, Nagyszeben, Brassó) nyomdák, nyomdászok, könyvek történetét és sorsát nézzük, egyre markánsabban kirajzolódik Európa népeinek (például az erdélyi szászoknak és a lengyeleknek, a katolikusoknak, kalvinistáknak, lutheránusoknak, unitáriusoknak és zsidóknak, a magyaroknak és németeknek, a fejedelmeknek és főpapoknak, a polgároknak és tudósoknak, a betűöntőknek és a kereskedőknek) közös sorsa. Így talán nem is baj, hogy nem tudjuk, hogy Erdély első nyomtatott térképe Brassóban vagy Bázelen készült-e, hiszen európai műveltségünk gyökere azonos, mint ahogy azt — többek közt — egy Bázelen Zürichbe 1545-ben írt levél is tanúsítja: „...egy brassói járt itt, név szerint Honterus, aki korunk minden más fa-

metszőjét messze felülmúlja...". Ezúttal is rádőbbenünk: a közös Európa-ház eszménye nem új keletű, s abban a kereszténységnek s főleg a Bibliának meghatározó a szerepe.

A könyvtörténeti írások e kötetben nem keletkezésük sorrendjében, hanem a feldolgozott téma időrendi sorrendjét követve (Hess budavári nyomdájától Nádasy Ferenc Lajtamenti nyomdájáig) jelentek meg, következésképp az egyazon témáról akár harminc év különbséggel írt cikkek is egymás mellé kerülhettek. E szerkesztési elvből azonnal szembe tűnik tehát, hogy írójának 1955-ben ugyanaz volt történési, tudósi ars poetikája, mint 1994-ben: a divatos ideológiáktól mentes ténytiszteltet, következetes és türelmes adatfeltárás, alázat a kutatási eredmények interpretálásában, hűség és kitartás a választott hivatásban. Mindez hatalmas paleográfiai és latiny nyelvtudással, lenyűgöző levéltári ismeretekkel s széles látókörrrel — röviden: klasszikus európai műveltséggel — párosul. Várjuk a további köteteket. (*Országos Széchényi Könyvtár*)

SZENDE ÁKOS

ELILLANT ÉVEK SZŐLŐHEGYÉN Vujicsics Sztoján tanulmányai

Vujicsics Sztoján évtizedek óta valóságos szellemi intézmény: a magyar és délszláv irodalom kapcsolatainak szervezője és krónikása, a magyarországi szerb kultúra mindenese, emellett irodalmi és művészeti életünk meghatározó személyisége, akinek jellegzetes alakja — bő télikabátban, széles karimájú fekete kalapban — ugyanúgy hozzátartozik az alsó Váci utca festői világához, akár a Ruterschmidt-féle pékség, az angolkissasszonyok zárdája vagy éppen a régi szerb templom, amely mellett — könyvek és kéziratok birodalmában — Vujicsics Sztoján él és dolgozik.

Egy írói életműnek nem mindig a polcon egymás mellett sorakozó könyvek és különnyomatok a dokumentumai. Vujicsics Sztoján munkássága sem pusztán nyomtatott betűkben öltött alakot, hanem abban a kettős otthonosságban is, amely őt Budapesthez és Belgrádhhoz, Szentendréhez és Újvidékhez vagy éppen Itáliához és az Adriai-tengerpart-

hoz fűzi. Két kultúrához: a szerbhez és a magyarhoz, és ezen túl egy imaginárius történelmi régióhoz: Közép-Európához, amelynek szellemi egységét és politikai valóságát többszörösen is feldúlta a történelem. Ha ez az egység, mint sokan kívánjuk, egyszer helyreáll, az éppen Vujicsics Sztojánnak lesz köszönhető.

Az író és diplomata egyszersmind filológus is (Közép-Európa részben mindig filológia!), akinek neve tanulmányok, kisebb-nagyobb könyvek, műfordítások fölött és címlapján olvasható. Új könyve: a címében Ady versét idéző *Elillant évek szőlőhegyén* éppen azokat az írásait gyűjtötte egybe (csak részlegesen természetesen, minthogy a termés a jelen kötet többszöröse!), amelyek a magyar és a délszláv irodalmak találkozásairól adnak képet: Ady és Todor Manojlovic barátságáról, Miroslav Krleža, Milos Crnjanski magyar, Kosztolányi Dezső és Illyés Gyula szerb irodalmi kapcsolatairól, vagy éppen Radnóti Miklós szerbiai kálváriájáról és Dobrica Cosic 1956-os magyarországi följegyzéseiről. Mindebben egy rejtett magyar-délszláv „szellemtörténet” is megjelenik: ennek esszé-szerű megírása még Vujicsics Sztojánra vár. (*Filum Kiadó*)

POMOGÁTS BÉLA

ROLAND-ÉNEK Ófrancia históriás ének egy oxfordi kéziratból

Jóllehet az udvari epika a középkori európai irodalom egyik fontos és érdekes fejezete, az udvari eposzok és regények legnagyobb része máig sincs magyarra lefordítva. Az a néhány mű pedig, amelyet átültettek magyarra, a szélesebb olvasóközönség számára nem hozzáférhető, hiszen évtizedekkel ezelőtt adták ki őket, sőt olyan is akad, amely a múlt században látott napvilágot. Így volt ez a Roland-ének esetében is: a korábbi fordítások ma már legfeljebb néhány könyvtárban bukkanak fel. Ezért is öröndetes, hogy az Eötvös József kiadónál nemrégiben megjelent fordítás révén, amely Rajnavölgyi Géza munkája, immár bárki számára hozzáférhető a középkori francia irodalom e kiemelkedő alkotása.

A keresztes háborúk légkörét idéző *Roland-ének* történelmi eseményt dolgoz fel: a Nagy Károly 778-as hispániai hadjárata során, a szaracénok elleni harcban életét vesztett Hruodlandus bretagne-i grófról a krónikák is megemlékeznek. A vélhetően a 11. század végén keletkezett *Roland-ének* műfaja chanson de geste, amit Rajnavölgyi históriás éneknek fordít, véleményünk szerint helyesebb lenne a hősi eposz vagy a történelmi ének kifejezés. A fordítás a legrégebb fennmaradt ún. oxfordi kézirat alapján készült. (Itt kell felhívni a figyelmet az előszó egy tévedésére: korábban a kutatók a német *Roland-éneket* — Karl Bartsch nyomán — valóban 1130 körülre datálták; a tudomány mai álláspontja szerint azonban a *Rolandslied* 1170 körül keletkezhetett. Ennek tükrében módosítandó az oxfordi kézirat datálása is.)

Az ófrancia szöveg 4+6-os sormetszetű tíz szótagú asszonáló sorokból áll. Az eredetiben a verssor nemcsak verstani, hanem mondat-tani egység is. Ez nem kis feladat elé állította a fordítót, aki nemcsak a szótagszámot, a sormetszetet, az asszonáncokat kívánta megőrizni, hanem a mellérendelő mondatfűzést is. Nyugodtan kijelenthetjük: ügyesen megoldotta e nehéz feladatot. A mellérendelő mondatfűzés ugyan monotoníát szül, kissé régiesnek hat, de éppen ez az, ami élvezetessé teszi a szöveg olvasását. Először kissé meglepett a francia nevek fonetikus átírása, a mű olvasása közben azonban rá kellett jönnünk: könnyen megszokható, s így az ófrancia nyelvben járatlan olvasónak sem kell állandóan a kiejtési útmutatóhoz lapozni, megszakítva ezzel az olvasást.

A könyv nem hiányozhat a világirodalom klasszikusai iránt érdeklődő olvasók polcáról. (*Eötvös József Könykvadó*, 1996)

LÖKÖS PÉTER

DESSEWFFY GYULA: TANÚVALLOMÁS

Dessewffy Gyula nevét és munkásságát inkább az idősebb nemzedék körében ismerik. A történelmi családban született ifjú földbirtokos és újságíró a kisgazdapárt egyik vezető személyisége volt, először *Az Ország útja* című reformista folyóirat, majd a *Kis Újság* főszerkesztője, az

ország német megszállása után a Magyar Front egyik vezetője, 1945 után kisgazdapárti országgyűlési képviselő s mint ilyen, a készülőldő kommunista hatalomátvétel ellenfele. 1947-ben emigrációba kényszerült, az ötvenes évek elején ő szervezte meg, ő irányította a müncheni Szabad Európa Rádió magyar osztályának tevékenységét. Később New Yorkba, majd Brazíliába költözött, de ott is mindig érdeklődéssel figyelte a hazai eseményeket. 1985-ben látogatott először haza, s kereste fel ifjúságának otthonát.

Mozgalmas életének történetét 1986-ban *Tanúvallomás* címmel nyugaton jelentette meg, az eredeti kéziratot kiegészítve egy esztendővel korábbi hazalátogatásának *Pillanatfelvétel a mai Magyarországról* című krónikájával. Most ez a könyv jelent meg idehaza az Országos Eckhardt Tibor Alapítvány jóvoltából, kiegészülve Dessewffy Gyula néhány publicisztikai írásával, illetve emigrálásának dokumentumaival.

Az önéletrajz és a kortörténelmi beszámoló egy igen rokonszenves politikusi meggyőződés kifejtésének rendelődik alá. Dessewffy Gyula arisztokrata volt, egyszersmind meg volt győződve arról, hogy Magyarországon radikális földreformot kell végrehajtani, Teleki Pál miniszterelnök hívéként vett részt az ellenzéki kisgazdapárt tevékenységében, és minden emigrációs elfoglaltság nélkül ítélte meg szülőhazája helyzetét a nyolcvanas évek közepén. Vagyis nem volt sem jobboldali, sem baloldali: konzervativizmusa határozott reformizmussal egészült ki, s az ország függetlenségének védelme mellett a széles népi tömegek polgári felemelkedését tekintette a legfontosabbnak. Mindezzel talán már azt is elárultam, hogy szüntelenül magára maradt, jobb- és balfelé mindig védekeznie kellett, s a magyar történelem alakításában — minden elhivatottsága és képessége ellenére — sem lehetett igazán szerepe. „Óh, magyar Gironde, milyen szomorú a sorsod — írta könyve elé —, konzervatív vagy a forradalmárnak s forradalmár a konzervatív”. Igen örvendetes volna, ha Dessewffy Gyula közéleti hitvallása és önzetlen közéleti erkölcsisége egyszer érvényesülni tudna a gyakorlati politika terepén. (*Agroinform Kiadóház*)

POMOGÁTS BÉLA

P. GEGŐ ELEK NICEPHOR: NÉPOKTATÓ Új esztendei ajándék a köznép számára 1840

Gegő Elek (1805-1844) sziktopolcai székely jobbagy családból származott, ferences szerzetes lett, a reformkori pozsonyi diéták lelkes szónoka volt. Később Pesten is a „korszellemnek haladást igénylő szövegeit” hirdette, ezért 1837-ben büntetésből Szombathelyre „száműzték”.

Jeles nyelvész, folklór-kutató, művelődéstörténész és népművelő volt. Harminc éves korában a Magyar Tudós Társaság levelező tagja lett. Nevét elsősorban a *Moldvai magyar telepekről* 1838-ban megjelent könyve tette és teszi ismertté. Ez az első tudományos feldolgozás a csángó nép életéről, szokásairól és nyelvéről.

Gegő sokirányú tevékenysége jórészt csak kéziratban maradt ránk. A *Népoktató* kézírata is az OSZK kéziratárában található (Quart. Hung. 2977.) Cenzúrázott példány, amelyből a cenzor törölte az eredeti címet: *Népvezér*, több részletet és a teljes VI. fejezetet. Az volt a szerző szándéka, hogy a „magyar nyelv és nemzetség”, a függetlenség, a demokrácia és a felvilágosultság eszméit széles néprétegekhez eljuttassa és „új esztendei” ajándékkul, évente megjelenő, olvasmányos könyveivel népszerűsítse.

A tervezett sorozat első kötete lett a *Népvezér*, a cenzúra után javítva: *Népoktató*. Ez az írása átvizálás után sem jelenhetett meg, ezért a szerző lelkes szándéka, hogy sorozatot indít, nem vált valóra — a népművelés ügyének nagy kárára.

A szerző sajátos elbeszélő-keretben adja elő gondolatait.

„Népoktató...vándorpálcáját ragadván, útra indula.” Felkeresi a képzeletbeli helységeket. Ezek elnevezésükben is utalnak az ott elhangzott oktatás tartalmára. Boldogfalván a paraszti élet jobbításának módozatairól beszél, Csertelakon az erkölcsi élet bozótját akarja jobbitani „Poklosi”-val szemben. Majd magyar történelmi és földrajzi leckét ad. küzd a babonaszeg ellen, a természeti jelenségeket felvilágosult szellemben ismerteti. A cenzor által teljesen törölt VI. fejezetben a déli pihenőt tartó „robotos pórnéphez” érkezik, és előadja nézeteit a „szabad és szolga két nagy szó”-ról. Amikor pedig az egészségről oktat,

ezt Nyavaládon közli hallgatóival. Könyvét költészettel színesíti, néhány költeményt közül reformkori költőktől.

Gegő stílusa ma már idegenül hat, bár tele van ízes tájszavakkal és frappáns hasonlatokkal. Korát megelőzi, amikor 1840-ben már a kötelező népoktatást ajánlja, a „kirie” helyett a gyerekek magyarul énekeljenek a templomban, az utakat töltsék fel, árkokat ássanak melléje és fákat ültessenek. Egészségügyben népszerűsíti a gyermekek oltását: „lelkeden legyen a himlő beoltatása” — mondja a fiatal édesanyának. A nyelvújítás hatása alatt új szavakat is használ, ezek felsorolását és magyarázatát adja.

Gegő különösen Szombathelyen dolgozott fáradhatatlanul. Cikkeinek egész sorát és a *Népoktatót* is itt írta meg. A korabeli feljegyzések szerint beszédeit szívesen hallgatták, a templom szűknek bizonyult, ha szószerkekre lépett. Művelt szerzetesként nemcsak az erkölcsi igazságokat hirdette, a népművelésre, a kulturális előhaladásra volt gondja, sőt a gyakorlatias, gazdasági szakképzés ügye is érdekelt. A *Gazdasági élet Rohoncson* című tanulmányában egy mezőgazdasági jellegű iskola alapításáról és oktatási rendjéről értekezik.

A *Népoktató* kéziratának ideje megjelentetése minden oktatástörténettel és népműveléssel foglalkozó szakember számára „esztendei ajándék”. Köszönet ezért D. Máta Máriaának, aki a kéziratot kiadásra előkészítette és Gegő Elek Nicephor írói tevékenységéről, sokirányú érdeklődéséről tanulmányát e kötetben közreadta. (Kiadja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest)

SILL ABA FERENC

A KORUNK A BOLYAI EGYETEMRŐL

A korábbi román demokratikus ellenzék kormányra kerülése és a Románia Magyar Demokrata Szövetség kormányzati szerepvállalása után ismét felvetődött az 1959-ben erőszakos eszközökkel felszámolt kolozsvári Bolyai Tudományegyetem helyreállításának követelése. Az erdélyi magyar értelmiség hangadó képviselői már az 1989-es bukaresti „palotaforradalom” után is a magyar egyetem újrainsztitálására törekedtek, az Iliescu-kormány

azonban hallani sem akart arról, hogy az erdélyi magyarságnak saját egyeteme legyen. Most viszont mintha megnyílt volna az út a Bolyai Egyetem újralétesítése előtt: teljesen önálló magyar intézményként vagy legalább a kolozsvári egyetem bizonyos önállóságot élvező magyar tagozataként.

A magyar egyetem ügyéről igen éles viták folytak az esztendő első felében az erdélyi magyar sajtóban és az egyetemi oktatók körében is. Ezeknek a vitáknak a tanulságaira épül a kolozsvári Korunk című folyóirat áprilisi száma, amely széleskörű eszmecsere nék ad keretet. Ebbe a keretbe illeszkednek Horváth Andor egyetemi tanárnak, az önálló magyar egyetemért küzdő Bolyai Társaság elnökének, Veress Károlynak, Péntek János nyelvészprofesszornak, Nagy Ferencnek, Kántor Lajosnak, a folyóirat főszerkesztőjének és másoknak az írásai. Cs. Gyimesi Éva, a kolozsvári egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékének tanára azokról a szervezeti lehetőségekről értekezik, amelyeket az önálló magyar egyetemi tagozat kínálhat, Antal Árpád, nyugalmazott egyetemi tanár arról a szívós küzdelemlről ad számot, amelyet Márton Áron püspök folytatott az önálló magyar egyetem érdekében, Vincze Gábor, szegedi tudományos kutató a magyar felsőfokú oktatás felmorzsolásának krónikáját örökíti meg. Az eszmecsere során megszólal Andrei Marga, a kolozsvári tudományegyetem jelenlegi rektora is.

A Korunk által közreadott tanulmányok és dokumentumok igen hasznos és alapos tájékoztatást adnak arról, hogy miként is áll a magyar egyetem ügye. Ez a kötetnyi írás: beszámoló, történelmi tanulmány, vitaírás arról győzhet meg minket, hogy a Bolyai Tudományegyetem helyreállítására igenis szüksége van az erdélyi magyarságnak, és a restitúciónak végre eljött az ideje.

POMOGÁTS BÉLA

HORVÁTH PÁL: A TUDOMÁNY SZABADSÁGÁNAK A TÖRTÉNELMI SZERPELVÁLTÁSAI

A megkésett polgári átalakulások korától datáljuk azokat a történelmi lehetőségeket, amelyek népünket az emberi jogok megalapozói

közé sorolhatták volna. Valójában azonban csak a modern jogállamiság kiteljesedése teheti majdan megalapozottá az idevágó váratkozásokat. Vagyis számos nép sorsával osztotva, ama kis nemzetek közé soroltunk be — mondja joggal a szerző —, amelyek már vagy két évszázada a jövő zenéjének a partitúrájába is betekintettek, de csak nagy ritkán nyílt mód arra, hogy például a „droits de l'homme” alapelemeit maradandóan gazdagítsák. A demokratikus jogok legújabbkori vívmányait leszámítva van mégis valami, ami joggal szólásra bírhat bennünket a nagy történelmi évforduló alkalmával. A szomszéd népekkel egyetemben részesei voltunk ugyanis az emberi jogok továbbfejlesztésének a megkésett polgári átalakulás időszakában.

A ún. kulturális jogok, illetve a tudomány felszabadításáról van szó ilyen értelemben, amely mint ismeretes, csak a modern polgári átalakulások harmadik nagy történelmi változása nyomán válhatott valósággá.

A polgárság politikai, illetve gazdasági felszabadítása után még nem kis időnek kellett tehát eltelnie, hogy a kulturális (és még inkább szociális) jogok intézményesüljenek a modern társadalmak életében. Így van az, hogy az *Emberi és Polgári Jogok Deklarációjának* a születése (1789) után közel fél évszázaddal bontogatja csak a szárnyait az a porosz-német, osztrák-magyar mintákba ötvöződő modern eszmerendszer, amely modellt képezett szélesebb értelemben is a kulturális jogok, ill. a tudomány szabadságának a legiszlálására. Eleink a *Libertas Magna Chartájaként* (Vécsey T.) tekintettek ilyen értelemben az 1848. évi 19.tc.-ben foglalt tanzabadságra. Távolról sem vált teljessé ezáltal a droits de l'homme katalógusa, az előrelépés azonban még így is maradandónak bizonyult. Nem véletlen tehát, hogy az idevágó természetes emberi elvárások ma már a politikai, a gazdasági-szociális, illetve a kulturális jogok szerves egységként tekintenek az emberi jogok ügyére. A konkrét történelmi előzmények számbavétele tehát önmagában is alkalmas eszköz lehet a címben felidézett oktatási-nevelési rendszer mibenlétének megközelítésére. Ebből a feladványból kiindulva irányítja a kismonográfia figyelmünket az ún. kulturális jogok aktuális problémáira. A kulturális jogok, illetve a tuda-

mány felszabadításának a feltárása tehát önmagában is alkalmas eszköz lehet minálunk az előttünk álló feladatok megoldásához.

Szerzőnk a kulturális jogok kialakulását sajátos módon az összehasonlító jogtörténeti eszközökkel közelíti meg. Talán ezért is tudja a téma különös aktualitását érzékelteni, miután elvezeti az olvasót a nevelési világmodellek (az angol, a francia, illetve a porosz-német *Lehrfreiheit*-szisztéma) mibenlétének a megértéséhez. A közel egy teljes évszázadon át hazánkban is ismert rendszer jelentőségét különösen az adja, hogy az abban benne rejlő pozitív társadalmi tapasztalatok (illetve lehetőségek) mindmáig nem veszítették el aktualitásukat. Napjainkig tart ugyanis azoknak a reformtörekvéseknek a sorozata, amelyek gyakran visszanyúlnak ezekhez a lehetőségekhez. Közéletünk fiatalabb nemzedékei pedig gyakran felfedezni vélnék olyan természetű lehetőségeket is, amelyeket az egykoron már jól körülhatárolható társadalmi tapasztalatok nyomán meghaladottnak tekinthetünk.

Különös értéke a tanulmánynak, hogy a nevelési világmodellek történelmi kötődésében mutatkozó eltéréseket feltárva érthetővé teszi, hogy a *Lehrfreiheit*-szisztéma a megkésett polgári átalakulás testére szabott rendszer volt. Kapcsolata a német idealizmus, illetve a történeti jogi iskola alapozóihoz eddig ismeretlen volt a hazai irodalmunkban. Hasonlóan újszerű megvilágításban olvashatjuk a tanulmányban a modell ősforrásainak a középkorba visszanyúló előzményeit, illetve a tanszabadság időálló elemeinek a megoldandó feladatainkkal történő szembesítését. (*Mundus* 1997)

RÁCZ LAJOS

KARINTHY FRIGYES: GYERMEK-KORI NAPLÓK (1898-1899), (1899-1900).

Tudjuk jól: ha Karinthy, akkor mosoly és nevetés... De azért mégis megdöbbenő, hogy 11-12 évesen vezetett naplójában is csalhatatlanul felismerhető a későbbi író és humorista. Ha nem bukkannánk minduntalan kedves helyesírási hibákra, elírásokra, azt hihetnénk: a már beérkezett Karinthy próbálja visszaidézni gyermekkorát, akkori félelmeit, örömeit.

Egy tősgyökeres pesti polgárcsalád életé-

be pillanthatunk be a századfordulón a két napló révén. Olyan családeba, ahol vasárnap képtárba, színházba szokás vinni a gyerekeket, ahol a szülők és baráti körük révén nem idegen a francia, német nyelv és kultúra.

Frici azonban mással van elfoglalva: reszketve várja negyedévenként gyengécske bizonyítványát, és közben szorgalmasan tudósít hétköznapjairól. Megelevenednek a Markó utcai iskola félelmetes oktatói: a „rém fád magyarórák” tanára, Prém, aki csak „bólingatott és ásítozott”, Talk csillagásztanár, aki kiszámította, hogy 1899. november 13-án vége lesz a világnak („Hát azér tanultam én, meg minden?”), az utálatos Kőrösy, aki kizárólag őt szekírozza. S itt van a későbbi remekmű, a *Tanár úr kérem* legjobb tanulója — Steinmann is.

S közben megtudjuk, hogy „szegény bátor búrokat most verik az angolok”, hogy eltemették Munkácsyt, és a 60 éves Jókai elveszi a 16 éves Nagy Bellát; hogy kint „széll” és köd van, ami miatt összeütköznek a „vinyalosok”. De szerzőnk időnként felnőtteken rossz hangulatra, lehangoltságra panaszkodik: „...valami elfogulcság van rajtam, olyan spleenes vagyok vagy mi... Nem nekem való dolog az írás... Nem is lesz belőlem semmi tudom előre... No meg nagyon unalmas mindig gondolkodni.” Aztán azzal vigasztalja magát, hogy elképzeli, amint 2050. január 23-án: „Karinthy Frigyes szobrát leleplezik...óriási közönség jelenlétében” s ott van „9. Béla őfelsége” is.

De most még előbb át kell esni egy számközhögesen, amit Leó doktor (a Lódoktor — ahogy Karinthy nevezi) oly csalhatatlanul megállapított, és valahogy átkerülni a 19. századból a 20-ba — lévén még csak 1899. szilveszter éjszakája.

Karinthy gyermekkori naplói — nem találok jobb szót — megható olvasmányok, bár a valóban szomorú eseményt (anyja korai halálát) csak egyszerű említi. Talán az a szép bennünk, ahogy egy száz évvel ezelőtt élt kislíú meséli, mókázza el nagyon tehetségesen a vele megtörtént dolgokat. Már az első oldalak után megszűnik ez a hatalmas időbeli távolság. Csak az érzékeny, kíváncsi, a felnőtteket figyelő mindenkori gyerek áll előttünk a maga üdeségében és romlatlanságában. (*Háttér Kiadó*, 1997)

GULÁCSI ÉVA

BORBÁNDI GYULA: EMIGRÁCIÓ ÉS MAGYARORSZÁG

Irodalmi és kulturális intézmények szervezője és fenntartója idővel maga is „szellemi intézménnyé” válik: a kulturális élet mozgásának orientációs pontja lesz, alkotóműhelyek és eszmélkedések igazodnak gondolataihoz, s mindenkor mértékadó véleménnyel szólalhat meg a közélet vitáiban. Ilyen intézményesült szerep jutott a Münchenben élő Borbándi Gyulának, aki a magyar népi mozgalom és legutóbb a Szabad Európa Rádió története mellett nagysikerű könyvben írta meg a magyar politikai emigráció történetét. Ez a munkája: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985* egy évtizede jelent meg, és most bizonytalán elérkezett az ideje annak, hogy ennek az elmúlt évtizednek az emigrációtörténete is az érdeklődő olvasók elé kerüljön. Ennek a igen felelős feladatnak tesz eleget Borbándi Gyula *Emigráció és Magyarország (Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985-1995)* című újabb nagy összefoglalása.

A „változások éveit” nemcsak a hazai (és a Kárpát-medencében élő) magyarság életébe hoztak drámai eseményeket és fordulatokat, hanem az emigráció életébe is. Sokan hazatértek, sokan csalódást éreztek a radikálisabb

átalakulások elmaradása miatt, sokan úgy ítélték meg, hogy már nem képesek arra, hogy ismét gyökeret verjenek a felszabadult szülőhazában — az emigrációs politika, az emigrációs gondolkodás és intézményrendszer mindenestre igen nagymértékben átalakult. Ezt az átalakulást mutatja be Borbándi Gyula munkája: tacitusi tárgyilagossággal és meggyőző anyagismeret birtokában.

Korábbi összefoglalásának középpontjában a politikai szervezetek és mozgalmak álltak, most — az emigrációs politika érzékelhető gyengülése, majd természetes önfelszámolása miatt — inkább a kulturális életéről, a társadalmi szervezetekről, az egyházak munkájáról és mindezek magyarországi kapcsolatainak és hatásának alakulásáról beszél. Igen gazdag és hiteles képet rajzol ennek során, és ez a kép nemcsak az emigráció életének megismerését teszi lehetővé, arról is tanulságos részletekkel szolgál, miként éltünk mi: itthonmaradtok idehaza, és milyen történelmi tapasztalatokat szereztünk az elmúlt „rendszerváltó” évtized során. (*Európai Protestáns-Magyar Szabadegyetem*)

POMOGÁTS BÉLA

Hibaigazítás

1997. 9. számunkban Révay Edit: *Magyarországi szerzetesnövendékek a statisztika tükrében* című cikkének 1. és 6. számú táblázatának adatai helyesen a következők.

1. tábla

Életkor (belépéskor)	Férfi	Nő
30 év alatt	96,2	72,0
31—40 év	1,9	15,6
41—50 év	1,9	9,3
51— év		3,1
összesen	100	100

6. tábla

Testvérek száma	Férfi	Nő
nincs	7,7	3,1
egy	46,2	37,5
kettő	17,3	15,6
három	25,0	40,7
négy vagy több	3,8	3,1
Osszesen	100,0	100,0

A cikk 681. oldalán az adatfelvételben szereplő szerzetek száma 16.

A 688. oldalon Szent Benedek Betegápoló Nővérek helyett a rend helyes neve: Szent Erzsébet Betegápoló Nővérek.

Olvasóink és szerzőink szíves elnézését kérjük.

SOMMAIRE

- RUDOLF ANDORKA: Modernisation — valeurs, morale, solidarité
 ÁGNES HELLER: Le Chant des loups et des chiens
 ANDRÁS INOTAI: A la frontière de deux âges
 FERENC SZABÓ: Prohászka, l'apôtre social
 HELMUT RENÖCKL: Identité et orientation dans un monde perplexe
 ■ Nouvelle de Bohumil Hrabal, Poèmes de Amy Károlyi et Péter Vasadi
 ■ Les renouveau des ordres religieux de Hongrie

INHALT

- RUDOLF ANDORKA: Modernisierung — Werte, Moral, Solidarität
 ÁGNES HELLER: Das Lied der Wölfe und der Hunde
 ANDRÁS INOTAI: An der Schwelle zwischen zwei Zeitaltern
 FERENC SZABÓ: Prohászka, der Sozialapostel
 HELMUT RENÖCKL: Identität und Orientierung in unübersichtlicher Zeit
 ■ Eine Erzählung von Bohumil Hrabal, Gedichte von Amy Károlyi und Péter Vasadi
 ■ Neugeburt der Orden in Ungarn

CONTENTS

- RUDOLF ANDORKA: Modernisation — values, morals, solidarity
 ÁGNES HELLER: Song of wolves and dogs
 ANDRÁS INOTAI: On the boarderline of two ages
 FERENC SZABÓ: Prohászka, the social apostle
 HELMUT RENÖCKL: Identity and orientation in a perplexed world
 ■ Short story by Bohumil Hrabal, poems by Amy Károlyi and Peter Vasadi
 ■ Reports about the revival of religious orders in Hungary

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGATS BELA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
 Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Postacím: 1364
 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:
 Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII.
 ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. —
 Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)
 vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

BORSA GEDEON Könyvtörténeti írások
VUJICSICS SZTOJÁN Elillant évek szőlőhegyén

■ Roland-ének

DESSEWFFY GYULA Tanúvallomás

P. GEGŐ ELEK NICEPHOR Népoktató

■ A Korunk a Bolyai Egyetemről

HORVÁTH PÁL A tudomány szabadságának a történelmi szerepváltásai

KARINTHY FRIGYES Gyermekkori Naplók (1898–1899),
(1899–1900)

BORBÁNDI GYULA Emigráció és Magyarország

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Gulácsi Éva, Lőkös Péter, Pomogáts Béla,
Rácz Lajos, Sill Aba Ferenc és Szende Ákos

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A családbarát társadalomért
- Laikusok az egyházban
- Ki nekem Jézus? (Körkérdés a magyar szellemi élet jeles képviselőihez)